

Program Národní a kulturní identity (NAKI II)
Projekt VaV MK ČR DG20P02OVV019
Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny

Specializovaná mapa s odborným obsahem

SÚ ORP Turnov
Identifikace jednotek a celků historické kulturní krajiny
a identifikace kulturně historických hodnot celku
historické kulturní krajiny Sychrovsko

SAMOSTATNÁ PŘÍLOHOVÁ ČÁST A

PŘÍLOHA I. :
SOUHRNNÁ DATABÁZE JEDNOTEK A CELKŮ HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY
SÚ ORP TURNOV

PŘÍLOHA II. :
PODROBNÁ DATABÁZE JEDNOTEK A CELKŮ HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY
SÚ ORP TURNOV

Předkladatel výsledku: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Květnové náměstí 391, 252 43 Průhonice

Hlavní řešitel (autor-garant výsledku): Ing. Martin Weber

Spoluřešitelé (spoluautoři): Ing. Dorotea Cimburová, Ing. Tomáš Veith, Ph.D., Bc. Alois Vokoun

Podklady a spolupráce: Ing. Milena Andrade – Dneboská, Mgr. Jarmila Hušková – Šimáňová, Ing. Tomáš Mertlík, PhDr. Věra Vávrová

Poděkování: PhDr. Miloš Kadlec

Výstup byl zpracován v rámci řešení I. etapy projektu, jejímž cílem je ověřit praktickou využitelnost typologie historické kulturní krajiny ČR na správních územích obcí s rozšířenou působností

Průhonice 2022

Program Národní a kulturní identity (NAKI II)
Projekt VaV MK ČR DG20P02OVV019
Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny

Specializovaná mapa s odborným obsahem

SÚ ORP Turnov
Identifikace jednotek a celků historické kulturní krajiny
a identifikace kulturně historických hodnot celku
historické kulturní krajiny Sychrovsko

PŘÍLOHA I. :
SOUHRNNÁ DATABÁZE JEDNOTEK A CELKŮ HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY
SÚ ORP TURNOV

Předkladatel výsledku: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Květnové náměstí 391, 252 43 Průhonice

Hlavní řešitel (autor-garant výsledku): Ing. Martin Weber

Spoluřešitelé (spoluautoři): Ing. Dorotea Cimburová, Ing. Tomáš Veith, Ph.D., Bc. Alois Vokoun

Podklady a spolupráce: Ing. Milena Andrade – Dneboská, Mgr. Jarmila Hušková – Šimáňová, Ing. Tomáš Mertlík, PhDr. Věra Vávrová

Poděkování: PhDr. Miloš Kadlec

Výstup byl zpracován v rámci řešení I. etapy projektu, jejímž cílem je ověřit praktickou využitelnost typologie historické kulturní krajiny ČR na správních územích obcí s rozšířenou působností

Průhonice 2022

PŘÍLOHA I. : SOUHRNNÁ DATABÁZE JEDNOTEK A CELKŮ HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY SÚ ORP TURNOV

Jev	Název	Jev	Název	Kategorie	Skupina typů	Typ	Zkrácený popis
Celek HiKK	Sychrovsko	Jednotka HiKK	Sychrovsko	Komponované krajiny	---	Typ 3: Krajina kombinované kompozice	Jádrové území rohanského voluptuáru vznikajícího v průběhu 19. století spojené s osobnostmi Karla Rohana a Kamila Rohana. Přírodně-krajinářské pojetí krajinářských úprav v okolí Sychrova je kombinováno s barokně-klasicistní třísou kompozicí vycházející od zámecké budovy.
Celek HiKK	Údolí Mohelky	Jednotka HiKK	Údolí Mohelky	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	---	Typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina	Organicky utvářená krajina údolí Mohelky od Třetí po soutok s Ještědkou u Libíče. Kulturní a historická hodnota zdejší krajiny spočívá v dochované sídelní a krajinné struktuře tvořené pestrou mozaikou přírodních, polopřírodních a kulturních ploch, linií i prvků. Malebné údolí propojuje od počátků kolonizace do dnešních dob Českodubsko se Sychrovem a dále i Hodkovicemi nad Mohelkou a Turnovem.
Celek HiKK	Pěččínsko	Jednotka HiKK	Pěččínsko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	Krajiny určené dominantní vytrvalou zemědělskou kulturou	Typ 12: Krajina ovocných sadů	Jedná se o starou sídelní krajinu s tradičním zemědělstvím. Zdejší ovocnářství prošlo dlouholetým vývojem. Jeho soudobá podoba má kořeny již v první čtvrtině 19. století.
Celek HiKK	Svijansko - Žehrovsko	Jednotka HiKK	Svijansko - Žehrovsko	Organicky vyvinuté krajiny – částečně reliktní	Krajiny určené specifickým typem osídlení a/nebo formou organizace zemědělské půdy	Typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů	Krajina zahrnuje centrální část bývalého Svijanského panství s částečně zachovanou soustavou hospodářských dvorů vč. navazující na základě hospodářských potřeb cíleně organizované krajiny polí a luk s převahou bývalých dominikálních pozemků.
		Jednotka HiKK	Žehrovská niva	Organicky vyvinuté krajiny – částečně reliktní	Krajiny určené dominantní formou hospodářského využití	Typ 13: Krajina rybníků	V oblasti Žehrovska se krajina vrchnostenských sídel a dvorů prolíná s krajinou rybníků Žehrovská niva. Patrně již poslední valdštejský majitel hrabě František Adam z Valdštejna a zejména Karel Alain Gabriel Rohan zde rozvíjeli zemědělství a myslivost na úkor dřívějšího rybníkářství.
Celek HiKK	Turnovsko - Maloskalsko	Jednotka HiKK	Maloskalsko	Komponované krajiny	---	Typ 2: Idealizovaná „přírodní“ krajina Maloskalsko	Přírozeně bohatá a hodnotná krajina průlomového údolí Jizery u Malé Skály nese i dnes stopy specifických krajinářských úprav z počátku 19. století a spojených s osobou textilního podnikatele Franze Zachariase von Römischche.
		Jednotka HiKK	Turnov	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	---	Typ 17: Krajina města	Středověké město s jedinečným krajinným rámcem, vzniklé na křižovatce starých obchodní cest a jejích přechodu přes Jizeru, která byla i rozhodujícím přírodním fenoménem při jeho rozvoji. Tradiční hospodářské a kulturní centrum, od zavedení železnice i jedna z turistických bran do Českého ráje.
		Jednotka HiKK	Turnovsko - Maloskalsko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	Turistická a trampská krajina	Typ 19: Turistická krajina	Rozmanitá krajina mezi Turnovem a Malou Skálou spojená již od 19. století s rozmanitými formami turistiky, vč. horolezectví. Vedle průlomového údolí Jizery jsou důležitými turistickými cíli pískovcová skalní města a místní pamětihodnosti.
		Jednotka HiKK	Rohozecko	Organicky vyvinuté krajiny – částečně reliktní	Krajiny určené specifickým typem osídlení a/nebo formou organizace zemědělské půdy	Typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů	Krajina zahrnuje centrální část bývalého Desfourského panství s centrem na Hrubém Rohozci a částečně zachovanou na základě hospodářských potřeb cíleně organizovanou krajinu dominikálních polností v okolí Malého Rohozce a Červeného dvora..
Celek HiKK	Kozákovsko	Jednotka HiKK	Kozákovsko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	---	Typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina	Krajina v okolí Kozákova, jednoho z národních symbolů z doby národního obrození, s řadou přírodních fenoménů, nesoucí i dnes stopy tradičního osídlení, zemědělského a lesního obhospodařování a historického dobývání drahých kamenů i dalších nerostů..
		Jednotka HiKK	Kozákovsko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	Turistická a trampská krajina	Typ 19: Turistická krajina	Turistickým fenoménem je kromě vrcholu Kozákova s chatou KČT a vyhlídkovou věží i okolní rozmanitá krajina s lidovou architekturou a dalšími drobnějšími přírodními i kulturními památkami..
Celek HiKK	Žernovsko	Jednotka HiKK	Žernovsko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	Krajiny určené dominantní vytrvalou zemědělskou kulturou	Typ 12: Krajina ovocných sadů	Velké plochy novodobých sadů, které významným způsobem ovlivňují ráz zdejší krajiny, mají své počátky již v první polovině 19. století, kdy byl hlavním centrem zdejšího sadařství žernovský dvůr. Žernovské ovoce se v 19. a na počátku 20. století prodávalo nejen čerstvé, ale především jako sušené. Téměř každý místní hospodář měl na přelomu století ve své zahradě sušárnu ovoce.

PŘÍLOHA I. : SOUHRNNÁ DATABÁZE JEDNOTEK A CELKŮ HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY SÚ ORP TURNOV

Jev	Název	Jev	Název	Kategorie	Skupina typů	Typ	Zkrácený popis
Celek HiKK	Hruboskalsko - Trosecko	Jednotka HiKK	Valdštejnsko – Hořensko	Organicky vyvinuté krajiny – částečně reliktní	Krajiny určené specifickým typem osídlení a/nebo formou organizace zemědělské půdy	Typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů	Částečně reliktní krajina hospodářských dvorů při silnici z Turnova do Jičína, doprovázející barokní dvory Kyselovsko, Valdštejnsko, Hořensko a bývalou Novoveskou Hospodu, nesoucí stopy dobové hospodářské organizace s vazbou na přílehlou údolní nivu i výše položené ovčiny.
		Jednotka HiKK	Hruboskalsko – Trosecko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	Turistická a trampská krajina	Typ 19: Turistická krajina	Centrální část Českého ráje s Hruboskalským skalním městem a bohatstvím dalších přírodních i kulturních hodnot je tradiční turistickou krajinou již od počátku 19. století. Vedle klasické pěší turistiky, se zde mj. zrodil i fenomén pískovcového lezení.
		Jednotka HiKK	Hruboskalsko - Trosecko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	---	Typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina	Poměrně dramatický reliéf Hruboskalské a Troskovické vrchoviny předurčil charakter zdejšího osídlení a hospodaření. Přírodní a kulturní hodnoty zdejší krajiny jsou i dnes příkladem harmonického soužití člověka s přírodou a dotvářejí identický obraz zdejší krajiny.
		Jednotka HiKK	Podtrosecká údolí	Organicky vyvinuté krajiny – částečně reliktní	Krajiny určené dominantní formou hospodářského využití	Typ 13: Krajina rybníků	Krajina vodnatých údolí, s částečně dochovanými rybníky a bývalými mlýny na Žehrovce a Jordánce a stopami po dalších dnes zaniklých. Doklad dobového využívání vodní síly.
		Jednotka HiKK	Podtrosecko	Organicky vyvinuté krajiny – kontinuální	Krajiny určené dominantní vytrvalou zemědělskou kulturou	Typ 12: Krajina ovocných sadů	V okolí obcí Troskovice, Tachov, Jivina se dnes výrazně projevují plochy ovocných sadů různého stáří. Pouze v omezené míře je na dalších místech dochována dřívější struktura krajiny, kde linie ovocných dřevin, či na hlavu seřezávaných vrb oddělovaly jednotlivé pásy zemědělských pozemků.
		Jednotka HiKK	Sedmihorky	Komponované krajiny	---	Typ 4: Krajina lázní	Bývalé vodoléčebné a klimatické lázně Bad Wartenberg, dnes Sedmihorky založil A. Šlechta ve 40. letech 19. století v pramenné oblasti na severovýchodní straně Hruboskalského hřbetu. Lázeňské budovy soustředěné okolo upraveného centra s krytou kolonádou, doplňují vycházkové cesty vedoucí malebným údolím s upravenými prameny a drobnými stavbami. Módní lázně se v průběhu 19. stol. staly i centrem obrozeneckého života.
		Jednotka HiKK	Semín	Organicky vyvinuté krajiny – reliktní	---	Typ 16: Krajina hradišť	Opevněné sídliště a archeologická lokalita v místě nad soutokem Žehrovky a Jordánky pokrývá rozsáhlý pískovcový skalní blok ostrožnovité konfigurace.

Program Národní a kulturní identity (NAKI II)
Projekt VaV MK ČR DG20P02OVV019
Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny

Specializovaná mapa s odborným obsahem

SÚ ORP Turnov
Identifikace jednotek a celků historické kulturní krajiny
a identifikace kulturně historických hodnot celku
historické kulturní krajiny Sychrovsko

PŘÍLOHA II. :
PODROBNÁ DATABÁZE JEDNOTEK A CELKŮ HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY
SÚ ORP TURNOV

Předkladatel výsledku: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Květnové náměstí 391, 252 43 Průhonice

Hlavní řešitel (autor-garant výsledku): Ing. Martin Weber

Spoluřešitelé (spoluautoři): Ing. Dorotea Cimburová, Ing. Tomáš Veith, Ph.D., Bc. Alois Vokoun

Podklady a spolupráce: Ing. Milena Andrade – Dneboská, Mgr. Jarmila Hušková – Šimáňová, Ing. Tomáš Mertlík, PhDr. Věra Vávrová

Poděkování: PhDr. Miloš Kadlec

Výstup byl zpracován v rámci řešení I. etapy projektu, jejímž cílem je ověřit praktickou využitelnost typologie historické kulturní krajiny ČR na správních územích obcí s rozšířenou působností

Průhonice 2022

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY SYCHROVSKO

Celek historické kulturní krajiny Sychrovsko leží severozápadně od Turnova a celý se nachází v SÚ ORP Turnov. Na území celku byla vymezena jedna jednotka historické kulturní krajiny Sychrovsko (typ 3: Krajina kombinované kompozice). Jednotka zahrnuje jádrovou oblast rohanského voluptuáru vznikajícího v průběhu 19. století.

Ačkoliv sahá historie osídlení tohoto místa až do středověku (ves Svojkov) a počátky stavby dnešního zámku se váží k době pobělohorské, nese zdejší krajina až do dnešních dnů jedinečnou stopu cílených krajinářských úprav komponovaných před dvěma stoletími příslušníky francouzského šlechtického rodu Rohanů. S osobností Karla Alaina Gabriela Rohana, který zakoupil zdejší panství v roce 1820, je spojena rozsáhlá klasicistní přestavba Sychrova na důstojné sídlo odpovídající původu a hodnosti nových majitelů. V tomto období dochází i k rozšíření nevelké barokní zahrady o podle plánu založený velký přírodně-krajinářský park. Přírodně-krajinářské pojetí je kombinováno s barokně-klasicistní tříosou kompozicí vycházející od zámecké budovy. Největší rozkvět zdejšího areálu i panství je svázán s osobou Kamila Josefa Filipa Idesbalda Rohana, který se stal v roce 1841 de jure hlavou rodu a byl iniciátorem romantických úprav zámku (období let 1847-1862) a přiléhající krajiny. (Kadlec 2006, Kadlec 2003?) Romantické úpravy, započaté v parku Kamilem Rohanem ve spolupráci s J. Pruvotem a V. Maškem již na počátku padesátých let 19. století, dotvořily původní podobu parku a znamenaly i výrazné obohacení jeho sortimentálního složení. V údolí říčky Mohelky byla nově založena krajinářsky komponovaná obora, do které byla přičleněna i část dřívějšího velkého parku. Úmrtím Kamila Rohana v roce 1892 končí období největšího rozkvětu zdejšího areálu. Jeho nástupci vlastní Sychrov až do roku 1945, kdy je zámek na základě dekretu č. 12/1945 Sb. konfiskován a přechází do rukou státu. V poválečném období je část území (zámecký areál) zařazen k nejvýznamnějším památkovým objektům a od roku 1950 je zpřístupněn veřejnosti. V roce 1995 je zámecký areál prohlášen národní kulturní památkou. Po roce 1989 dochází k postupné obnově zámeckého areálu. Přilehlé majetkově oddělené území bývalé obory v údolí Mohelky se prozatím koncepční obnovy nedočkal. Je zde prováděna pouze základní údržba a dochází k postupné degradaci zdejší komponované krajiny. V roce 2008 byla na části území bývalé obory vybudována Lesy ČR ve spolupráci s NPÚ a dalšími subjekty naučná stezka Lesní putování s Kamilem Rohanem, která přibližuje široké veřejnosti přírodní a kulturně-historické hodnoty zdejšího území. S ohledem na torzální stav, či odlehlost nebyly do zde vymezené jednotky HiKK zahrnuty další krajinářské úpravy z rohanských dob např. Gloriet u Kamení, okolí zámku Svijany a blízkých hospodářských dvorů, úpravy na rybníce Žabakor, další obory apod. Část z nich je zahrnuta do celku historické kulturní krajiny Svijansko – Žehrovsko. Charakter krajinného celku dotvářejí ostatní znaky historické kulturní krajiny, vázané na místní pamětihodnosti a severně přiléhající Pardubicko-libereckou dráhu, zprovozněnou v roce 1859. Sychrovský železniční viadukt vytváří krajinný předěl oddělující Celek historické kulturní krajiny Sychrovsko od Celku historické kulturní krajiny Údolí Mohelky.

Literatura

Kadlec, M. (2003?): *Sychrov*. Gloriet Libice nad Cidlinou. 24 s.

Kadlec, M. (2006): *Gedenkbuch des Schlosses Sychrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1820–1834*. Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Liberci pro rok 2006. Liberec. NPÚ ÚOP v Liberci s. 137-152.

Zámek Sychrov a okolní krajina od západu

Foto: T. Mertlík 2021

Zámek Sychrov a okolní krajina od východu

Foto: T. Mertlík 2021

Jednotka historické kulturní krajiny Sychrovsko (typ 3: Krajina kombinované kompozice)

Jednotka historické kulturní krajiny Sychrovsko je s výjimkou tří drobných rozšíření vymezena ve shodě s památkovým ochranným pásmem státního zámku Sychrov, vyhlášeným na základě Rozhodnutí Okresního národního výboru v Liberci ze dne 1. července 1977. Zasahuje do území čtyř současných obcí: Sychrov (k. ú. Radostín u Sychrova), Radimovice (k. ú. Radimovice), Čtverín (k. ú. Čtverín) a Paceřice (k. ú. Paceřice). Zdejší historická kulturní krajina představuje především cílené krajinářské úpravy spojené s francouzským aristokratickým rodem Rohanů.

Historie zdejšího sídla sahá již do středověku, kdy se na místě dnešního Sychrova nacházela ve 14. století ves Svojkov s poplužním dvorem, patřící ke statku albrechtickému. Připojení Svojkova k Albrechticím mu dalo pevný majetkoprávní rámec, který již tato vesnice neopustila. Albrechtice zůstávaly od 16. století až do sloučení se Svijany po roce 1740 drobným rytířským statkem obklopeným mnohem rozsáhlejšími panstvími. Od poloviny 16. století byly Albrechtice v držení rodu Kyjovských z Kyjova. Kyjovští z Kyjova pro svůj rod postavili ve Svojkově, jehož část byla patrně i v držení maloskalského panství Vartemberků, novou tvrz s hradbami, která se sloužila jako sídlo celého statku. (Adam 1926, Anděl 1984, Paříková Janků 2007, Rejha 2013, Šternová et al. 2013)

V době pobělohorské se roku 1628 dostává albrechtické panství včetně zcela vypálené tvrze ve Svojkově do majetku Albrechta z Valdštejna, po kterém je vlastní další majitelé z řad císařské armády. V roce 1669 kupuje panství francouzská rytířská rodina Lamottů z Frintropu. V roce 1690 byl dokončen první sychrovský zámek. Jednoduchá barokní stavba byla ozvláštněna věží stojící při jižní stěně, u této věže byla roku 1693 přistavěna kaple (tedy v místech předsíně u dnešní kaple). Hlavní východní průčelí bylo otočeno do zahrady, rozkládající se na jih a na východ od zámecké budovy, nižší západní průčelí bylo otočeno do dvora, odkud se také k zámku přicházelo. Podobu zámku a okolních úprav zachycuje kresba F. B. Wernera z roku 1752¹. (Wirth et al. 1968, Kadlec 2003?, Rejha 2013, Kuthan 2014). Barokní zahrada byla obehnána zdí, na které byly umístěny sochy svatých, které byly později rozvezeny na nejrůznější místa rohanského panství. (Adam 1926, Rohan 1996). V této době byl zámek ve vlastnictví duchcovské větve Valdštejnů. Již v roce 1740 totiž František Josef Jiří z Valdštejna připojil koupí od Františka Inigo Lamotta z Frintropu panství Albrechtice se Sychrovem k panství Svijany. (Kadlec 2006). Za Valdštejnů byl zámek využíván pouze pro hospodářské účely a bydlení úřednictva.

V roce 1814 přešlo vlastnictví panství Svijany na hraběte Františka Adama z Valdštejna, od kterého je 1. září 1820 koupil kníže Karel Alain Gabriel Rohan. (Kadlec 2006) Rok 1820 je počátkem 125 let trvajícího období rodu Rohanů na Sychrově. Toto období vtisklo zámku, který se stal hlavní rodovou rezidencí Rohanů v Čechách a okolní cíleně komponované krajině jedinečnou podobu, odrážející na jedné straně rodové postavení a společenskou reprezentaci významného aristokratického rodu a na straně druhé poskytující prostor pro život, odpočinek, rekreaci i uplatnění uměleckých a přírodovědných zájmů majitele i členů široké rodiny a přátel.

Rod Rohanů, pocházející z Bretaně a patřící k nejvýše postaveným aristokratickým rodům ve Francii za Velké francouzské buržoazní revoluce opustil Francii a jeho příslušníci se rozptýlili do řady evropských zemí, včetně habsburské monarchie. Karel Alain Gabriel Rohan (1764–1836) již od roku 1806 úředně jednal o možnosti usadit se v Rakousku. V roce 1808 získali Rohanové inkolátní právo, které jim umožnilo usadit se v českých zemích a téhož roku i privilegium na knížecí stav v Čechách i celé monarchii. Karel Alain Gabriel Rohan se ihned po zakoupení Svijanského panství zasadil o jeho celkové hospodářské povznesení, a to zejména v oblasti zemědělství, lesnictví i myslivosti (blíže viz Celek historické kulturní krajiny Svijansko – Žehrovsko). S jeho osobou je spojena i rozsáhlá klasicistní přestavba Sychrova, znamenající přeměnu malého barokního záměčku v důstojné sídlo, odpovídající postavení a původu nových majitelů. Autor architektonického pojetí není znám.

Období 1821–1823 přineslo zámku asi největší změnu v jeho dějinách. Probíhaly velké přestavby mnoho let zanedbávaného zámku, který samozřejmě rohanskému rodu nevyhovoval. I když jsou dnes ceněny zejména

přestavby až z doby Kamila Rohana, tedy ty probíhající po roce 1847, během zmíněných dvou let došlo k vytvoření nového rozvržení, které je patrně dodnes. K největší změně došlo na místě dřívějšího zemědělského dvora. Dvůr rozprostírající se od západního průčelí k západu byl přesunut na jih a ještě s určitým odstupem od zámku. Místo původního dvora bylo adaptováno na *cour d'honneur*, čestný dvůr. Z bývalých budov byly přestaveny případně nově postaveny: při severním okraji dvora obydlí kaplana (čp. 2) a správní budova (čp. 3), jižní okraj konírny (čp. 4). Naopak okraj dvora proti průčelí zámku se odstraněním ovčína otevřel. V prostoru dvora zůstala pouze studna umístěná přesně uprostřed. Ve druhé fázi přestaveb ve 30. letech byl čestný dvůr uzavřen přistavením dvou křídel k západnímu průčelí zámku, byla to na sever tzv. galerie, jinak také divadlo obdélníkového půdorysu a na jih Bertino křídlo, které má tvar obráceného L. V tomto období dochází k úpravě nevelké barokní zahrady a založení velkého přírodně-krajinářského parku východně a severně od zámku. Přírodně-krajinářské pojetí je zde kombinováno s třísou kompozicí vycházející od zámecké budovy, uplatňovanou již v barokních a barokně-klasicistních úpravách. Přes park byla vybudována (zřejmě zcela nově) přímá cesta vedoucí od hlavního (východního, zahradního) průčelí k liberecké silnici. Tato cesta tvořila jednu ze tří os, do jejichž rámce byl klasicistní park komponován. Na hlavní středové ose ležel zámek a oranžerie, jejíž stavba je doložena v letech 1831–1835. Třetí osa leží na cestě od zámku k bráně nazývané „Alten Burg“, později „Arturův hrad“, který se stavěl v letech 1834–1835. Se založením a rozšiřováním parku souviselo i vybudování vodovodu. Doposud dochovaná studna uprostřed čestného dvora řešila jinak nemožné zásobování vodou za dřívějších majitelů, ale za Rohanů již nedostačovala. Za Karla Alaina Gabriela Rohana byly vybudovány dva vodovody a vodárny čerpající vodu od Mohelky do zámku. Nejprve v roce 1823 vznikla dolní vodárna² v údolí Mohelky pod zámkem, asi o jedenáct let později horní³ v záhybu řeky pod zámeckou oranžerií. (Jiroušková 1995, Rejha 2013, Jodas 2015)

Adaptace zámku tedy probíhala po celou vládu Karla Alaina Rohana, první vlna přestaveb zahrnující především západní část zámku musela být více-méně dokončena již před opakovanou návštěvou francouzského krále Karla X. v letech 1834 a 1835. Druhou vlnu přestaveb zakončila přestavba kaple v letech 1834–1836, která navázala na protažení východního průčelí. Je otázkou, do jaké míry se zámek přiblížil jeho představám, když 24. dubna 1836 zemřel. Nicméně na dalších jedenáct let stavební činnost prakticky utichla. Klasicistní podobu zámku a přilehlého okolí zachycuje vyobrazení neznámého autora ze 40. let 19. století⁴. (Kadlec 2013?, Rejha 2013. Rohan 1996)

Kamil Josef Filip Idesbald Rohan (1800–1892) přišel do Čech v roce 1816 s tím, že nejspíše bude pokračovat v odkazu Karla Alaina Rohana, nicméně z různých důvodů byl adoptován až roku 1833 a to princem Louisem. Snad právě Louis z něho chtěl mít důstojníka a skutečně se mu dostalo dělostřelecké průpravy, nicméně do armády nenastoupil, údajně se rodina bála o jeho bezpečnost. Potom se Kamil vzdělával ve filosofii, vedle toho získával pro budoucí hlavu rodu podstatnou výuku ohledně hospodaření (konkrétně praktickou ekonomii a hospodářskou botaniku) v Loukovci u knížecího správce Franze Spenglera v roce 1822. Důležitá byla také jeho návštěva v Anglii roku 1824, cesty po Rakousku, Německu a další cesty do Francie, Itálie a Nizozemí v padesátých letech 19. stol. V roce 1841 se stal de jure hlavou rodu a po smrti strýce Viktora v roce 1846 přebírá s definitivní platností správu nad rohanskými majetky v severních Čechách se sídlem na Sychrově (ty sice koupil již v roce 1837 od Berty Rohanové, ale do správy zřejmě příliš nezasahoval). Kamil je většinou charakterizován jako dobrý hospodář, který se dokázal obklopit schopnými odborníky. Zřejmě jeden z prvních činů, které jako pán na rohanských panstvích udělal, bylo zřízení reálného fideikomisu v roce 1846 na panstvích Svijany a Český Dub. Na Sychrově v průběhu celého svého života budoval sobě i svým potomkům památník, do něhož vložil jako drahocenné relikvie památku na starodávnou tradici rodiny v naději na budoucnost, která se bude podobat slavné minulosti. (Rejha 2013, Rohan 1996)

2 Mapa stabilního katastru z roku 1843 zachycuje v místě dva zděné objekty a nedaleký popisek v místě svahu kde se nacházejí stopy bývalých lomů na kámen nápis Kalkbrenerei (vápenka)

3 SLAVÍČKOVÁ, Hana et JÁSEK, Jaroslav (1990): *Voda pro Sychrov*. Památky a příroda Ročník 15, č. 1, s. 1–8. se domnívají, že bylo k vybudování horní vodárny částečně využito starší budovy neznámého využití, snad mlýna. O mlýnu není známo nic bližšího.

4 Lept z období okolo roku 1835 je uložen v Muzeu Antonína Dvořáka v Praze

1 Kresba ve sbírce kreseb *Topographie Böhmen und Mähren*, Tafel 22.2, k tomu MARSCH, Angelika. *Friedrich Bernhard Werner*. Weissenhorn : Anton H.Konrad Verlag, 2010, s. 481–516.

S jeho jménem je spojován největší rozkvět zdejšího panství. V letech 1847-1862 inicioval stylově jednotnou novogotickou přestavbu zdejšího zámku, Sychrovský park s arboretem a se sbírkovými skleníky v této době představoval jedno z vrcholných děl zahradního umění na území monarchie.

V duchu romantismu byla upravována i okolní krajina přesahující dnešní hranice parku. Parkově bylo doupraveno přilehlé údolí Mohelky, kde byla založena obora pro chov daňků. Ve svahu severně pod zámek byla ve třetí čtvrtině 19. století přestavěna dřívější hájovna na hostinec s dřevěnou vyhlídkovou verandou, ve svažitém terénu byla nově upravena a doplněna cestní síť, včetně drobné parkové architektury na významných a vyhlídkových místech. Jeho nástupce, synovec Alain Benjamin Artur Rohan (1853–1914) a následně jeho syn JUDr. Alain Rohan (1893–1976), který byl posledním majitelem Sychrova, provedli v duchu požadavků na moderní bydlení dílčí zásahy v interiéru i exteriéru zámku vedoucí k ztrátám historické podoby objektu. Pro nákladný provoz byly zbourány sbírkové skleníky a parku se dostávalo pouze omezené péče. V roce 1945 byl zámek na základě dekretu č. 12/1944 Sb. konfiskován. Sychrovský zámecký areál byl zařazen mezi nejvýznamnější památkové objekty a od 1. května 1950 zpřístupněn veřejnosti. Od roku 1995 je prohlášen národní kulturní památkou. (Kadlec 2003?, Šternová et al. 2013, Kuthan 2014)

Po roce 1989 dochází k postupné obnově zámeckého areálu. Přilehlé majetkově oddělené území bývalé obory v údolí Mohelky se prozatím koncepční obnovy nedočkal. Je zde prováděna pouze základní údržba a dochází k postupné degradaci zdejší komponované krajiny. V roce 2008 byla na části území bývalé obory vybudována Lesy ČR ve spolupráci s NPÚ a dalšími subjekty naučná stezka Lesní putování s Kamilem Rohanem, která přibližuje široké veřejnosti přírodní a kulturně-historické hodnoty zdejšího území

Charakter krajinného celku dotvářejí ostatní znaky historické kulturní krajiny, jsou především vázané na místní pamětihodnosti a severně přiléhající trasu bývalé Jihoseveroněmecké spojovací dráhy (SNDVB) neboli také Pardubicko-liberecké dráhy, která byla zprovozněna v roce 1859. Významný krajinný předěl oddělující Celek historické kulturní krajiny Údolí Mohelky od Celku historické kulturní krajiny Sychrovsko tvoří Sychrovský viadukt. Kamenný železniční viadukt byl postaven v letech 1857-1859, stavbu provedli bratři Kleinové a V. Lanna. V horní části se nachází 8 oblouků s rozpětím 9,5 metru a v dolní části je 6 nižších oblouků, celková délka impozantní stavby činí 120 metrů a výška 32 metrů (Josef 1999). Těleso viaduktu je významnou krajinnou dominantou, uplatňujících se mj. v rámci komponovaných výhledů z rohanského voluptuáru.

Pro celek historické kulturní krajiny Sychrovsko je zpracována podrobná dokumentace hodnot historické kulturní krajiny, a to formou podrobnější mapy, doprovázené podrobnými charakteristikami a fotodokumentací identifikovaných znaků HiKK.

Literatura

Adam, R. (1926): *Sychrovská zahrada*. In.: Od Ještědu k Troskám. Vlastivědný sborník českého severu. Ročník V. č. 7 a 8; č. 9 a 10 Turnov. Český Dub, s. 201-206 a 223 – 227.

Anděl, R. (1984): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha. Svoboda s. 455-459.

Dokoupil, Z., Nauman, P., Riedl, D., Veselý I. (1957): *Historické zahrady v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství československých výtvarných umělců. Praha. 56 s. + obr. příl.

Jiroušková, Š. (1995): Zahradní vodovod v areálu zámku Sychrov. Zprávy památkové péče 10, s. 383.

Jodas, Z. (2015): *Vodní díla v povodí Mohelky a Zábrdky*. Vydal Zdeněk Jodas, Český Dub v nakladatelství Roman Karpaš RK Liberec. 272 s.

Josef, D. (1999): Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri Praha, s. 351-353.

Kadlec, M. (2003?): *Sychrov*. Gloriet Libice nad Cidlinou. 24 s.

Kadlec, M. (2006): *Gedenkbuch des Schlosses Sychrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1820–1834*. Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Liberci pro rok 2006. Liberec. NPÚ ÚOP v Liberci s. 137-152.

Kuthan, J. (2014): *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*. Nakladatelství Lidové noviny Praha. 711 s.

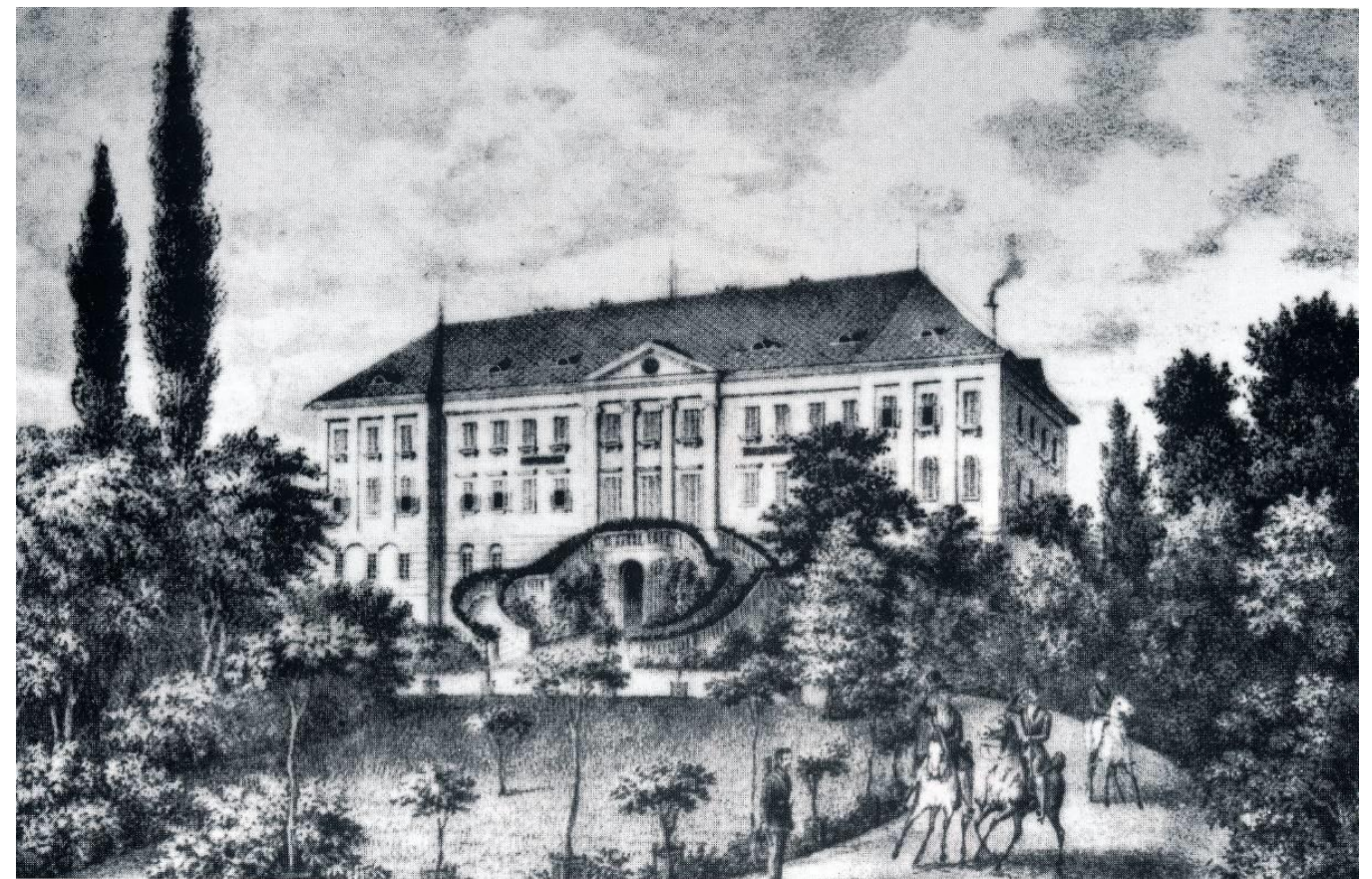
Paříková Janků, D. (2007): *Park s oborou zámku Sychrov*. Seminární práce z dvouletého kurzu památkové péče při Národním památkovém ústavu v Praze. Rkp. Nepublikováno. Depon. Územní odborné pracoviště národního památkového ústavu v Liberci – knihovna. 16 s. + obr. příl.

Rejha, A. (2013): *Pamětní kniha zámecké kaple na Sychrově 1862–1867*. UK Praha. Bakalářská práce. [online]. [cit. 2022-05-11]. <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130113647>.

Rohan, I. (1996): *Zámek Sychrov novogotický památník rodu Rohanů*. Spolek přátel zámku Sychrov. Turnov. 31 s. + 81 obr. příl.

Šternová, P. et al. (2013): *Soupis památek okresu Liberec (Lu-Ž)*. Heslo Sychrov. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, s. 140-156.

Wirth, Z. et al. (1968): *Sychrov Státní zámek a památky v okolí*. Olympia Praha. 35 s.

Klasicistní podoba zámku Sychrov na leptu z období kolem roku 1835

Rohan (1996)

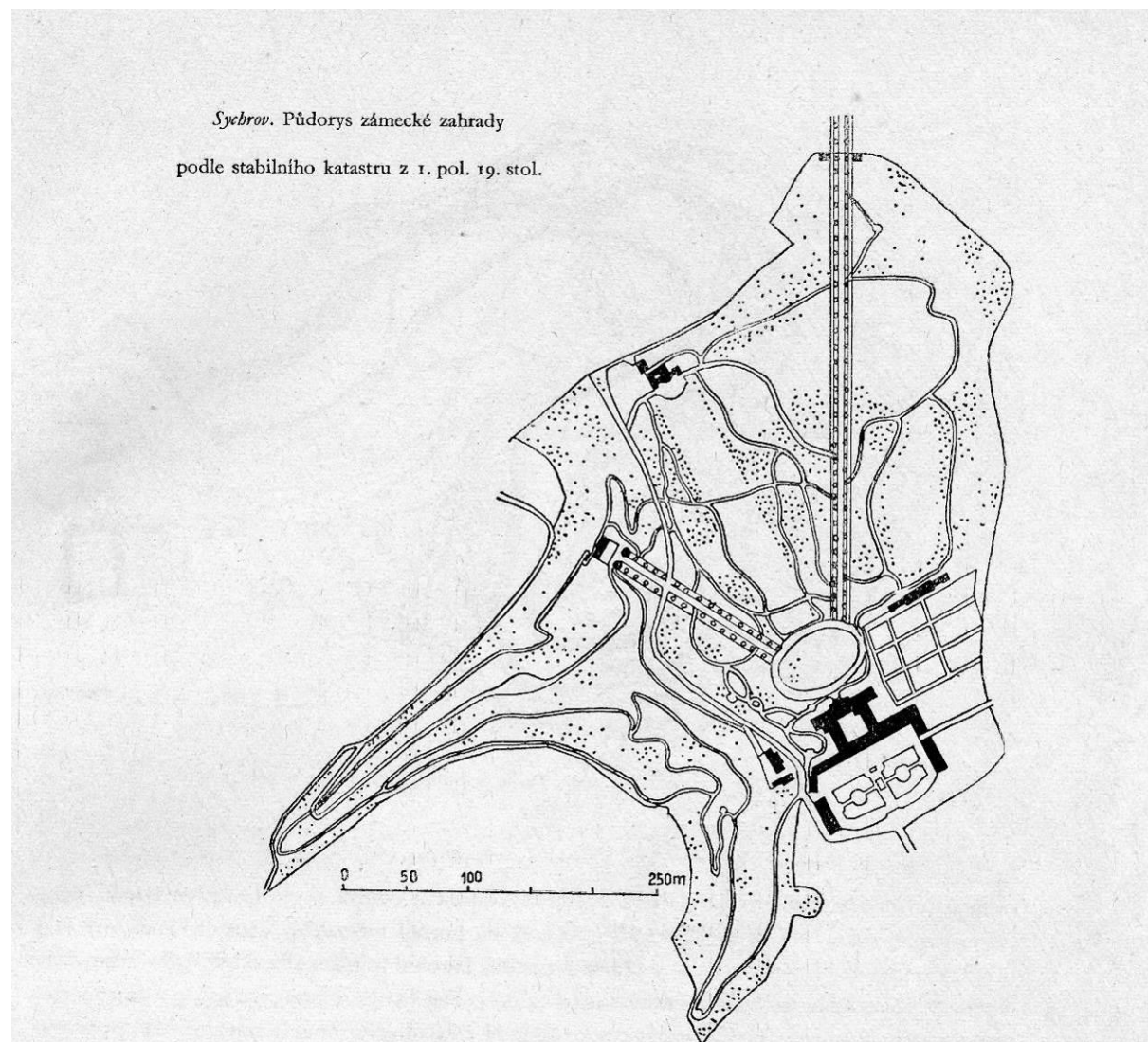
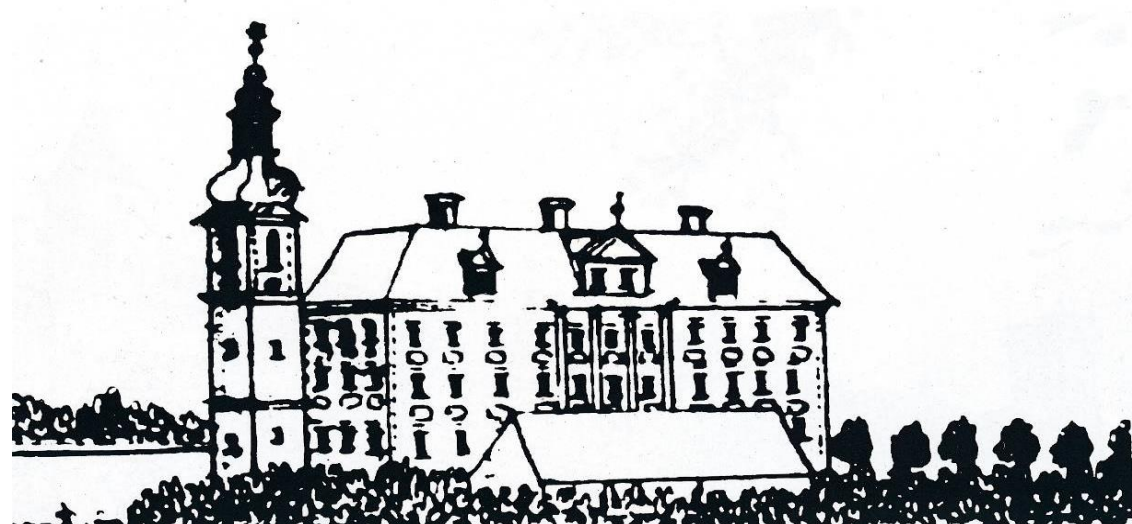
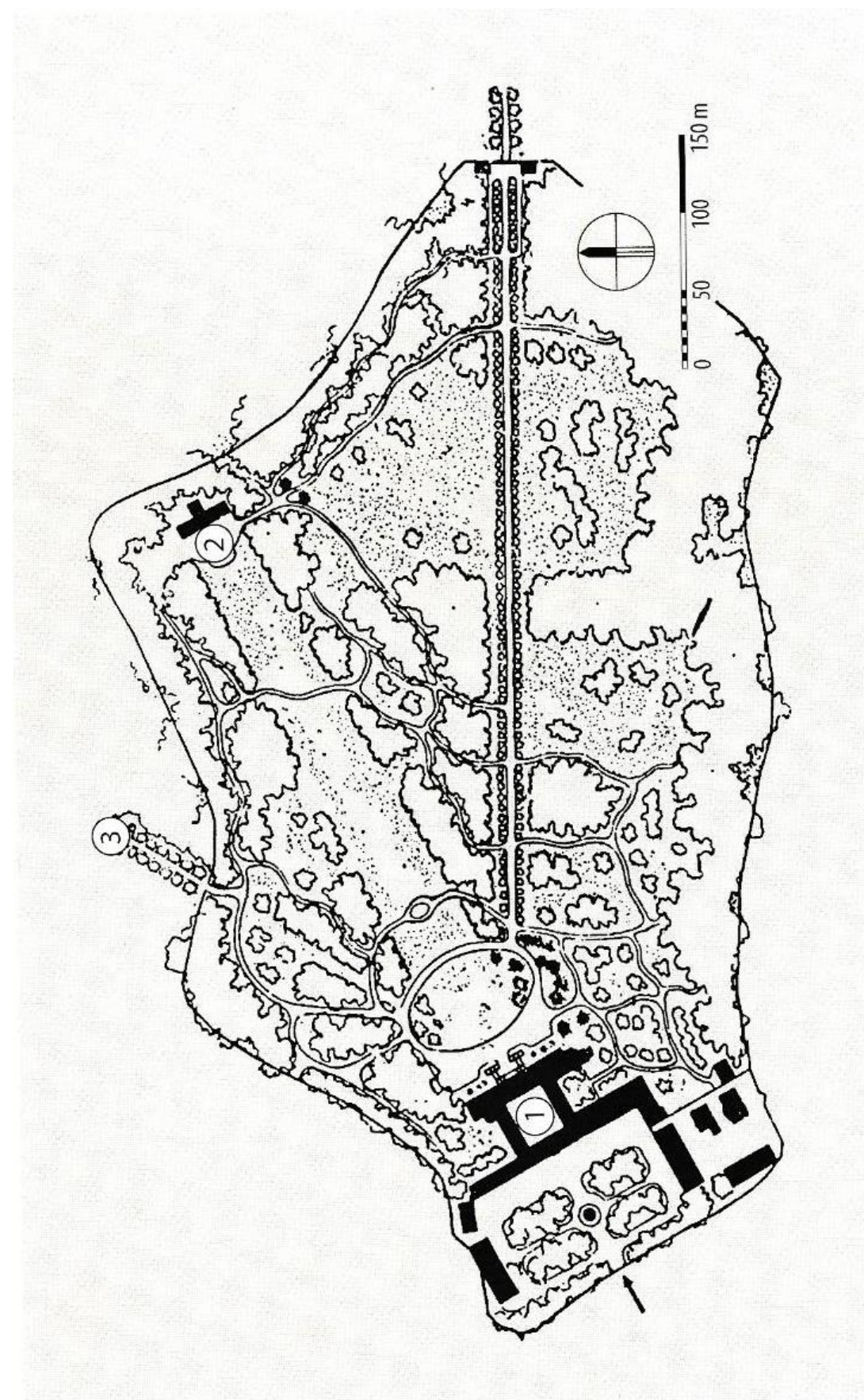

Schéma velkého parku u zámku Sychrov podle stabilního katastru 1843 Dokoupil et al. (1957)

Barokní podoba zámku Sychrov na kresbě F. B. Wernera z roku 1752 Rohan (1996)

Současná podoba oplocené části parku u zámku Sychrov

Kuthan (2014)

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY ÚDOLÍ MOHELKY

Celek historické kulturní krajiny Údolí Mohelky se nachází severozápadně od Turnova, na hranici mezi SÚ ORP Turnov a SÚ ORP Liberec. Na území zasahujícím do obou SÚ ORP byla v rámci tohoto celku vymezena jednotka historické kulturní krajiny Údolí Mohelky (typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina). Jedná se o organicky utvářenou krajinu údolí Mohelky v úseku od Třetí po soutok s Ještědkou u Libíče.

Kulturní a historická hodnota zdejší krajiny spočívá v dochované sídelní a krajinné struktuře tvořené pestrou mozaikou přírodních, polopřírodních a kulturních ploch, linií i prvků. Malebné údolí propojuje od počátků kolonizace do dnešních dob Českosudsko se Sychrovem a dále i Hodkovicemi nad Mohelkou a Turnovem.

Dochovaná sídelní struktura je tvořena drobnými venkovskými sídly, osadami i rozptýlenými samotami ležícími v údolní nivě, na úbočích i hraně údolí přecházející do úrodných rovin. Sídla jsou spravována ze správních center ležících vně hranic jednotky HiKK. Sídla i jednotlivé stavby jsou citlivě zasazeny do okolní krajiny. Na mnoha místech nalezneme hodnotné doklady tradičního lidového stavitelství, zejména v podobě obytných a hospodářských staveb roubených ze dřeva i zděných. Krajinu dotváří řada drobných církevních památek, často doplněných soliterními stromy. Nad soutokem Mohelky s Ještědkou dominuje kostel sv. Jakuba Většího v Letařovicích, ležící na historické trase staré Niskojizerské stezky a pozdější trase Svatojakubské poutní cesty z Lužice do Santiaga de Compostela.

Krajinná struktura je tvořena pestrou mozaikou luk, polí a lesů, ve které se dodnes odráží tradiční formy zemědělského a lesního obhospodařování, včetně stop dokládajících využívání vodní síly k pohonu mlýnů. K tradičnímu obrazu krajiny přispívají břehové a doprovodné porosty, ovocné doprovody silnic a cest, meze a krajinné předěly, soliterní stromy a venkovské zahrady.

Charakter krajinného celku dotvářejí ostatní znaky historické kulturní krajiny, především vázané na východně přiléhající Pardubicko-libereckou dráhu, zprovozněnou v roce 1859. Sychrovský železniční viadukt vytváří krajinný předěl oddělující Celek historické kulturní krajiny Údolí Mohelky od Celku historické kulturní krajiny Sychrovsko.

Údolí Mohelky od Třetí

Foto T: Mertlík 2022

Údolí Mohelky od Libíče

Foto T: Mertlík 2022

Jednotka historické kulturní krajiny Údolí Mohelky (typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina)

Jednotka historické kulturní krajiny Údolí Mohelky zasahuje do území šesti současných obcí: Český Dub (k.ú. Libíč), Kobyly (k.ú. Kobyly), Bílá (k.ú. Hradčany u Českého Dubu a k.ú. Chvalčovice), Vlastibořice (k.ú. Vlastibořice), Sychrov (k.ú. Radostín u Sychrova) a Radimovice (k.ú. Radimovice). Osu údolí tvoří říčka Mohelka, pramenící v Jizerských horách u Kokonína a po cca 43 km se zprava vlévající do Jizery v Mohelnici nad Jizerou. Slovo Mohelka má svůj původ v praslovanském slovu mogila, což znamená kopec nebo chlum. Dostala tedy název podle charakteru zemského povrchu v místech, kde pramení (Jodas 2015). Jednotka HiKK zahrnuje organicky vyvinutou krajinu v části údolí doprovázejícího střední tok Mohelky v úseku od Sychrovského viaduktu nad vsí Třtí po soutok s Ještědkou u Libíče v délce cca 7 km.

Příznivé přírodní podmínky dávaly dobré předpoklady pro osidlování jižních částí Podještědí již ve velmi vzdálených dobách. První doklady osídlení podle archeologických pramenů pocházejí z 3. a 2. tisíciletí př. n. l. (Anděl et. Technik 1991). Krajinou probíhaly důležité obchodní cesty z vnitrozemí. Květ (2011, 2016) uvádí, že údolím procházela jedna z větví staré Niskojizerské stezky směřující od Mladé Boleslavi přes Hodkovice a Liberec na Žitavu. Někdy v 11., nebo na přelomu 11. a 12. století vznikla se z této stezky u Libíče nová trasa ve směru později založeného Českého Dubu, kde byl brzy po roce 1237 založen klášter a dále směřující k Osečné, Křížanům a Chrastavě, kde se napojila na původní trasu k Žitavě. Kostel v Letařovicích leží i na trase Svatojakubské poutní cesty z Lužice do Santiaga de Compostela.

Důležitou roli při formování středověkého osídlení Československa hrálo slovanské hradiště Klamorna, strategicky umístěné na ostrožně nad soutokem Mohelky a Oharky, vysoko nad dnešní osadou Klamornou v lokalitě Vrše a Starohradí. Zdejší nálezy ukazují na osídlení již pravěkým lidem popelnicových polí, pozdější jsou pak z doby hradištní, která doznívala v 10. a 11. století (Havelka 2019).

Historik J. V. Šimák uvádí (Technik 2009), že je možné předpokládat trvalé osidlování Československa českými obyvateli za krále Vladislava II. (1086–1092), tedy v období druhé poloviny 11. století. Jejich sídla mají charakteristické centrální, návesní, nebo podkovovité půdorysné uspořádání kolem centrální návsi - např. ves Sedlíštko. Zdejší vsí tvořily jihovýchodní hranici středověkého dubského panství formovaného od 12. do počátku 16. století s centrem v dnešním Českém Dubu a panství svijanského s centrem ve Svijanech (ustaveného Vartemberky, v době pobělohorské konfiskovaného Šlikům a následně drženého Valdštejny a od roku 1820 Rohany). V roce 1838 zakoupil kníže Kamil Rohan i československé panství a území se stalo až do zániku patrimoniální správy součástí rozsáhlých rohanských majetků s centrem na Sychrově.

V Údolí Mohelky i na dalších místech Československa se zachovalo množství staveb lidové architektury. Podstávkový dům podještědského typu je jedním z nejdůležitějších krajinotvorných prvků a regionálních specifik. Umožňuje dokumentovat průnik různých kulturních vlivů v podobě stavebních řemeslných tradic a mnoha svébytnými prvky se liší od severnějších částí Podještědí dříve obydlených především německým etnikem – např. Kryštofova Údolí, Osečné apod. (Havelka 2019). Již v osmdesátých letech 20. století byl proveden na území Československa průzkum odsud zachovaných památek dřevěné lidové architektury, měl napomoci k vymezení Československa jako svérázné etnografické oblasti a k upřesnění záměru zřídit skanzen s centrem v Českém Dubu a navazujícími trasami představujícími památky lidové architektury „*in situ*“ v okolních obcích (Technik 2009). I když ke zřízení skanzenu nedošlo, je myšlenka ochrany a obnova památek lidové architektury „*in situ*“ i dnes aktivně rozvíjena. V Údolí Mohelky představují významné soubory památek dřevěné lidové architektury zejména vesnice Letařovice, Trávníček a Sedlíštko s dalšími osadami i rozptýlenými samotami. Hodnotné příklady tradičního lidového stavitelství nalezneme jako jednotlivosti i v dalších sídlech např. Třtí, Libíč a v dalších přiléhajících obcích k hranici jednotky HiKK Údolí Mohelky.

Zdejší krajinu dotváří řada drobných církevních památek v podobě kaplí, křížů a soch, často doplněných soliterními stromy. Nad soutokem Mohelky s Ještědkou dominuje kostel Sv. Jakuba Většího v Letařovicích, založený pravděpodobně v poslední třetině 13. století. Na přiléhajícím hřbitově, který je obklopen ohradní zdí s barokní bránou stojí drobná pozdně barokní kostnice s oltářem z lidských kostí (Edel 2006).

Krajinná struktura je tvořena pestrou mozaikou luk, polí a lesů, ve které se dodnes odráží tradiční formy zemědělského a lesního obhospodařování, včetně stop dokládajících využívání vodní síly k pohonu mlýnů. K tradičnímu obrazu krajiny přispívají břehové a doprovodné porosty, doprovázející meandrující tok

Mohelky i mlýnské náhony. Tradiční charakter si udrželi i převážně ovocné doprovody silnic a cest, meze a krajinné předěly, soliterní stromy v sídlech i volné krajině a většina venkovských zahrad.

Na východě se území dotýká železniční trať, bývalá Jihoseveroněmecká spojovací dráha (SNDVB) neboli také Pardubicko-liberecká dráha, zprovozněná v roce 1859. Významný krajinný předěl oddělující Celek historické kulturní krajiny Údolí Mohelky od Celku historické kulturní krajiny Sychrovsko tvoří Sychrovský viadukt. Kamenný železniční viadukt byl postaven v letech 1857-1859, stavbu provedli bratři Kleinové a V. Lanna. V horní části se nachází 8 oblouků s rozpětím 9,5 metru a v dolní části je 6 nižších oblouků, celková délka impozantní stavby činí 120 metrů a výška 32 metrů (Josef 1999).

Literatura

Anděl, R., Technik, S. (1991): *Český Dub*. Severočeské nakladatelství Ústí nad Labem s. 14-15.

Edel T. (2006): *Československo v památkách 12. - 20. století*. Podještědské muzeum Český Dub 167 s.

Havelka, J. (2019): *Příběh podještědské obce I. Hradčany a Chvalčovice*. Jan Havelka vlastním nákladem. 291 s.

Jodas, Z. (2015): *Vodní díla v povodí Mohelky a Zábrdky*. Vydal Zdeněk Jodas, Český Dub v nakladatelství Roman Karpas RK Liberec. Český Dub. 272 s.

Josef, D. (1999): Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri Praha, s. 351-353.

Květ, R. (2011): *Atlas starých stezek a cest na území České republiky*. STUDIO Vidi. Brno. 232 s.

Květ, R. (2016): *Staré stezky v okolí Českého Dubu*. In.: Sborník od Ještědu k Troskám 1. Paměť Českého ráje a Podještědí Turnov, s. 9–11.

Technik, S. (2009): *Lidové stavby v Podještědí na Československu*. Nakladatelství Roman Karpas RK Liberec. 143 s.

Kostel sv. Jakuba Většího v Letařovicích, se hřbitovem a kostnicí.

Foto M: Weber 2016

Beranův hostinec s obydlím výměnkářů Trávníček č. p. 13.

Foto M: Weber2021

Letařovice z údolí Mohelky

Foto M: Weber 2021

Roubený dům se špýcharovým polopatrem nad světnicí a roubená novostavba z 90. let 20. st. s pavlačí ve štítě na místě původní stodoly v Trávníčku č. p. 11.

Foto M: Weber 2021

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY PĚNČÍNSKO

Celek historické kulturní krajiny Pěnčínsko se nachází západně od Turnova, celý leží v SÚ ORP Turnov. V rámci tohoto celku byla vymezena jednotka historické kulturní krajiny Pěnčínsko (typ 12: Krajina ovocných sadů). Typologicky charakteristická krajina s výrazným zastoupením ovocných sadů v současnosti vyplňuje půdně a klimaticky příznivé roviny a k jihu ukloněné svahy. Rozsáhlé plochy sadů a navazující polní krajina je rozčleněna lesními porosty, které vyplňují erozní strže a údolí podél pravostranných přítoků Pěnčínského potoka.

Jedná se o starou sídelní krajinu s tradičním zemědělstvím. Zdejší ovocnářství prošlo dlouholetým vývojem. Jeho soudobá podoba má kořeny již v první čtvrtině 19. století, kdy přešlo Svijanské panství do rukou Rohanů. Ovocnářství v mnoha podobách je kontinuálně rozvíjeno od 19. století do současnosti v podobě ovocných alejí a stromořadí, maloplošných i velkoplošných sadů, ovocných školek, šlechtitelských institucí i zpracovatelských provozů. Tradice zdejšího ovocnářství je udržována i ve společenské rovině.

Většina současných sadů je z poslední čtvrtiny 20. století a novějších. Sady jsou převážně nízkokmenné, geometricky uspořádané do řad, umožňujících mechanizované obhospodařování. Postupně dochází k obnově starších sadů a zavádění ekologicky příznivějších postupů pěstování, což se zpětně odráží i na jejich podobě. Pouze torzovitě jsou v území zachovány tradiční vysokokmenné ovocné zahrady a drobné sady navazující na venkovská sídla, jakož i ovocná stromořadí na mezích, podél silnic a cest.

Zastoupení ostatních znaků dotvářejících podobu historické kulturní krajiny je méně výrazné.

Krajina ovocných sadů mezi Pěnčínem a Vitanovicemi

Foto T: Mertlík 2021

Jednotka historické kulturní krajiny Pěnčínsko (typ 12: Krajina ovocných sadů)

Jednotka historické kulturní krajiny Pěnčínsko zasahuje do území čtyř současných obcí: Svijanský Újezd, Pěnčín, Čtverín a Lažany. Dlouhá tradice zdejšího zemědělství, zahrnujícího i pěstování zeleniny a ovoce se odvíjí od příhodných klimatických a půdních podmínek. Příhodnými stanovišti pro zakládání ovocných sadů jsou zejména slunné stráně na sprašových návěších. Jedná se o starou sídelní krajinu. Zdejší archeologické nálezy dokládají osídlení a zemědělskou činnost již v mladší době kamenné. Další osídlení lze datovat do mladší až pozdní doby hradištní (11-13. stol.). Středověká kolonizace probíhala pod vlivem kláštera Hradiště (dnes Klášter Hradiště nad Jizerou). V průběhu dalšího vývoje přecházejí vsi na Pěnčínsku z majetku drobné šlechty do rozsáhlejších majetkových celků a v době pobělohorské jsou již trvalou součástí Svijanského panství.

S příchodem Rohanů na panství Svijany v roce 1820 byly mj. položeny i základy dnešního ovocnářství. Za Karla Alaina Gabriela Rohana byla v roce 1826 ve Svijanech založena zahradní školka, která napomohla k povznesení ovocnářství celého panství. Mezi zdejšími zahradníky jsou jmenováni Krejčí, Brejla a Grellepois (Prousek 1888). Louis Grellepois přišel společně s Rohany z Francie a působil celý život v jejich službách. Na Sychrově se po reorganizaci správy velkostatků v roce 1855 dostal na první místo ve správě parku. (Rejha 2013) Rohanové podporovali všestranné pěstování ovocných dřevin, a to nejenom v panských sadech a zahradách, ale i na dalších místech svého dominia.

Za Karla Alaina Gabriela Rohana v roce 1830 byly např. rozděleny do obcí náležejících k panství Svijany ovocné stromky. Ty pak byly vysazeny podél cest a silnic v okolí. O tyto stromy, stejně jako o stromy rostoucí kolem polí, se vzorně pečovalo, v zimě byly prořezávány a větve nad silnicí zkracovány. Ovoce se pravidelně sklízelo. (Roudná 2018). Na přelomu 19. a 20. století pocházela většina sklizeného ovoce na Pěnčínsku ze stromořadí. Stromořadí se nacházela nejenom podél cest, ale oddělovala i jednotlivé pozemky vlastníků, případně členila větší hony do více bloků. Ovocná stromořadí a drobnější sady zakládáné v prvorepublikovém období vtiskly zdejší krajině specifický ráz.

Již od roku 1893 sloužilo zemědělcům Hospodářské družstvo pro okres a okolí se sídlem v Turnově. Na počátku 20. století bylo pro potřeby drobných pěstitelů zřízeno několik ovocnářských školek. (Dumková, Bičík 2016) V 19. století a v první polovině 20. století vykupovali podnikaví sadaři a obchodníci ovoce od hospodářů tzv. nastojato. Odhadli množství a kvalitu ovoce na stromech, s pěstitelem se dohodli na ceně a potom sami zařídili ořezání, uskladnění, vytržení a prodej. (Louda 2006) Zdejší ovoce bylo až do druhé světové války prodáváno do Prahy. Zde bylo skladováno přes zimu na lodích a na jaře se dobře prodávalo. Výsadby podél silnic se podle potřeby obnovovaly. (Roudná 2018)

Poválečná kolektivizace zemědělství tvrdě postihla především největší sedláky, např. Hobelantovy ve Střížovicích či Hazlovy ve Vitanovicích. Ovocnářům byly předepisovány povinné dodávky ovoce. V roce 1949 vzniklo v Kamení první jednotné zemědělské družstvo (JZD) a o rok později bylo JZD založeno v Pěnčíně. V roce 1960 byly obě obce sloučeny a sloučena byla i zemědělská družstva do jednoho celku „JZD Vítězný únor“ se sídlem v Pěnčíně. V roce 1980 se stal Pěnčín střediskovou obcí (Dumková, Bičík 2016) Pokračovalo i slučování družstev, provázené přechodem k zemědělské velkovýrobě. Z drobnějších vysokokmenných sadů, stromořadí a ovocných alejí v prvorepublikovém a poválečném období se zdejší ovocnářství transformovalo do podoby velkovýrobně obhospodařovaných sadů. Z tohoto období pocházejí i dodnes využívaná zařízení na třídění, skladování a zpracování ovoce (dnes např. Agro Rubín, moštovna Lažany a další). Po roce 1989 došlo k rozdělení dřívějších kolektivně obhospodařovaných sadů mezi soukromě hospodařící subjekty. Postupně jsou na ovocnářských farmách sady obnovovány, zaváděny jsou ekologicky příznivější postupy, což se zpětně odráží i na podobě sadů (např. integrovaná produkce, zatravnňování meziřadí apod.). Pouze torzovitě jsou v území zachovány tradiční vysokokmenné ovocné zahrady a drobné sady navazující na venkovská sídla, jakož i ovocné doprovody mezi, silnic a cest.

Již od počátku byla velká pozornost věnována výběru vhodných druhů a odrůd ovoce pro zdejší podmínky. Z ovocných druhů měly největší zastoupení jabloně. Dále jsou uváděny hrušně, třešně a švestky. V dobových pramenech je mj. zachyceno úspěšné pěstování hrušní dovezených na Svijanské panství již v 19. století z Francie (Kadlec Nepubl.). V roce 1913 se ve Střížovicích narodil Otto Louda. Nejprve se živil jako klempíř a po roce 1949, když ukončil provozování klempířské živnosti, jako malozemědělec. Za svého života se zabýval především pěstováním a křížením jabloní. Již v roce 1947 vysadil na 1 ha nově získaného

pozemku jabloně a peckoviny. V sadu postupně soustředil 120 v té době zajímavých odrůd jabloní, z nichž se snažil vytipovat nejvhodnější pro pěstování na Turnovsku. Po absolvování ovocnářského kurzu při Zemědělské mistrovské škole v Kopidlně v roce 1952 se pokusil s dalšími místními hospodáři, ještě před zahájením kolektivizace, založit ovocnářské družstvo. Od 50. let spolupracoval s Výzkumnou šlechtitelskou stanicí v Turnově a ve vlastním sadě prováděl pokusy s ochranou a výživou ovocných stromů. V roce 1954 se podílel společně s Dr. Černým na budování pokusné základny biologických ústavů, dnes Stanice šlechtění jabloně na rezistenci k chorobám Ústavu experimentální botaniky AV ČR ve Střížovicích, kde započal se záměrným křížením jabloní. Výsledky této práce se dostavily až po několika desetiletích. V roce 1977 byla do listiny povolených odrůd zapsána odrůda 'Šampion', v roce 1983 odrůda 'Rubín' a později i další. Otto Louda zemřel v roce 1992 a deset let po jeho smrti v roce 2002 byla odrůda 'Rubín' vyhlášena českou odrůdou desetiletí (v minulém desetiletí nejčastěji vysazovaná česká odrůda). Od roku 1966 se stanice ve Střížovicích zaměřila na šlechtění jabloní s rezistencí ke strupovitosti a dalším chorobám. (Louda 2006)

Symbol jablka se dostal i do obecního znaku obce Pěňčín. Jablko Rubín v podobě soudobé pískovcové plastiky od hořického sochaře Michala Moravce je od roku 2005 umístěno před místní mateřskou školkou. Dlouholetou tradici mají v Pěňčíně pořádané podzimní výstavy ovoce a dalších zemědělských produktů pod názvem „Svátek jablka.“

K ostatním znakům historické kulturní krajiny náleží archeologické lokality, drobnější církevní památky (kaple, kříže a sochy světců), památky lidové architektury (roubená lidová architektura) a památky odkazující na významné události (mj. pomníky padlých). U Lažan a Doubí prochází územím železniční trať, bývalá Jihoseveroněmecká spojovací dráha (SNDVB) neboli také Pardubicko-liberecká dráha, zprovozněná v roce 1859.

Literatura

Dumková, J., Bičík, K. (2016): *Pěňčín*. In.: Sborník od Ještědu k Troskám 4. Paměť Českého ráje a Podještědí. Turnov s. 197-212.

Kadlec, M. (Nepubl.): *Gedenkbuch des Schlosses Sychrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1868–1899; 1913–1917 a pozn. 1918–1927*. Rkp. překladu Nepublikováno.

Louda, O. (2006): *Turnovsko je ideální pro jabloně*. In.: Sborník od Ještědu k Troskám 3. Paměť Českého ráje a Podještědí. Turnov s. 162-169.

Prousek, J. (1888): *Pamětní kniha obce Svijany – Podolí a okolí*. [online]. [cit. 2022-02-11].

<https://www.obecsvijany.cz/prouskova-kronika-obce-svijany/.html>

Rejha, A. (2013): *Pamětní kniha zámecké kaple na Sychrově 1862–1867*. UK Praha. Bakalářská práce.

[online]. [cit. 2022-05-11]. <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130113647>.

Roudná, M. (2018): *Ovocnářství na Jičínsku v návaznosti na rozvoj ovocnářství v českých zemích*. In.: Sborník od Ještědu k Troskám 4. Paměť Českého ráje a Podještědí. Turnov s. 230-237.

Stará hrušeň a velkoplošný sad západně od Pěňčina.

Foto M: Weber 2021

Intenzivní sad se zatravněným meziřadím jižně od Vítanovic

Foto M: Weber 2022

Pokusné plochy Ústavu experimentální botaniky AV ČR ve Střížovicích Foto M: Weber 2021

Mozaika drobných sadů, zahrad a polí severně od Střížovic.

Foto M: Weber 2021

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY SVIJANSKO-ŽEHROVSKO

Celek historické kulturní krajiny Svijansko-Žehrovsko se nachází jihozápadně od Turnova při hranici SÚ ORP Turnov a SÚ ORP Mnichovo Hradiště. Na území zasahujícím do obou SÚ ORP byly v rámci tohoto celku vymezeny dvě jednotky historické kulturní krajiny Svijansko-Žehrovsko (typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů) a Žehrovská niva (typ 13: Krajina rybníků). V rámci řešení SÚ ORP Mnichovo Hradiště, které není předmětem tohoto projektu lze předpokládat vymezení a přiřazení dalších jednotek historické kulturní krajiny spadajících do celku historické kulturní krajiny Svijansko – Žehrovsko. Celek historické kulturní krajiny Svijansko-Žehrovsko tvoří dílčí část bývalého Svijanského panství (ustaveného Vartemberky, v době pobělohorské konfiskovaného Šlikům a následně drženého Valdštejnů a od roku 1820 Rohanů) s jádrem ve Svijanech.

Jednotka historické kulturní krajiny Svijansko-Žehrovsko (typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů) zahrnuje navazující na základě hospodářských potřeb cíleně organizovanou krajinu polí a luk s převahou bývalých dominikálních pozemků. Typologicky charakteristické znaky odráží na jedné straně polní krajina vyplňující rovinaté území mezi Jizerou a Pěňčinským potokem je dodnes členěna geometrickou sítí cest s alejovými doprovody z různých dob. V nivě Jizery, jejíž tok byl na počátku 20. století regulován, je na druhé straně charakteristická převážně organicky uspořádaná krajina s bohatým zastoupením drobnějších lesních porostů, linií i soliter doprovázejících pole, louky, říční tok a jeho bývalá ramena, hráze, odvodňovací příkopy i cestní síť.

V oblasti Žehrovska se krajina vrchnostenských sídel a dvorů prolíná s jednotkou historické kulturní krajiny Žehrovská niva (typ 13: Krajina rybníků). Patrně již poslední valdštejnský majitel hrabě František Adam z Valdštejna a zejména Karel Alain Gabriel Rohan zde rozvíjeli zemědělství a myslivost na úkor dřívějšího rybníkářství. Rušeny byly vybrané rybníky a měněny na louky, pole a lesy. Do současnosti se tak zachovalo pouze několik rybníků, u dalších jsou dochovány alespoň hráze. Rybník Žabakor je dnes přírodní rezervací o rozloze 80,54 ha a významnou ornitologickou lokalitou, je i největším rybníkem v Českém ráji.

Charakter krajinného celku dotvářejí ostatní znaky historické kulturní krajiny: archeologické lokality (Svijany), církevní památky (kostely Nejsvětější trojice v Loukově s knížecí hrobkou Rohanů a Povýšení sv. Kříže Loukovci a jejich fary, kaple, kříže a sochy světců), památky lidové architektury (roubená lidová architektura, mj. vesnická památková zóna v Loukově), památky odkazující na významné události (mj. vojenský hřbitov a památníky ve Svijanech Podolí, upomínající na bitvu prusko-rakouské války u Podola z 26. – 27. 6. 1866). U Podolí, kde překonávaly Jizeru již staré stezky i dnes procházejí významné dopravní trasy s mostními objekty (bývalá císařská silnice z Mnichova Hradiště do Turnova, železnice bývalá c. k. česká severní dráha turnovsko-kralupská a těleso novodobé dálnice D10 protínající centrální část krajinného celku).

Jednotka historické kulturní krajiny Svijansko - Žehrovsko (typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů)

Jedná se o starou sídelní krajinu. Archeologické nálezy ve Svijanech při řece Jizeře dokazují osídlení již v mladší době kamenné, na ně navázalo osídlení v době bronzové i železné, které bylo později vystřídáno slovanským obyvatelstvem. První zpráva o osadě Svijany je z roku 1345, kdy patřila cisterciáckému klášteru v Hradišti (dnes Mnichovo Hradiště). Tehdejší název „Sviňany“ ukazuje asi na hospodářské zaměření zdejšího dvora. V roce 1417 postoupili cisterciáctí mniši v hospodářské tísní zdejší dvůr Jindřichu z Vartemberka do konce jeho života. Po zničení kláštera v r. 1420 přešli Svijany definitivně do světských rukou. Z tohoto roku je i první zmínka o zdejším mlýnu na Jizeře. Od roku 1437 byly součástí panství Skály (dnes Malá Skála). V roce 1565, získal Svijany s pivovarem připomínaným již o rok dříve a okolními vesnicemi Jaroslav z Vartemberka, který zde v roce 1578, na místě zdejšího zámku, postavil renesanční tvrz. Tvrz postavená v dominantní poloze na terénním zlomu nad Jizerou se stala centrem samostatného panství Svijany. Po jeho smrti v roce 1602 přinesla jeho žena Svijany jako věno svému druhému manželovi hraběti Jáchymu Ondřeji Šlikovi. Za aktivní účast ve stavovském odboji byl Jáchym Ondřej Šlik společně s dalšími účastníky povstání popraven. Panství Svijany s tvrzí, polovinou města Turnova, 4 dvory a 41 vesnicemi v širokém okolí získal v roce 1622 Albrecht z Valdštejna, který je udělil v léno svému příbuznému Maxmiliánovi z Valdštejna. (Anděl 1984)

Za třicetileté války trpělo panství častými vpády vojsk, v srpnu 1640 a opětovně v dubnu 1643 (Prousek 1888) se Švédové zmocnili i zdejší tvrze. V roce 1740 František Josef Jiří z Valdštejna připojil koupí od Františka Inigo Lamotta z Frintropu k panství Svijany panství Albrechtice se Sychrovem. (Kadlec 2006) V letech 1768 až 1789 Valdštejnové upravují a přestavují tvrz do zámecké podoby, při první přestavbě je dřívější rytířský sál přestavěn na kapli sv. Jana a Pavla. (Anděl 1984)

V roce 1814 přešlo vlastnictví panství Svijany na hraběte Františka Adama z Valdštejna, od kterého je 1. září 1820 koupil kníže Karel Alain Gabriel Rohan. Vrchnostenská půda byla v této době obhospodařována 11 dvory ve vlastní režii (Svijany, Loukovec, Dařenice, Koryta, Mokřý, Arnoštice, Borčice, Přepeře, Sychrov, Mohelnice a Přišovice), další 3 dvory (Albrechtice, Chlum a Kostřice) byly již od roku 1784 eufyteutizovány (v dědičném pronájmu). Plošně rozsáhlé a rozptýlené lesy tvořilo 6 revírů: svijanský, arnoštický, žehrovský, liberecký, sychrovský a okenský. Vedle polí a lesů patřily k produktivní půdě i louky, pastviny a zahrady, v rámci neproduktivní půdy jsou mj. uváděny rybníky. (Kadlec 2006). V roce 1895 mělo panství Svijany a Sychrov 12 hospodářských dvorů, ke kterým příslušelo 1269 ha polí, 57 ha luk a 113 ha pastvin. (Kotyška 1895, Žížka 2018)

Svijanský zámek nebyl za Valdštejnů trvalým sídlem majitelů a sloužil především správním účelům. To pokračovalo i za Rohanů. Kníže Karel Alain Gabriel Rohan spojil Svijany s nedalekým panstvím Sychrovem a rozvíjel zde především správní a hospodářské využití. To se projevilo i na vnější podobě zámku. Ozdobné štíty a věžičky na nárožích patrně ještě na kresbě J. Jocha z r. 1819, byly při stavebních úpravách za dalších Rohanů odstraněny, sníženo bylo i jižní patro, takže tím zámek získal dnešní vzhled. V roce 1865 byla nad vchodem do zámku umístěna pamětní deska s rohanským erbem a rodovým heslem. Rohanům patřil zámek ve Svijanech až do roku 1945, kdy přešel do vlastnictví státu a následně byl využíván k bytovým účelům podnikem Severočeské pivovary. (Anděl 1984) Budova zámku dominuje okolní krajině a poskytuje daleké výhledy do širokého okolí. V současnosti je areál zámku ve vlastnictví zdejšího pivovaru, byl nákladně zrekonstruován a zpřístupněn veřejnosti. Pivovar je dnes moderním provozem, podobně jako mlýn na Jizeře s drobnou dobovou parkovou úpravou na přilehlém ostrově.

Za Karla Alaina Gabriela Rohana bylo upravováno i širší okolí Svijanského zámku a dvora. Jak uvádí Prousek (1888) byly v roce 1826 přeneseny sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Antonína od zámecké brány na místa v aleji u dvora. Téhož roku byla na Svijanech založena ovocná školka, která přispěla k povznesení ovocnářství celého panství. Úpravy pokračovali u po smrti Karla Alaina Gabriela Rohana v roce 1836.

V roce 1837 byla mezi Svijany a Loukovem vystavěna myslivna „Bažantnice.“ Podle údajů ústředního seznamu kulturních památek se jednalo spíše o přestavbu v jádru renesančního zámečku postaveného již roku 1578 Jaroslavem z Vartemberka poblíž honitby náležející svijanskému panství. Za Valdštejnů byl v roce 1761 rozšířen a byla zde postavena dřevěná fořtovna. Za Rohanů areál v roce 1836 vyhořel a byl

obnoven ve stávající klasicistní podobě. Od roku 1938 nebyl trvale obydlen, v roce 1948 došlo k jeho znárodnění a následně i zchátrání. Obnova areálu byla zahájena v roce 2015.

Podél cest ze Svijan do Loukova a od Svijan ke Svijanskému Újezdu nalezneme již na mapě prvního vojenského mapování z druhé poloviny 18. století významné aleje. Schaller (1786) píše o dvojité aleji 200 lip proti Loukovci, (Sommer (1834) hovoří o krásné lipové aleji ze Svijan do Loukova. Prousek (1888) uvádí, že bylo v roce 1839 staré stinné lipové stromořadí poraženo a nahrazeno stromovým ovocným. Alej doplňují drobné sakrální památky a její vedení po krajinném horizontu umožňuje výhledy do širokého okolí. U mostu přes Jizeru v Podolí se odehrála v noci z 26. na 27. 6. 1866 jedna z bitev prusko-rakouské války. Bitvu do dnešních dnů připomíná zdejší vojenský hřbitov.

V ploché krajině na hřbetu odděleném od jihu Jizerou a od severu Pěččinským potokem (dříve nazývaným Lukavice) se nachází Loukovec, dříve též Malý Loukov. V místech bývalého mlýna a přechodu Jizery leží místní část Hubálov. V okolí Loukovce se do současnosti zachovala polní krajina v minulosti dominikálních pozemků, členěna geometrickou sítí cest s alejovými doprovody z různých dob. Na významných místech je krajina doplněna drobnou sakrální architekturou, mezi kterou vynikají barokní sochy světců.

Ves Loukovec je poprvé připomínána roku 1215, kdy byla majetkem řádu křižovníků sv. Jana v Praze. Centrum obce tvořilo panské sídlo. Nejdříve se jednalo o dřevěnou tvrz, která od roku 1225 vystřídala řadu majitelů. V roce 1504 vlastnil Loukovec Václav Litevský za Svinař, který nechal opravit zdejší tvrz a hospodářská stavení. (Průšková 2015) V době předbělohorské, nejspíše za Bochuvalda Berky z Dubé byla tvrz přestavěna na zámek v renesančním slohu. Po bitvě na Bílé hoře kupuje v roce 1623 o rok dříve konfiskovanou tvrz a ves Loukovec s několika dalšími vesnicemi a poplužními dvory Albrecht z Valdštejna, který je jako frýdlantské léno postoupil dřívějšímu držiteli Alešovi Berkovi. Ten zde směl dožít až do své smrti, a to i přes snahy o získání a další konfiskaci dřívějšího majetku v průběhu třicetileté války. V roce 1640 získal zdejší statek Rudolf z Bredova. Bredové sídlící na Lemberku dali koncem 17. století přestavět zdejší tvrz na barokní zámek. Ten je krátce v držení Morzínů a v roce 1725 jej kupuje Marie Markéta z Valdštejna a připojuje k sousedním Svijanům. V roce 1820 zakoupil Svijany a Loukovec s dalšími statky kníže Karel Alain Gabriel Rohan, sídlící na Sychrově. Za Rohanů sloužil zámek provozním účelům zdejšího hospodářského dvora a tomu byly určeny i poslední stavební úpravy za Alaina Rohana v roce 1910. Zámek, ležící v historickém centru obce nedaleko barokního kostela Povýšení sv. Kříže, uzavírá rozsáhlý hospodářský dvůr a je orientován hlavním průčelím k východu. Nad vstupním portálem je kovový znak Rohanů s datem 1877. Za první pozemkové reformy se dostal Loukovec do soukromého držení. Po druhé světové válce sídlilo v areálu JZD. (Anděl 1984)

K hospodářským a provozním účelům je areál využíván i dnes, potřebné rehabilitace a rekonstrukce se zatím nedočkal. Důkladnou opravu vyžaduje i přiléhající areál hřbitovního kostela Povýšení sv. Kříže.

Na návrší nad pravým břehem Jizery jižně od Svijan se nachází Loukov - ves ze 14. století, založená zřejmě cisterciáckým klášterem v Hradišti. Roku 1564 rozdělil Adam z Vartemberka rodový majetek mezi čtyři syny. Loukov je přičleněn k panství Svijany, které získává Jaroslav z Vartemberka. Společné osudy se Svijanským panstvím sdílí až do roku 1848. Přestože nikdy nebylo v Loukově panské sídlo, jednalo se o zámožnou ves a významné církevní centrum. (Kroupová 2017)

Dochovaný urbanistický rozvrh vesnice je jediným pozůstatkem její středověké zástavby. Úzkou obdélnou lehce nepravidelnou návěs vymezují usedlosti s nepravidelně obdélnými dvory s trojstrannou zástavbou na středověkých parcelách vymezených kamennými zdmi. Tvoří je převážně roubené domy s přízemní světnicí a hospodářskou patrovou částí přístupnou z pavlače, roubené špýchary a další hospodářské objekty různého stáří. Tato zástavba, v několika případech přesně datovaná, pochází převážně z 2. poloviny 18. až počátku 19. století. V 17. století vznikla severně od středověké návsi nepravidelně rozvržená zástavba chalupnického charakteru, tvořená dnes převážně přízemními roubenými domky z přelomu 18. a 19. století i mladšími objekty. Řada objektů byla v minulosti narušena nevhodnými úpravami a přestavbami, přesto si však vesnice do značné míry uchovala svůj původní charakter a množství památek lidové architektury. Z tohoto důvodu byla v centrální části obce prohlášena v roce 1995 vesnickou památkovou zónou.

V jižní části návsi se nachází kostel Nejsvětější Trojice Areál hřbitovního kostela s jádrem ze 14. - 16. století byl upraven a doplněn hrobkou pod oltářem za Jáchyma Ondřeje Šlika v roce 1610. Do nynější neogotické podoby byl přestavěn a opatřen novou věží po požáru z roku 1819. (Kroupová 2017) Na základě rozhodnutí Karla Alaina Gabriela Rohana byla ve svahu pod závěrem kostela v roce 1823 zřízena hrobka Rohanů. Stalo se tak po zrušení dřívější rodinné hrobky ve farním kostele ve Skalsku. V roce 1840 byla dokončena přístavba hrobky o zádušní kapli v gotickém stylu z podnětu kněžny Bertý z Rohanu (Kadlec 2006), k dalšímu rozšíření hrobky výstavbou katakomb pod farní zahradou došlo za knížete Kamila z Rohanu v roce 1864 a za jeho nástupce Alaina z Rohanu v roce 1908 (Kroupová 2017). V současnosti je hrobka postupně rekonstruována.

Jižně od Loukova na levém břehu Jizery se rozkládá část obce dříve nazývaná Mařenice, později Dařenice. I když historii jejího vzniku přesně neznáme, lze se domnívat, že byla osídlena dříve než samotný Loukov. Nejstarší písemná zmínka o vsi je z roku 1532, K roku 1538 je připomínána ves Mařenice s krčmou. Roku 1592 je již ves v područí svijanské vrchnosti. (Kroupová 2017)

Nachází se zde nejvýznamnější rohanská hospodářská stavba - dvůr Dařenice. (Žížka 2018) Zdejší poplužní dvůr a pivovar je zmiňován již v seznamu konfiskovaných vesnic hraběti Šlikovi z roku 1621. Rohanský lesmistr F. Keil v roce 1822 založil na polích Dařenického dvora velký honební remíz (Prousek 1888). Tato obora, doložená ještě v roce 1880, se do dnešních dnů nezachovala, její lokalizaci a tvar lze však i dnes sledovat na stávající mapě v trasování uliční sítě vsi Doubrava.

V roce 1825 jsou v Dařenicích pod dozorem vrchního hraběcího správce Šprengera zřízeny velké panské ovčiny, nahrazující zrušené ovčiny ve Svijanech a na Sychrově. V téže roce jsou stavěny i zdejší sýpky. (Prousek 1888) Po parcelaci v roce 1923 se rohanský dvůr stává zbytkovým statkem. Se 40 ha pozemků ho kupuje a na něm hospodář p. Hrnčír a později jeho zeť Antonín Vobořil. Po nuceném odprodeji zde v roce 1952 zřizuje Hospodářské družstvo v Mnichově Hradišti výkrmnu býků, výkrmna pokračuje i později, kdy je statek v majetku zemědělského družstva. V 90. letech minulého století se stává novým majitelem dvora Ladislav Takáč, který započal s rekonstrukcí dvora za účelem kulturního využití. (Kroupová 2017) V čele dvora obdélné dispozice stojí dodnes mohutná, zdaleka viditelná budova ovčína, z jehož středu vyrůstá dvoupodlažní sýpka, která je zastřešena stejně jako ovčín zvoncovitou střechou. (Žížka 2018)

V letech 1864 až 1865 zasáhla do zdejší krajiny výstavba c. k. české severní dráhy turnovsko-kralupské. V roce 1869 je nedaleko Dařenického dvora zřízena knížecí továrna na škrob (Škrobárna Dařenická) a následujícího roku 1870 je 17. června otevřena stanice turnovsko-kralupské dráhy „Svijany-Podolí“ a 13. listopadu zahájen provoz knížecího cukrovaru, který přešel v roce 1872 pod akciovou společnost. (Prousek 1888) V roce 1923 byl z bývalé škrobárny zřízen lihovar, který byl Rohanům v roce 1945 zestátněn. V šedesátých letech zde provozovalo ZD Březina sušárnu brambor a později zpracovnu odpadků z jídel. V současnosti sídlí v adaptovaném areálu velkoobchod se spojovacím materiálem. Z akciového cukrovaru bylo po prodeji v roce 1906 odvezeno zařízení do cukrovaru v Mnichově Hradišti a po dalším prodeji byl objekt adaptován na textilní továrnu s pozdějším názvem Pojízerské bavlnářské závody. V roce 1951 zde byla zahájena výroba součástek pro nákladní automobily a další provoz. Po roce 1989 byla část objektů, včetně továrního komína stržena a areál je ve využívání několika firem. (Kroupová 2017) V letech 1985 až 1992 zasáhla do území mezi Březinou a Svijany výstavba čtyřpruhové rychlostní komunikace, dnešní dálnice D 10. Anonymus (2022)

Svijanské panství zasahovalo dále směrem na jihovýchod do Žehrovské nivy a dále do lesního komplexu, kde se nachází Žehrovská obora⁵. Uvedená část jednotky vrchnostenských sídel a dvorů se z velké části nachází na místech zaniklých rybníků⁶. Na jihu území navazuje již zmíněná rozsáhlá obora Žehrov, tzv. velká či Rohanská obora, kterou nechal založit kníže Karel Alain Gabriel Rohan v roce 1831.

Na mapě stabilního katastru z 1. poloviny 19. století lze sledovat velkorysé uspořádání dominikálních pozemků do větších celků, rozdělených přímkami cest směřujících k jednotlivým dvorům. Jedná se o dvory

Borčice, Kurovodice, Arnoštice a Blata. Na toto uspořádání panských pozemků dnes odkazují do dnešních dnů přímé cesty, které jsou v různé podobě patrné i v současné krajinné struktuře.

V těsné blízkosti dvora Borčice se v minulosti dle indikační skici nacházela chmelnice. Kolem chmelnice a severně od dvora se rozkládala louka s ovocnými stromy, zatravněné plochy s malými rybníčky a jedna budova. Je zde uveden místní název „Stráž nad ovčínem“ a lze tak usuzovat, že daná budova byla ovčínem. Uvedené prvky se nedochovaly, na leteckých snímcích z 50. let jsou vidět intenzivní sady. V těchto sadech se nacházelo několik budov podélně orientovaných ve směru východ - západ. Sady se nedochovaly, jediné jejich pozůstatky jsou na louce jihovýchodně od dvora. Ze dvora míří centrální osa, cesta, směrem na jih ke břehu potoka přední Žehrovka, odkud pokračovala podél potoka na západ. Dnes pěšina končí na břehu potoka Přední Žehrovka.

Na jihu území, poblíž obory Žehrov, se nachází dvůr Arnoštice se dvěma rybníčky zachytávajícími vodu z obory. Severně od dvora stojí novodobý zemědělský areál. Ze dvora mířila cesta směrem na sever k Novému rybníku, jak je vidět na mapě 2. vojenského mapování. Hrabě Kamil Rohan nechal rybník přehradit a cestu protáhnout po hrázi směrem k Žehrovu. Podél této cesty se nacházel ovocný sad, dnes zaniklý.

Severně od dvora, na místech zaniklého Žďárského rybníka, se nachází bažantnice. Původně byla bažantnice menšího rozsahu a část, kde se nachází Myslivna panny Marie, sloužila i jako školka dřevin. V okolí bažantnice se nacházejí vlhké louky a mokřady, které sloužily jako úkryt a stanoviště pernaté zvěře.

Literatura

Anděl, R. (1984): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha. Svoboda s. 453-454.

Anonymus (2022): Dálnice D 10 [online]. [cit. 2022-02-22]. https://cs.wikipedia.org/wiki/Dálnice_D10

Kadlec, M. (2006): *Gedenkbuch des Schlosses Sichrow (Pamětní kniha zámku Sychrov) 1820–1834*. Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Liberci pro rok 2006. Liberec. NPÚ ÚOP v Liberci s. 137-152.

Kotyška, V. (1895): Úplný místopisný slovník království Českého. Praha. Reprint Nakladatelství PhDr. Ivo Sperát Brno 2019. 1701 s.

Kroupová, J. (2017): *Loukov*. In.: Sborník od Ještědu k Troskám 2. Paměť Českého ráje a Podještědí Turnov s. 89-104. [online]. [cit. 2022-02-11].

<https://www.ospamet.cz/images/dokumenty/Loukov.pdf>

Prousek, J. (1888): *Pamětní kniha obce Svijany – Podolí a okolí*. [online]. [cit. 2022-02-11]. <https://www.obecsvijany.cz/prouskova-kronika-obce-svijany/.html>

Průšková, H. (2015): *Loukovec*. In.: Sborník od Ještědu k Troskám 3. Paměť Českého ráje a Podještědí Turnov s. 195-203. [online]. [cit. 2022-02-23].

Schaller, J. (1786): *Topographie des Königreichs Böhmen, darin alle Städte, Flecken, herschaften Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter dem ehemaligen, und jetzigen Benennungen samt ihre Merk – würdigkeiten beschreiben werden*. 4. díl. Bolešlavský kraj. Praha.

Sommer, J. G. (1834): *Das Königreich Böhmen statistisch – topographisch dargestellt*. Zweiter Bund. Bunzlauer-Kreis. Prag. s. 217.

Žížka, J. (2018): *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. Praha. NPÚ s. 90-91, 509-510.

⁵ Žehrovský les a obora nejsou předmětem řešení, jelikož nezasahují do SÚ ORP Turnov

⁶ Viz Jednotka historické kulturní krajiny Žehrovská niva (typ 13: Krajina rybníků)

Zámek Svijany

Foto M: Weber 2021

Hospodářský dvůr Dařenice

Foto M: Weber 2020

Alej lip mezi Loukovem a Loukovcem se sochou sedícího Ježíše Krista

Foto M: Weber 2022

Polní krajina v okolí Doubravy s kostelem sv. Filipa a Jakuba ve Všeni

Foto M: Weber 2021

Jednotka historické kulturní krajiny Žehrovská niva (typ 13: Krajina rybníků)

Z morfolického hlediska se jedná o širokou Žehrovskou nivu, do které se rozbíhá tok Žehrovky ze skalami sevřené krajiny malebných Podtroseckých údolí⁷.

Počátky zdejšího rybníkářství nejsou známy. Žďár byl obklopen třemi velkými rybníky, které byly zřízeny zřejmě už v 15. století. Pod žehrovským mlýnem se rozkládal Žďárský rybník, který je zmiňován v roce 1564 při dělení majetku Adama z Vartemberka, rozlohou 190 jiter byl na Žehrovce největší. Žehrovský rybník se rozkládal mezi Žehrovem a Borčicemi pod osadou Skokovy. Třetím velkým rybníkem byl Žabakor. U Příhraz a Arnoštic se nacházely další tři panské rybníky pro chov mladých kaprů – Hoření, Dolení a Zezulek. U žehrovského mlýna bývala rybí sádka – sádecký tam bydlel v domku čp. 15 (Dumková 2014).

Území, které spadalo od pobělohorské doby pod valdštejnské panství Svijanské, v roce 1820 zakoupil kníže Karel Alain Gabriel Rohan. Patrně již poslední valdštejnský majitel hrabě František Adam z Valdštejna a zejména Karel Alain Gabriel Rohan zde rozvíjeli zemědělství a myslivost na úkor dřívějšího rybníkářství. Rušeny byly vybrané rybníky a měněny na louky, pole a lesy. Území dominovaly dvory Blata, Borčice a Arnoštice, na jihu navazovala rozsáhlá Žehrovská obora, založená Karlem Alainem Gabrielem Rohanem v první polovině 19. století.

Velké rybníky Žďárský, Žehrovský a Žabokrtský (Žabakor) jsou zachyceny na mapě 1. vojenského mapování a vyplňovaly většinu plochy Žehrovské nivy.

U Žabokrtského rybníka, který je jako jediný dodnes zachovalý, byla v 17. století postavena bouda pro pohodlí vrchnosti a další pro lovce a byly zde zbudovány i sádky. Původně byla nižší hladina vody oproti současnému stavu a na ostrůvku, který byl původně větší, rostly statné duby, které byly obklopeny vodním, asi 3 metry širokým příkopem. K ostrovu vedla cesta od dvora Blata, část se musela překonat na lodičce. Majitel rybníka a celého svijanského panství kníže Rohan dal vybudovat na ostrově počátkem dvacátých let 20. století lesopark. Byly tam upraveny písčité pěšinky, lehké přístřešky a paravány z rákosí. Bylo zde přístaviště pro loďky, které sloužilo i ke koupání. Rybník Žabakor je dnes přírodní rezervací o rozloze 80,54 ha a významnou ornitologickou lokalitou, je i největším rybníkem v Českém ráji. Hráz Žďárského rybníka probíhala v místech dnešní silnice z Příhraz do Žďáru. V roce 1825 byl rybník vypuštěn podle návrhu knížecího rohanského správce Spenglera a přeměněn na louky. Před Žďárským rybníkem se nacházel rybník Žehrovský. Jeho hráze probíhala v místech silnice spojující Žehrov a Žďár. Vypuštěn byl před rokem 1814, přeměněn na ornou půdu, později na louky (Egert 2011).

Ze zaniklých rybníků Žďárského a Žehrovského se v krajině dochovaly hráze, po kterých vedou silnice. Jejich původní rozlohu lze vysledovat na mapě digitálního modelu terénu v kombinaci s leteckým snímkem, kde se do současného stavu krajiny „prokreslují“ jejich břehy v podobě silnic, cest, liniových porostů.

Po ukončení činnosti mlýnů, se i vlivem zanesení odpadních struh a náhonů, které fungovaly jako odvodňovací strouhy a regulovaly tak množství vody v půdě, začaly louky zamokřovat. Postupně se přeměňovaly na ostricové porosty, tužebníková lada a rákosiny, na některých místech pokračoval tento proces až do stadia olšin, jako je tomu například pod mlýnem v Pleskotech.

Mezi roky 1968 až 1972 byla provedena regulace Žehrovky a Kacanovského potoka a rozsáhlé meliorace v okolí. Nejvíce se změnila krajina od Vysokého kola až po Žehrov (pod hráze bývalého rybníka). Tam je vybudováno nové koryto Žehrovky, přičemž původní tok musel být zachován, protože poháněl ještě dva mlýny stojící po toku níže. Zásadním způsobem byl regulován i Kacanovský potok. Další meliorace byly provedeny nad mlýnem Vysoké kolo a nad Podvyskeřským mlýnem. Zde byla rozhrnuta hráze bývalého rybníka, nahrnuta do koryta náhonu na tento mlýn. Meliorace byla provedena i v Pleskotech, kde byl mlýnský náhon odpojen od zdroje vody. Velké meliorace byly provedeny i pod obcí Žďár (Egert 2011).

Dumková, J. (2014): *Žďár u Mnichova Hradiště*. In.: Sborník od Ještědu k Troskám 1. Paměť Českého ráje a Podještědí Turnov s. 39-53. [online]. [cit. 2022-05-27]. <https://www.obec-zdar.eu/obec/historie/>
Egert, J (2011): *Historie mlýnů na Žehrovce: [život a příroda kolem nich]*. Modřišice. Presstar.141 s.

Rybník Žabakor s ostrovem a siluetou Kozákova na horizontu

Foto M: Weber 2022

Literatura

⁷Viz jednotka HiKK Podtrosecká údolí (typ 13: Krajina rybníků) v krajině celku Hruboskalsko - Trosecko

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY TURNOVSKO–MALOSKALSKO

Celek historické kulturní krajiny Turnovsko–Maloskalsko doprovází tok Jizery od Malé Skály k Turnovu a částečně zasahuje i do sousedního ORP Železný Brod. Je tvořen je tvořen čtyřmi jednotkami: jednotkou historické kulturní krajiny Maloskalsko (typ 2: Idealizovaná „přírodní“ krajina); jednotkou historické kulturní krajiny Turnov (typ 17: Krajina města); jednotkou historické kulturní krajiny Turnovsko-Maloskalsko (typ 19: Turistická krajina) a jednotkou historické kulturní krajiny Rohozecko (typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů). Jednotlivé krajiny vytváří menší či větší překryvy a vzájemně se tak prolínají. Největší z nich, turistická krajina Maloskalsko-Turnovsko, zasahuje do všech třech zbylých krajin, čímž mezi nimi vytváří pomyslný most.

Krajinu kolem města Turnova utváří řeka Jizera se svými přítoky. Řeka nejdříve protéká poměrně úzkým kaňonem sevřeným okolními skalami, který se postupně rozšiřuje až do široké zemědělsky obhospodařované říční nivy pod Turnovem. Údolím řeky Jizery vedla významná obchodní stezka, podél které vznikaly ve středověku strážní hrady či mosty a brody, u kterých se začaly formovat významnější sídla.

Jednotka historické kulturní krajiny Maloskalsko (typ 2: Idealizovaná „přírodní“ krajina)

Na půli cesty mezi Turnovem a železným Brodem, se nad řekou Jizerou, na jejím pravém břehu, tyčí strmé pískovcové bradlo. Na něm byl počátkem 15. století postaven hrad Vranov. Hrad byl převážně dřevěný, a tak se z něj dochovaly pouze některé sklepní prostory, jež jsou vytesány do pískovcové skály. Dochovaných pozůstatků, po tomto jednom z největších skalních hradů v Čechách, tak moc není.

V současné době na tomto pískovcovém bradle ční patrně největší dominanta Malé Skály, novogotický letohrádek. Ten nechal v roce 1826 postavit Franz Zacharias von Römisch. Od letohrádku se nám dostane nádherného širokého výhledu do údolí Jizery směrem k Turnovu. Tento letohrádek je zároveň i pomyslným středobodem celé komponované krajiny. Ta zahrnuje jak prostor bývalého hradu Vranova, areál zámku Malá Skála, zříceninu hradu Frýdštejn, tak i historické jádro Malé Skály s dochovanou lidovou architekturou.

Na východním okraji komponované krajiny tak máme tok řeky Jizery, která zde protíná Ještědsko-Kozákovský hřbet a v jejímž údolí nalezneme malebnou obec Malá Skála. Na levém břehu Jizery je patrný Ještědsko-Kozákovský hřbet v podobě monumentálních Suchých skal, na pravém břehu ho pak představuje již zmíněný Vranovský hřeben. Pod vršky těchto skal se dostaneme až na nejzápadnější část vymezené komponované krajiny, do obce Frýdštejn, nad kterou se nachází stejnojmenná zřícenina hradu.

První písemná zmínka o Malé Skále se datuje do roku 1422. Není však zcela jasné, zdali již v tomto roce stála, přibližně na místě nynějšího Maloskalského zámku, tvrz. V roce 1565 však tuto tvrz kupuje Karel z Vartemberka a posléze na jejím místě buduje renesanční zámek. Ten prochází barokní přestavbou počátkem 18. století, kdy jej vlastní Ferdinand Ignác Des Fours. Největší úpravy, a to nejen samotného zámku, ale především okolní krajiny, se Malé Skále dostalo za majitele Franze Zachariase von Römische, který panství vlastnil od roku 1802.

Textilní podnikatel Franz Zacharias von Römisch (1757–1832) a jeho textilní továrna v severočeských Mikulášovicích zažili období velké prosperity v 90. letech 18. století, v době válečného tažení Rakouska proti revoluční Francii. Zisk z prodeje zboží umožnil Römischovi zakoupit roku 1802 od hraběte Františka Václava Des Fours-Wladerode velkostatek Malá Skála. Na svazích skalního hřebenu táhnoucího se od Jizery až k hradu Frýdštejnu a na protějším břehu řeky Jizery založil spolu se svou manželkou Marií Terezií zahradu. Zde Römisch mezi lety 1803–1832 prováděl romantickou úpravu. V ruinách skalního hradu i ve volné přírodě nechal budovat pomníky a desítky oslavných nápisů pro co možná nejvíce mytologických, historických i současných hrdinů a osobností, vysazoval nové aleje a zušlechťoval krajinu. Samotný zámek pak přestavěl v empírovém slohu. (Effenberger 2015)

Mezi nejzachovalejší památníky, v areálu Maloskalského Pantheonu coby „chrámu nesmrtelných“ a přírodního parku, patří kupříkladu pomník Braven manne, pomník Tadeáše Haenkeho, mohyla Přemysla Oráče či památník bitvy u Zenty. Na jednotlivých nápisích, které Römisch nechal vytesat do pískovcových skal, se podepsal zub času. Dobře čitelných se jich proto dochovalo pomálu.

Römisch založil rovněž v roce 1813 na kraji Vranského lesa klasicistní panský hřbitov, na kterém je sám pochován. Mezi dalšími tu odpočívají například bratr tehdejšího majitele panství Karel Emanuel Römisch, Oppenheimerové či Wilhelm Medinger s rodinou. (Effenberger 2015)

Po empírové přestavbě od Franze Zachariase von Römische se Maloskalskému zámku dostalo ještě jedné přestavby. Rodina Oppenheimerů počátkem 20. století zámek přestavěla ve stylu secesním. V roce 1869 nechal Ludvík Oppenheimer vystavět zámeckou kapli zasvěcenou sv. Vavřinci. Kaple se nachází na pravé straně příjezdové cesty k Maloskalskému zámku směrem od řeky Jizery. Stojí na místě původní zámecké kaple z r. 1760, která byla zdobená obrazy od Fr. X. Balka a D. Kindermanna. Komplex zámku byl po roce 1945 znárodněn a sloužil jako rekreační zařízení. V dnešní době je areál zámku v rukou soukromého majitele. Kaple prošla na konci 20. století kompletní rekonstrukcí. Interiér je tvořen oltářem a výzdobou od akademického malíře Vladimíra Komárka. Křížová cesta byla vytvořena akademickým malířem Josefem Jírou a skleněný betlém je od výtvarnice M. Baudysové. (Plátková 2014)

Pod severním svahem Vranovského hřebene, na Vranském potoce, nalezneme bývalý Vacardův mlýn. Ten již bohužel v dnešních dnech neslouží svému původnímu účelu (dnes ubytovací zařízení), ale krása lidové architektury uchvátí na první pohled. Mlýn je uváděn již začátkem 18. století v Tereziánském katastru. František Vacarda koupil mlýn v roce 1803 a jeho rodina zde provozovala mlýn, pilu a brusírnu skleněné kompozice až do roku 1897.

V nejzápadnější části zasahuje vymezená komponovaná krajina až do obce Frýdštejn. Zde zahrnuje kapličku Krista Trpitele z roku 1823 i vedle ní stojící venkovskou usedlost. Obě památky jsou zapsané na seznamu nemovitých kulturních památek. Nad nimi se tyčí věž zříceniny hradu Frýdštejn. Není přesně známo, kdy byl tento hrad vystavěn. První zmínka o hradu pochází z konce 14. století. Největší pozornost v současné době upoutává kruhová věž. Za zmínku však stojí i četné místnosti vytesané v pískovcové skále, které místu dodávají opravdové kouzlo. (Anděl 1984, Vaníček, 2013)

Celé území komponované krajiny leží v přírodním parku Maloskalsko. Podstatná část (Vranovský hřeben) území leží zároveň v CHKO Český ráj. Její hranice se vyhýbá většinou Maloskalskému zastavěnému území, tudíž např. zámek Malá Skála už leží za hranicí této CHKO. V oblasti byla zároveň navrhována krajinná památková zóna, která však doposud nebyla vyhlášena.

Literatura:

Effenberger, F. F. (2015). *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách* (Vratislav Jiljí Slezák, překl.). Praha. Argo. (Originál byl publikován v roce 1828 s názvem Felsen-Pantheon und Natur-Park auf der Herrschaft Kleinskal in Böhmen)

Anděl, R. (1984): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha. Svoboda

Jirásek, A. et Šimák J. V. (1883). *Čechy díl XII. Severní Čechy*. J. Otto, Praha

Plátková, Z. et Rezler M. (2014): *Malá Skála*. In: Od Ještěda k Troskám. Roč. 21, č. 4, s. 273–282.

Vaníček, J. (2013): *Frýdštejn*. In: Od Ještěda k Troskám. Roč. 20, č. 3, s. 201–218.

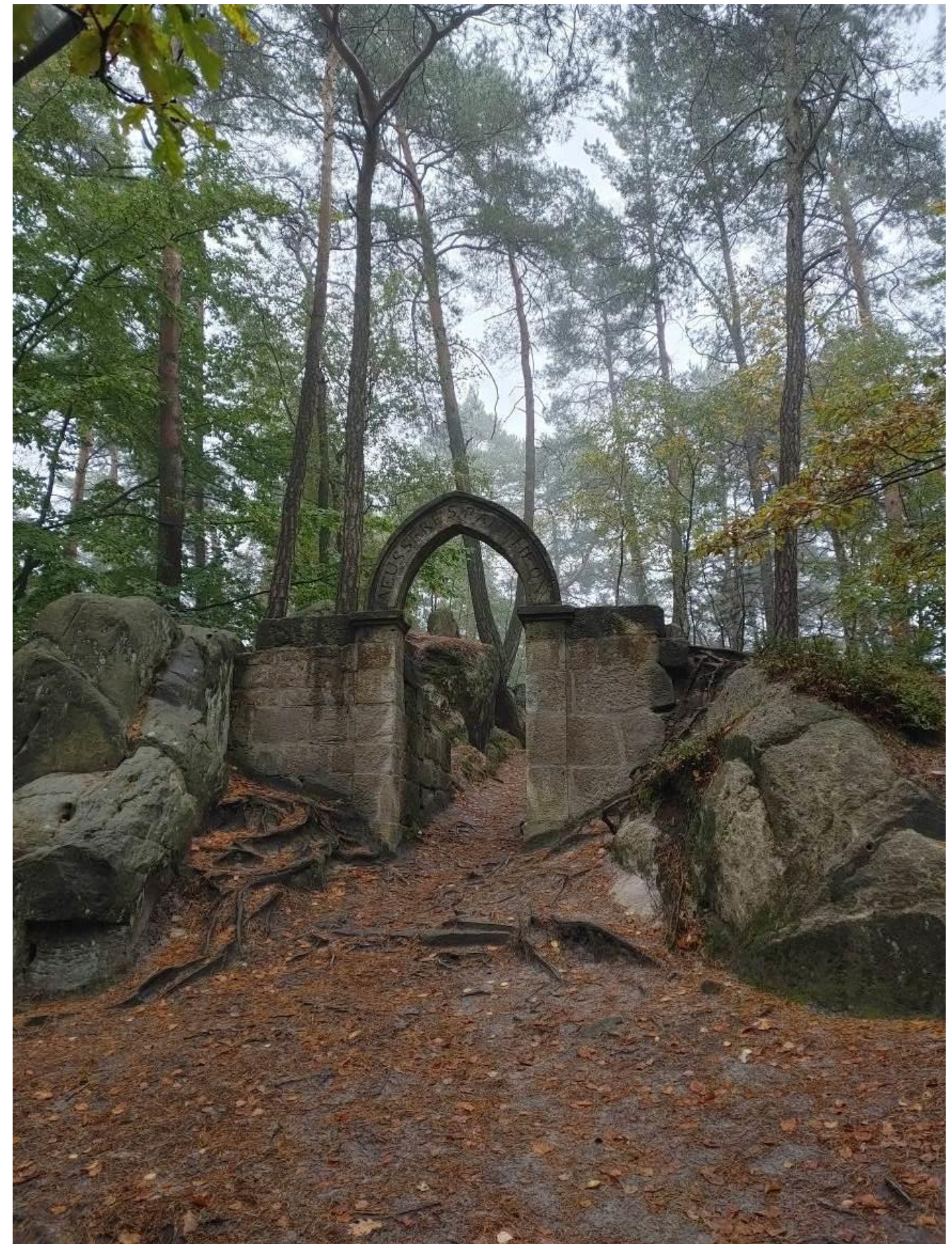
Malá Skála s Pantheonem

Foto: T. Mertlík 2021

Vstupní brána do soukromého zámku v Malé Skále

Foto: A. Vokoun 2021

Pantheon – pískovcová brána

Foto: A. Vokoun 2021

Jednotka historické kulturní krajiny Turnov (typ 17: Krajina města)

Jednou z bran a uznávaným srdcem Českého ráje je Turnov – město na soutoku Libuňky a Stebenky s Jizerou. Stará sídelní krajina utvářející se nad významným brodem přes Jizeru, se po obou jejích březích a podél železnice postupně rozrostla do moderní aglomerace, ohraničené výraznou morfologií pískovcových skal.

V místě někdejšího brodu přes Jizeru, střeženého rodem Charvátů při stezce na Žitavu, je v pol. 13. stol. založeno město, roku 1325 obohacené o dominikánský klášter, který, i přes svůj zánik za husitských válek, na mnoho století určil zásadní hospodaření s okolní krajinou. Historické centrum se tehdy rozvíjí na ostrohu sevřeném nivou Malé Jizery a úzkým zvlněným údolím Stebenky a pozvolna se rozšiřujícím k severovýchodu, k vrchu Károvska (343 m.n.m.). Původní uliční struktura s centrálním rynkem je zde doposud zachovaná i přes opakované požáry, a zásadní přestavbu většiny objektů zejména na přelomu 19. a 20. stol. (včetně radnice). (Marek 2014) Do rozvoje města zasáhl zejména rod Vartenberků, Smířických, Valdštejnů a jako poslední rod Aehrentalů, než si město vydobylo svou nezávislost.

Již od 16. stol se město rozvíjelo jako centrum kamenobrusičství, později proslulo šperkařstvím a tvorbou umělých drahokamů. S těmito profesemi je spojený i rozvoj odborného školství zejména v polovině 19. stol. Dnes se jedná o jedinečný architektonicko-umělecký školní komplex, zahrnující i vilu ředitele a novější školní budovy, na něž navazuje unikátní funkcionalistický Husův sbor a novodobější školní komplex. (Marek 2014) Koncem devatenáctého století význam kamenobrusičství poněkud ustoupil celkovému průmyslovému rozvoji umocněnému dotažením tří tratí železnice k městu (1857 na Pardubice, 1859 na Liberec a 1856 na Prahu). V lužním pásu mezi Jizerou a jejím ramenem Malou Jizerou vzniklo v průběhu 19. stol. množství průmyslových závodů využívajících vodní sílu a navazující nivní louky byly intenzivně obhospodařovány (Babík 2007). Dnes je přes louky výhled na skalní hrad i vzdálenější dominanty Maloskalska a na pás lužních porostů navazuje na říční terase parkový pás severu města, vytvořený okrašlovacím spolkem na přelomu 20. století, Metelkovy sady. (Marek 2014)

V území kolem Stebenky, která z jihovýchodu lemuje historické centrum, které bylo díky hojnému zdroji vody vždy zahradnický využíváno a oplývalo množstvím mlýnů (Prásek 1879), se dnes nachází nové venkovní sportoviště a pás soukromých zahrádek pokračující až k Podchloumku se zájezdním hostincem.

Na historické centrum navazující městská krajina stoupá okolo Výšinky k novějším vilovým čtvrtím, z nichž nejtypičtější nese jméno významného Turnovského písmáka, Fortunáta Durycha. Na severu navazuje na tyto urbanizace parkový pás někdejšího Farářství s vyhlídkami nad strmým svahem k Malé Jizeře. K východu se rozvíjejí mladší vilové čtvrti k otevřeným polnostem v již zvlněné, více lesnaté krajině, pokračující až ke Klokočským skalám. (Babík 2007, Tůma 2007) Ve dvacátém století zde přibyla zejména další městská vybavenost – nemocnice a školy.

Protipól historickému centru Turnova tvoří na západním břehu Jizery urbanizace Daliměřic, pokračující náhorní plošinou k západu, k Ohrazenicím. Za hlavním mostem přes Jizeru vznikl dopravní uzel s vlakovým i autobusovým nádražím a sportovní a průmyslové areály se soustředily zejména na severním vnějším okruhu Daliměřic. K jihu se město mírně roztáhlo nížinou k Nudvojovicím a podél železniční trati ke čtvrti na Kamenci, pod vyhlídkou Hlavaticí, odkud se v poslední době rozšiřuje směrem k Vrchhůře.

Jakožto česká výspa ve výrazně německém severu Čech sehrál Turnov významnou roli v národním obrození, Sokolském hnutí i při vymezování delimitační čáry Sudet. V širším krajinném kontextu znamená předěl mezi úrodnou nížinou a Jizerskohorským podhůřím ošperkovaný pískovcovými skalními útvary Českého ráje, ale zároveň i komplexní městskou urbanizaci vystupující z tradiční oblasti pojizerského roubeného domu.

Krajině města Turnova dominují dva hraniční pískovcové akcenty, Hrubý Rohozec a Hlavatice, druhý z nich se nachází již mimo ni. Z obou těchto bodů se otevírá charakteristické panorama Turnova s neogotickým chrámem Narození Panny Marie, barokním kostelem sv. Františka z Assisi a komplexem šperkařské školy, narušené panelovým komplexem Výšinky.

Horizont města na severozápadě uzavírá, na hraně pískovcového masivu položený, skalní zámek Hrubý Rohozec. Tyčí se nad zařízlým údolím Jizery. Při pohledu ze severu, se historické panorama města vyjímá na pozadí pískovcových skal, táhnoucích se zalesněnou hranou jihovýchodně až k hradu Valdštejn. Tato

krajina je již součástí krajinného celku Hruboskalsko-Trosecko. V pohledech od západu dominuje nad městským horizontem mohutný masiv Kozákova.

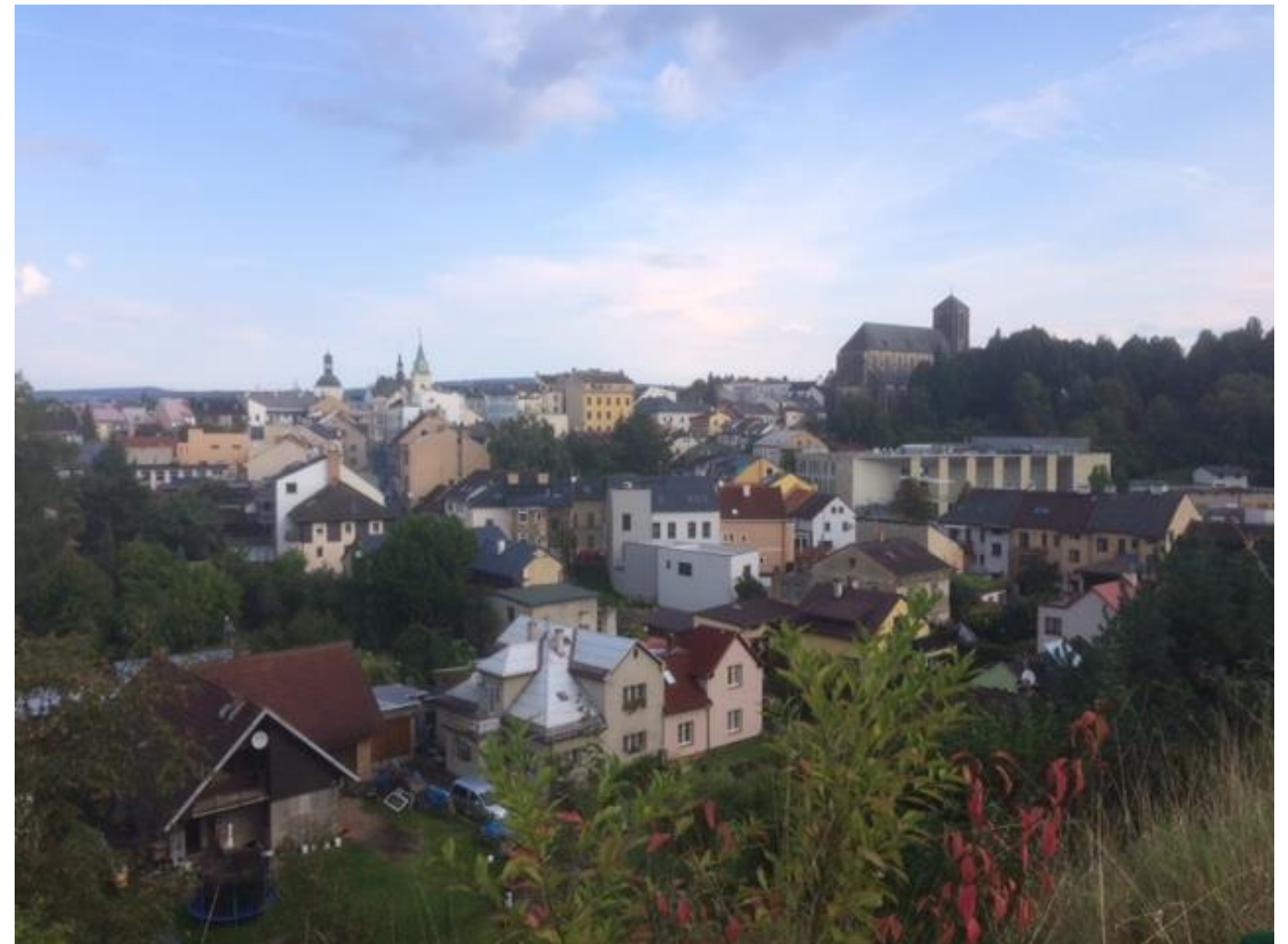
Literatura:

Marek, D. (2014): *Z Velkého Turnova: podoba města v časech nedávno minulých*. Turnov. Muzeum Českého ráje v Turnově, 160 s.

Tůma, J. (2007): *Zlatá stezka Českého ráje: putování po přírodních krásách a historických zajímavostech*. Praha 158 s.

Babík, M. et Cogan, M. (2007): *Turnovsko*. Paseka. Praha, Litomyšl. 67 s.,

Prásek, J. V. (1879): *Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště*. Turnov. 392 s.

Panorama Turnova

Foto: M. Andrade Dneboská 2021

Turnov od severozápadu, v pozadí Hruboskalsko a Trosky

Foto: T. Mertlík 2022

Jednotka historické kulturní krajiny Turnovsko-Maloskalsko (typ 19: Turistická krajina)

Turistická krajina, která se rozprostírá od města Turnova, údolím řeky Jizery až k Malé Skále, zahrnuje veškerá turistická lákadla, která tato malebná oblast nabízí. Dlouholeté marné snahy o územní ochranu a rozšíření CHKO Český Ráj, právě do oblasti Maloskalska, vedly k vyhlášení Přírodního parku Maloskalsko v roce 1997. Rozšíření CHKO Český Ráj se podařilo až v roce 2002 a zahrnuje nejen podstatnou část již zmíněného přírodního parku, ale i např. Klokočské skály či oblast Kozákova.

Celá oblast je v současné době protkána celou řadou turistických značek. Z Turnova přes Malou Skálu až do Koberovy protíná tuto krajinu červená turistická značka „Zlatá stezka Českého ráje“. Ta spojuje všechna turisticky nejvýznamnější místa zdejší oblasti.

Podél Jizery území křížuje významná silnice první třídy č. 10 a železnice. Obě tyto tepny spojují Turnov se severněji ležícími městy jako je Železný Brod či Harrachov. Již o mnoho let dříve tudy procházela významná komunikace spojující vnitrozemí se Saskem a Lužicí. I kvůli strategickému umístění vznikaly kolem cesty strážní hrady a usedlosti, přes řeku pak brody či mosty. Ale můžeme říci, že to byla právě železnice, která stála u zrodu místního turismu, tak jak ho chápeme dnes. Trať z Pardubic do Liberce se stavěla mezi lety 1855–1858 a místní stanice dostala název Malá Skála – Vranové. V roce 1904 byla postavena nádražní budova, o 2 roky později pak nedaleký hotel. To bylo přesně v době, kdy v Česku vzrostl zájem o turistiku. Zakládaly se turistické spolky a organizovaly se výlety do přírody. V té době zároveň rostlo nacionální napětí mezi Čechy a Němci. Právě touto oblastí procházela pomyslná jazyková hranice, která oddělovala území s převahou německy mluvícího obyvatelstva od části, kde se mluvilo převážně česky. I právě proto byla za podpory KČT vystavěna rozhledna na Kopanině (r. 1894), která se nachází v nejsevernějším cípu naší vymezené krajiny. Rozhledna se měla stát symbolickou hrází proti německému rozrůstání. KČT ji pojmenoval podle turnovského cestovatele a dobrodruha Čenka Pacлта. Důvodem bylo mimo jiné i to, že právě Paclt byl nejen vášnivým cestovatelem, ale i vlastencem. Název Pacltova rozhledna se však příliš nevžil, a tak dnes rozhlednu známe spíše pod názvem Kopanina. (Kříž 2014)

Kousek pod rozhlednou nalezneme místo zvané Na Vejpreži. Již samotný název připomíná dobu starého formanství. Koně místních sedláků pomáhali vytáhnout formanské vozy s těžkými náklady do příkrého kopce. Místní hostinec, který zde stojí dodnes, byť po četných úpravách, byl pro takové služby zařízen a ve dvoře měl stáje a další nezbytné vybavení. Na přelomu 19. a 20. století nesl hostinec název Müllerův turistický hostinec U Rozhledny a byl hojně navštěvován jak německým, tak českým obyvatelstvem. (Jirásek et Šimák 1883)

Pacltovu rozhlednu a hostinec Na Vejpreži spojuje s Frýdštejnem modrá turistická značka. Hrad Frýdštejn se nachází na osamoceném uskupení menších skal nad stejnojmennou obcí. Kdy byl založen, není přesně známo. Jeho založení se ovšem datuje do druhé poloviny 14. století, kdy místní panství držel Jan z Bibrštejna. Zajímavostí je, že ač jsou od sebe zříceniny hradů Frýdštejna a Vranova, vzdáleny jen něco málo přes kilometr, majitelé panství byli rozdílní. Funkce strážního hradu zanikla v době, kdy panství patřilo Janu z Oprštorfu, který postupně panství rozprodal. Již neobyvatelný hrad prodal Zikmundu Smiřickému ze Smiřic v roce 1591. A tak již pouhá zřícenina hradu je veřejnosti přístupná od konce 19. století, kdy jej od Rohanů ze Sychrova koupil turnovský okrašlovací spolek. V dnešní době je zřícenina hradu v držení obce Frýdštejn a každoročně ji navštíví na 25 000 návštěvníků.

Jen o kousek dále se nad řekou Jizerou tyčí pás pískovcových skal, na kterých stával kdysi jeden z největších skalních hradů v Čechách, již zmíněný Vranov. Ten dal název i obci nacházející se pod ním, dnes Vranové I. a II. díl (části Malé Skály). Hrad Vranov, kterému se tehdy říkalo i Skály nad Jizerou, nechal postavit kolem roku 1425 Heník z Valdštejna. Avšak již roku 1538 tento hrad prodal Karel z Valdštejna, Vartemberkům, kteří tehdy vlastnili nedaleký Hrubý Rohozec. Ti pro nevhodnost Vranova budují zanedlouho tvrz u řeky Jizery a hrad tak od té doby chátral. Roku 1802 kupuje Maloskalské panství továrník Franz Zacharias von Römisch. Tou dobou již stojí místo tvrze zámek, který následně představuje v empírovém stylu. V místech původního hradu buduje Pantheon coby „chrám nesmrtelných“. Do skal jsou tesány desítky nápisů a jeskyní, budovány jsou pomníky a mohyly, to vše zasvěceno jeho ideálům. Franz

Zacharias von Römisch nechal též postavit Maloskalský letohrádek, který je, společně se skalními věžemi, v současné době nejvýraznější dominantou obce Malá Skála. (Effenberger 2015)

V údolí podél Jizery nalezneme několik dochovaných tzv. pojizerských statků. Patrový Boučkův statek, který se nachází ve Vranovém, hned u mostu přes řeku Jizeru, patří k jednomu z nejkrásnějších a nejzachovalejších v této oblasti. Zachoval si svou podobu z přestavby roku 1813. Krásná poloroubená stavba s lomenicovým štítem ale málem vzala za své koncem 20. století, kdy se rozhodovalo, co se stavením v nelichotivém stavu bude, a jednou z variant byla i demolice. Nakonec se tak nestalo a můžeme tak i nadále obdivovat krásy pojizerské architektury. V současné době se ve statku nachází restaurační zařízení, sezónní infocentrum a v horní části objektu galerie.

Kousek po proudu, v Dolánkách u Turnova, stál již počátkem 17. století statek, který byl situován u dřevěného mostu a brodu. V rámci statku byla i hospoda a jeho držitel měl pravděpodobně i robotní povinnosti; udržoval brod, vybíral mýtné, a chránil most „když se ledy hnuly“. Umístění statku v údolní nivě má ale i svá úskalí. Časté záplavy a ledové kry byly jedním z důvodů, proč se majitel Josef Dlask na počátku 18. století rozhodl o jeho přemístění podstatně výše nad řeku Jizeru. Nešlo však tak úplně o doslovné „přenesení“ statku na vyvýšené místo. Nový tzv. Dlaskův statek sroubili tesaři z nových trámů. Starou usedlost rozebrali a použitelný materiál využili při stavbě stodoly, drobných hospodářských staveb a roubené ohrady. Postupem času se statku dostalo několika úprav, a to i přilehlého okolí. V současné době je usedlost na seznamu národních kulturních památek a je součástí expozice Muzea Českého ráje v Turnově. (Scheybalová 2006)

Po řece Jizeře se dostaneme až do nejjižnější části vymezené oblasti, tam se turistická krajina dotýká samotného centra města Turnova. Právě tady končí většina vodáků svou pout' po Jizeře. V této části (od Malé Skály po Turnov) má Jizera poměrně široké koryto. Umožňuje tak vodákům pohodlné a poklidné splutí a je vhodná i pro začátečníky. Horní a střední tok řeky (od ústí Jizerky až po Malou Skálu) je podstatně náročnější, avšak o to vodácky zajímavější. Nabízí bohaté přeje a trasu lemující hluboké lesy i rozlehlé louky.

Mezi turisticky nejatraktivnější patří jednoznačně marinní křídové sedimenty české křídové pánve. Ty nalezneme po obou březích Jizery a zaujmou nás zejména ve formě tzv. skalních měst. Jejich vyvýšená poloha zároveň lákala v dřívějších dobách k budování skalních hradů, v dnešní době láká zejména turisty a horolezce. Těm se z jednotlivých skupin skalních bloků dostane úchvatných výhledů do okolí.

Jižně od Malé Skály se na pravém břehu Jizery nalézá skalní město zvané „Maloskalská Drábovna“. To je pojmenované po zaniklém skalním hradu, který zde ve středověku stával a který hlídal již zmíněnou obchodní cestu, která údolím Jizery vedla. Do dnešní doby se z hradu dochovaly jen otvory ve skále, které sloužily k upevnění trámů. Přítomnost hradu, který stával na 4 skalních blocích, však dotváří železné schůdky a mosty. Jméno Drábovna je odvozeno od Drába (loupežníka), který zde přebýval a loupil v okolí. Nedaleko od Drábovny se nachází přírodní památka Ondříkovický pseudokrasový systém. Ten se skládá ze čtyř částí: jeskyně Bartošova pec, Ondříkovický ponor, Ponor u Roudného a Ondříkovické propadání. Tato přírodní památka byla vyhlášena 1. října 1965, ale podle výzkumu tří českých speleologů z roku 2000, je její název zavádějící. Speleologové totiž objevili chodby o celkové délce 225 metrů a došli k závěru, že se nejedná o systém pseudokrasový, nýbrž krasový. Vznikl totiž rozpuštěním vápenatého tmelu, který držel pohromadě vápnité pískovce z období turonu.

Na protějším (levém) břehu Jizery nalezneme v této oblasti skalních měst mnohem více. Jihovýchodně od Malé Skály se rozprostírají Besedické skály. Hlavní skupinou skal je Chléviště se Slují exulanta Václava Sadovského ze Sloupna a nádhernými vyhlídkami. V seskupení skal U Kalicha uprostřed pěti skalních roklí se skrývá oltář s vytesaným kalichem a letopočtem 1634. Na stěnách je úryvek z Kšaftu J. A. Komenského, verše o Kralické bibli a verše františkánského mnicha J. Vitáska

Jihozápadním směrem od Besedických skal narazíme na ostroh tyčící se nad řekou Jizerou. Na něm dnes stojí zřícenina hradu Zbirohu. Přesné datum založení hradu není známo, ale odhaduje se do 14. století, kdy v této oblasti vládli potomci Havla z Lemberka. Jelikož většina obytných objektů byla ze dřeva, dochovaly se do dnešní doby jen sklepení zčásti vytesané do skály, zbytky čtyřboké věže, zdivo paláce, zbytek bašty a cisterna na vodu.

Jižně od zříceniny hradu se na svahu nad řekou Jizerou rozprostírá přírodní rezervace Bučiny u Rakous. Jedná se o výjimečně zachovalou lokalitu květnatých bučin. Buky zde dosahují stáří až 120 let. Jihovýchodně od bučin se nachází přírodní památka Podloučky, která je svým charakterem podstatně odlišná, ačkoliv na bučiny de facto navazuje. Jedná se o oblast lučních společenstev a teplomilných trav s výskytem chráněných druhů rostlin a živočichů.

Na přírodní památku Podloučky navazuje na jižní straně přírodní rezervace Klokočské skály. V jejím severním výběžku se nachází Betlémské skály. Ty jsou pojmenovány po Betlémském mlýnu, který stával při ústí potoka, který teče od Podlouček do řeky Jizery. Samotné Klokočské skály se nachází jihovýchodně od betlémských. Nad obcí Klokočí tvoří skalní čelo, které je přibližně 1600 m dlouhé a místy je rozčleněno do izolovaných skalních věží a rozsedlin (zvané Klokočské průchody). Ze skalní stěny jsou krásné rozhledy na severní a jihovýchodní část Českého ráje. V celé oblasti se nachází velké množství skalních dutin (kolem 300), tou vůbec nejrozsáhlejší je jeskyně Postojná – Amerika v zeleném dole. Jedná se o největší pseudokrasovou jeskyni v Českém ráji. Archeologické průzkumy v jeskyni odhalily střepy keramiky z mladší doby bronzové (12. – 9. stol. př. n. l. Avšak nejedná se o nálezy nejstarší. Na dalších lokalitách byly objeveny předměty z mladší a pozdní doby kamenné (6. – 3. tisíciletí př. n. l.). I to je jeden z důvodů, proč jsou všechny ostatní významné jeskyně pro turisty uzavřeny.

Na jihovýchodní části Klokočských skal se nachází zřícenina hradu Rotštejn. Ten byl založen v polovině 13. století rodem Rotštejnů. Hrad byl přestavěn po požáru v roce 1318 a mohl se pyšnit rozsáhlým zděným palácem. Další dominantou panského sídla byla impozantní věž s několikapatrovou hrázděnou nástavbou. Hrad zanikl na počátku 16. století. Počátkem 17. století si lidé ze vsi vytesali své příbytky při patě skal, před ně přistavěly chalupy. Do dnešní doby se dochovaly pozůstatky zdiva paláce a černé kuchyně, část chodby a studna. (Jirásek et Šimák 1883)

Literatura:

Effenberger, F. F. (2015): *Skalní Pantheon a přírodní park na panství Malá Skála v Čechách* (Vratislav Jiljí Slezák, překl.). Praha. Argo. (Originál byl publikován v roce 1828 s názvem Felsen-Pantheon und Natur-Park auf der Herrschaft Kleinskal in Böhmen)

Jirásek, A. et. Šimák, J. V. (1883). *Čechy díl XII. Severní Čechy*. J. Otto, Praha

Kříž, J. (2014): *Pačtova rozhledna, cestovatelův odkaz v kraji*. In: Od Ještěda k Troskám. Roč. 21, č. 2, s. 95–97.

Vaníček, J. (2013): *Frydštejn*. In: Od Ještěda k Troskám. Roč. 20, č. 3, s. 201–218.

Scheybalová, J. (2006): Dlaskův statek v Dolánkách u Turnova a jeho hospodáři. In: Od Ještěda k Troskám. Roč. 13, č. 2, s. 81–91.

Rozhledna Kopanina

Foto: A. Vokoun 2021

Údolí řeky Jizery severně od Turnova

Foto: T. Mertlík 2022

Údolí řeky Jizery, v popředí Dlaskův statek, v pozadí zámek Hrubý Rohozec a město Turnov
Foto: T. Mertlík 2022

Jednotka historické kulturní krajiny Rohozecko (typ 9: Krajina vrchnostenských sídel a dvorů)

Středobodem krajiny vrchnostenských sídel a dvorů Rohozecko je zámek Hrubý Rohozec, majestátně stojící na skalním výchozu nad řekou Jizerou. Zámek o nepravidelném tvaru shlíží na malebné údolí Jizery a na protější břeh, kde se nachází městské sady a centrum Turnova. Areál zámku je doplněn o anglický park a uměle vytvořenou jeskyni (grottu). Hrubý Rohozec byl původně hrad, který byl následně mnohokrát přestavěn. Založen byl s největší pravděpodobností kolem roku 1280 Jaroslavem z Ralska a jeho synem Havlem Rybou z Lemberka. V první polovině 16. století přestavěl Karel z Vartemberka hrad na zámek a od té doby si zachovává svůj půdorys. Poslední úpravou prošel zámek v 19. století, kdy jej vlastnili Desfoursové a zámku se dostalo klasicistní a empírové úpravy. Po druhé světové válce přešel zámek do vlastnictví státu. V rámci zámeckého areálu je dnes kromě zámku přístupný i menší přírodně-krajinářský park s kamenickými pracemi z období romantismu. (Jirásek et Šimák 1883)

Nedaleko od Hrubého Rohozce se nachází druhý podstatně menší zámček Malý Rohozec. Ten nechal v roce 1640 postavit majitel Rohozeckého panství Mikuláš des Fours. V současné době je zámek součástí pivovaru Rohozec, který hned vedle zámku založil továrník Ferdinand Unger roku 1834. (Anděl 1984)

Severně od Malého Rohozce nechal rod Des Fours Walderode vystavět poplužní statek, dnes nově zrekonstruovaný objekt soukromého vlastníka, známý jako Červený dvůr. Vznikl na místě, kde stála ves a tvrz Činov. Ta byla založena vladky z Činova. Nádherný barokní statek nechali Des Foursové postavit v 17. století. Na severní straně nalezneme bohatě zdobenou vstupní bránu s erbem tohoto rodu. Budovy jsou postaveny do čtverce kolem dvora a západní část je otevřená a pokračuje ovocnou alejí dál do krajiny. Aleje dříve lemovaly de facto všechny komunikace v této oblasti. Bohužel se z nich do dnešní doby dochovaly jen fragmenty. Dříve dotvářely rámec této utilitárně komponované krajiny, která zahrnuje již zmíněné dva zámky, pivovar a poplužní dvůr.

Literatura:

Anděl, R. (1984): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha. Svoboda

Jirásek, A. et Šimák J. V. (1883). *Čechy díl XII. Severní Čechy*. J. Otto, Praha

Zámek Hrubý Rohozec v kontextu krajiny vrchnostenských sídel a dvorů a nové zástavby.
Foto: T. Mertlík 2022

Zámek Hrubý Rohozec

Foto: A. Vokoun 202

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY KOZÁKOVSKO

Celek historické kulturní krajiny Kozákovsko se nachází východně od Turnova a částečně zasahuje i do sousedního ORP Semily. Je tvořen dvěma jednotkami: jednotkou historické kulturní krajiny Kozákovsko (typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina) a jednotkou historické kulturní krajiny Kozákovsko (typ:19: Turistická krajina).

Ústředním prvkem krajiny je hřeben Kozákova, který je významnou krajinnou dominantou a turistickým cílem. Zároveň zde můžeme nalézt jedny z nejhodnotnějších areálů rozptýleného osídlení v Českém ráji. Krajinná struktura je zde velmi členitá. Krajina si do dnešních dob zachovala maloplošnou lesozemědělskou mozaiku s dobře dochovaným historickým členěním plužiny. Na usedlosti přirozeně navazují neoplocené ovocné zahrady a pozůstatky sadů, na některých místech jsou sady a ovocná stromořadí obnovována. Usedlosti obklopují louky a pastviny členěné pozůstatky mezí a zarostlými kamennými snosy, které jsou tak díky sukcesím procesům v krajině výrazné a snadno čitelné.

Jednotka historické kulturní krajiny Kozákovsko (typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina)

Kulturní krajina se nachází v poměrně dramatickém reliéfu Hruboskalské a Troskovické vrchoviny, a to na místech, která umožňovala osídlení a hospodaření. Klíčovou roli pro podobu dané jednotky hraje právě reliéf, který limitoval možnost zástavby a hospodaření, a to na většině území až do současné doby.

Jednotka obecné organicky vyvinuté krajiny Kozákovsko zasahuje z ORP Turnov do ORP Semily směrem k Podmoklicím a Semilům. V ORP Turnov je jednotka vymezená na západním svahu Kozákova. Zasahuje od Hamštejna na severu až po Komárov na jihu a překrývá se tak s jednotkou Turistické krajiny Kozákov. Směrem na východ zahrnuje v ORP Semily území obce Pipice, Záhoří, Chuchelna a hraničí s Podmoklicemi.

Ústředním prvkem organicky vyvinuté krajiny je hřeben Kozákova, který je významnou krajinnou dominantou a turistickým cílem oblasti. Na jeho vrcholu se nachází turistická chata z roku 1928, vedle které vznikla na počátku 90. let vojenská věž s rozhlednou. Z ní je možné pozorovat jak blízké okolí Kozákova a dobře patrné liniové krajinné struktury, oblíbená je ale především díky dalekým výhledům do velké části Čech.

Výrazný západní svah Kozákovského hřebene je z krajinářského hlediska velmi hodnotný. Leží zde zachovalé lesní porosty chráněné institutem Národní přírodní památky Kozákov, která zahrnuje i malá pískovcová skalní města (Měsíční údolí a Drábnova). Zároveň zde můžeme nalézt jedny z nejhodnotnějších areálů rozptýleného osídlení v Českém ráji. Jedná se o obce a osady Hamštejn, Ulehlna, Červenice, Prackov a Podkozákov. Tato oblast byla osídlena až v novověku, tj. nejdříve od 16. století. Samostatné usedlosti a soubory obytných a hospodářských staveb jsou roztroušené na příkrém západním svahu Kozákova a spojené sítí silniček a cest. Některé z budov jsou zachovalými příklady lidové architektury Českého ráje. Krajinu dotváří kromě zemědělských staveb (stodoly, památkově chráněná sušárna ovoce) také drobná sakrální architektura (např. památkově chráněná kaple Panny Marie v Prackově). Přestože většina staveb prošla většími či menšími rekonstrukcemi a přestavbami, stále si zachovává svůj původní charakter. Také novostavby měřítkově i hmotově odpovídají charakteru území.

Krajinná mozaika je v této oblasti velmi členitá. Oblast si do dnešních dob zachovala maloplošnou lesozemědělskou strukturu s dobře dochovaným historickým členěním plužiny. Na usedlosti přirozeně navazují neoplocené ovocné zahrady a pozůstatky sadů, na některých místech jsou sady a ovocná stromořadí obnovována. Usedlosti obklopují louky a pastviny členěné pozůstatky mezí a zarostlými kamennými snosy, které jsou tak díky sukcesím procesům v krajině výrazné a snadno čitelné.

Nejhodnotnějším areálem osídlení s návazností na krajinu je obec Prackov ležící na západním svahu Kozákova. Jedná se výjimečně dochovaný příklad volnější formy krátké řadové vsi, kde je stále čitelný středověký lokační záměr, tedy poloha každé usedlosti v návaznosti na pás záhumenicové plužiny. Díky poloze ve vyšší nadmořské výšce i umístění ve svahu zde nedošlo ke scelení plužiny a její členění je tak do

dnešních dnů dochované. Na unikátnosti místa přidává také pozůstatek sopečného kráteru, který leží na bezejmenném vrcholu mezi Prackovem a obcí Vesec.

Obdobný charakter polootevřené krajiny – rozptýlené usedlosti s navazujícími sady a pozůstatky plužin – se nachází také na jih od NPR Kozákov v Podkozakově. Kompaktnější osídlení naopak představují obce Loktuše a Kozákov, v jejichž okolí se nacházejí relativně dobře dochované pozůstatky paprscité plužiny.

Na mírném východním svahu Kozákovského hřebene zasahuje jednotka organicky vyvinuté krajiny do ORP Semily. Tato oblast je oproti rozptýlenému osídlení v okolí Prackova charakteristická kompaktnějšími obcemi s dobře zachovalou záhumenicovou plužinou. Velmi dobře je dochovaná záhumenicová plužina Komárova, která zasahuje až k vrcholu Kozákova. Dále na východ je pak pohledově výrazná liniová obec Chuchelna v údolí Chuchelského a Palučinského potoka, na kterou taktéž navazuje zachovalá struktura plužin. I v této části jednotky můžeme nalézt hodnotné stavby lidové architektury, rozptýlené zemědělské usedlosti a na ně navazující ovocné sady a stromořadí či drobné stavby sakrálního i čistě užitkového charakteru, které dotvářejí malebný charakter této oblasti.

Literatura

Geologické lokality, 2016, <http://lokality.geology.cz/3203>

Löw, J. et al. (2014): *Preventivní hodnocení krajinného rázu na území CHKO Český ráj*, Löw a spol. Brno.

Zachované části plužiny na Kozákově

Foto: T. Mertlík 2021

Bývalá cesta u Prackova

Foto: D. Cimburová 2021

Jednotka historické kulturní krajiny Kozákovsko (typ:19: Turistická krajina)

Krajina v blízkém okolí vrchu Kozákova, jako nejvyšší hory Českého ráje, je už po dlouho dobu významnou turistickou oblastí Turnovska. Nejpozději od konce 19. století je tato oblast turisticky oblíbená a vyhledávána pro její vizuální i kulturně-historickou hodnotu.

Turistická krajina Kozákovsko je vymezena na západní a jižní straně hranicí CHKO Český ráj, na východní straně pak silnicí vedoucí po hřebeni Kozákova. Na severu hranici tvoří silnice vedoucí do Prackova a hranice lesa. Vymezené území historické kulturní krajiny leží primárně v ORP Turnov, pouze úzký pás na hřebena Kozákova (společně se samotným vrcholem) spadá do ORP Semily.

Území turistické krajiny se překrývá s vymezenou obecnou organicky vyvinutou krajinou Kozákovsko, která zasahuje dále na sever po úbočí Kozákovského hřbetu směrem k Hamštejnu a na východ mimo ORP Turnov k Chuchelně. V území se tak překrývají hodnoty obou jednotek historických kulturních krajin.

Podstatu historické kulturní krajiny tvoří vrchol hory Kozákov (744 m n. m.) a jeho nejbližší okolí na západním, převážně zalesněném, svahu. Výrazné svahy Kozákovského hřbetu jsou krajinářsky velmi hodnotným územím Turnovska, samotný vrchol byl pro své daleké výhledy do velké části Čech oblíbeným výletním cílem již od konce 19. století. Už v té době jsou popisovány výhledy jak na blízké okolí a Český ráj, tak na Krkonoše, Orlické hory, Jizerské hory, Ještědský hřeben, České Středohoří a dále na jihozápad, i směrem k Železným horám a Českomoravské vrchovině. K významu místa také přispěla těžba drahokamů a polodrahokamů, kterou byla oblast proslulá v období Karla IV. S tím souvisí i řada místních pověstí, které připisují Kozákovu až bájný význam. Na konci 19. století se zde konaly tábory lidu, po vzniku Československa zde byla každoročně 28. října zapalována vatra. Vrchol je významný i díky svému sopečnému původu i horninovému podloží.

Význam místa tak logicky vždy lákal k umístění stavby, která by podpořila jeho důležitost. Již v roce 1901 přišel turnovský malíř Jan Prousek s myšlenkou postavit na Kozákově rozhlednu spojenou s pseudorománskou kaplí věrozvěstů Cyrila a Metoděje, vyzdobenou mozaikou z místních polodrahokamů, aby připomínala krajinou jedinečnost, a přitom byla markantním, daleko viditelným znamením korunujícím nejvyšší vrchol této oblasti. V roce 1903 nicméně zemřel slavný semilský rodák František Ladislav Rieger, Prouskův nápad tak nebyl realizován a bylo rozhodnuto, že na vrcholu Kozákova bude vybudována na Riegrovu počest mohyla. Tento nápad se posléze změnil v ideu postavit Riegrovo mauzoleum s rozhlednou nahoře. I. světová válka však činnost Družstva pro postavení Riegrovy mohyly zastavila. Až v roce 1923 vznesl Klub českých turistů v Semilech návrh na postavení turistické chaty na vrcholu Kozákova, která by nesla Riegrovo jméno.

Stavba Riegrovy chaty byla umožněna díky spolupráci Klubu českých turistů, podnikatelů i peněžních ústavů. I díky veřejným sbírkám tak mohla být mezi lety 1926 až 1928 stavba zrealizována na základě návrhu architekta Jana Václavíka a za odborné spoluúčasti architekta Otakara Novotného. V červnu roku 1928 byla chata slavnostně otevřena. Až na drobné stavební úpravy, jako úprava fasády či rozšíření o verandu zůstává od doby svého vzniku vzhled Riegrovy chaty stejný. Během války byla chata obsazena německými vojáky. V roce 1962 ji zasáhl požár. Až v roce 1996 byla chata zpětně odkoupena Klubem českých turistů a po důkladné rekonstrukci otevřena.

Myšlenka vybudování na vrcholu Kozákova rozhlednu opět ožila až v 90. letech. Armáda ČR přišla s návrhem vybudovat v rámci výstavby vojenské věže ochoz pro turisty. Po dohodě se Semilským odborem Klubu českých turistů a odborem životního prostředí byla dohodnuta výška věže tak, aby zapadla do krajiny a svým vzhledem ji nenarušovala. V roce 1994 byla rozhledna slavnostně otevřena a od té doby je společně s Riegrovou chatou významným turistickým cílem oblasti.

Vrchol Kozákova spolu s Riegrovou chatou a rozhlednou tvoří jádro historické kulturní krajiny. Turistický ráz krajiny ale dotvářejí i další lokality na svazích kozákovského hřebene. Jedním z nich je i Radostná studánka na západním úbočí vrcholu, u které byla v roce 1841 vystavěna malá kaplička. Ke studánce snad dříve směřovaly poutě s bohoslužbami a váže se k ní řada legend.

O něco níže pod Radostnou studánkou se nacházejí ruiny dříve oblíbené výletní restaurace Lebedárna. Ta byla založena v roce 1923 na místě bývalého mlýna Antonínem Lebedou. Jednalo se o romantickou stavbu, kde byla kromě restaurace také dvojice bazénů s vodotrysky napájenými z Radostné

studánky. Místo poskytovalo jedinečný výhled na Hruboskalsko a hrad Trosky. V roce 1956 byl pan Lebeda přinucen živnost ukončit a od té doby budovy i bazén chátrají. Dnes je z dříve honosné stavby pouze torzo. Na západním úbočí Kozákova se rozkládá i relativně malé skalní město nad Podhájem. Pískovcové skály zde tvoří romantické skalní údolí, Proskalí, nebo také Měsíční údolí, sevřené mezi dvěma pískovcovými krami, na kterých je několik vyhlídek i lezeckých tras. Nachází se zde několik skalních věží a masivů oblíbených mezi horolezci. O něco východněji leží pískovcový výchoz Drábovna. Zde se kromě několika vyhlídek nachází i uměle vytvořené skalní obydlí vysekané do měkkého pískovce, které je pravděpodobně pozůstatkem dřívějšího strážního místa. Také ke skalnímu obydlí na Drábovně se váže řada pověstí. Z pískovcového výchozu Drábovny se otevírají výhledy na vrchol Kozákova, do mělkého údolí Stebenky a na hřeben Klokočských skal. Turistické využití lokality dokládá také řada pěšin a v pískovci vysekaných stupňů, schodů a nápisů. O něco níže pod Drábovnou leží jeskyně Babí a Kudrnáčova pec, kde byly nalezeny stopy pravěkého osídlení.

Celé západní úbočí Kozákova je chráněné jako Národní přírodní památka Kozákov. Předmětem ochrany je velmi starý geologický útvar Kozákova vzniklý sopečnou činností, zároveň se jedná o naleziště unikátních minerálů a drahých kamenů. Setkávají se zde jak pískovcové výchozy, tak i čedičové vyvřeliny a suťové lesy s pozůstatky přirozených lesních porostů. Součástí Národní přírodní památky je také Votrubečův lom přispívající k turistické oblibě lokality. Dříve sloužil jako těžiště polodrahokamů i dnes si zde návštěvníci mohou zkusit najít polodrahokam.

Celá oblast je protkaná sítí turistických tras, z nichž nejvýznamnější je červená dálková trasa Zlatá stezka Českého ráje vedoucí z Jičína do Turnova. V oblasti Kozákova vede po jeho hřebenu. Samotný vrchol je významnou křižovatkou dalších turistických tras a výchozím bodem naučné stezky Kozákov, která provádí turisty po důležitých lokalitách oblasti a přibližuje místní historii i geologické hodnoty oblasti. Kozákov je také cílem tradičního Novoročního výstupu a oblíbeným místem paraglidistů.

Literatura

Durych, V. et. Nejedlý, A. (1892): *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V. Durych. Kolín.

KČT (2021a): *Z historie Klubu českých turistů v Semilech*. <http://www.kct.semily.cz/historie/kct-semily/>

KČT (2021b): *Rozhledna na Kozákově*. <http://www.kct.semily.cz/turisticke-zajimavosti/rozhledna-na-kozakove/>

Pryl, J. Z. (1887): *Průvodce Českým rájem: Díl druhý: Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím*. J. Z. Pryl. Turnov.

Šimon, J. (1900): *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím*. V. Kudrnáč. Turnov.

Vrchol Kozákova od západu

Foto: T. Mertlík 2021

Rozhledna a Riegrova chata na Kozákově

Foto: D. Cimburová 2021

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY ŽERNOVSKO

Celek historické kulturní krajiny Žernovsko se celý nachází při východním okraji SÚ ORP Turnov. Je tvořen jednou jednotkou: jednotka historické kulturní krajiny Žernovsko (typ 12: Krajina ovocných sadů).

Mírné, jižně orientované svahy v okolí obce Žernov vedly k rozvoji místního ovocnářství již v první polovině 19. století. Ovocné stromy, především jabloně, švestky a třešně se sázely v intravilánu i extravilánu obce. V obci byly sady nedílnou součástí žernovských usedlostí a na ně navazujících zahrad. V extravilánu se nejvíce projevovaly jako ovocné aleje doprovázející hlavní i vedlejší silnice a jako linie stromů vysázené na mezích mezi poli. Žernovské ovoce se v 19. a na počátku 20. století prodávalo nejen čerstvé, ale především jako sušené. Sady v dnešní intenzivní velkoplošné podobě pokrývají současnou ovocnářskou krajinu, která se přerodila z tradičního extenzivního ovocnářství.

Jednotka historické kulturní krajiny Žernovsko (typ 12: Krajina ovocných sadů)

V okolí obce Žernov, umístěné jižně od Tatobit, se rozkládají velké plochy sadů, které významným způsobem ovlivňují ráz zdejší krajiny. Hranice jednotky krajiny ovocných sadů byla vymezena na základě polohy dnešních sadů v okolí Tatobit a Žernova, ale i původních ovocných alejí a ovocných zahrad. Hranice vede primárně po okrajích dnešních velkoplošných sadů.

Mírné, jižně orientované svahy v okolí obce vedly k rozvoji místního ovocnářství již v první polovině 19. století. Ovocné stromy, především jabloně, švestky a třešně se sázely v intravilánu i extravilánu obce. V obci byly sady nedílnou součástí žernovských usedlostí a na ně navazujících zahrad. V extravilánu se nejvíce projevovaly jako ovocné aleje doprovázející hlavní i vedlejší silnice a jako linie stromů vysázené na mezích mezi poli.

Hlavním centrem žernovského sadařství byl v první polovině 19. století žernovský dvůr ležící v severní části obce. Kolem něho nechal majitel dvora, Arnošt Linka, vysázet ovocný sad, který je prvním doloženým sadem v této oblasti, zmíněným již v roce 1836. Pozdější majitel dvora nechal na počátku 20. století sad vytrhat a nahradil ho smíšeným lesem.

Žernovské ovoce se v 19. a na počátku 20. století prodávalo nejen čerstvé, ale především jako sušené. Téměř každý místní hospodář měl na přelomu století ve své zahradě sušárnu a sušení jablek a švestek bylo v této době velkým finančním přínosem obce. To dokládají také záznamy v místní kronice. Zde jsou kromě každoroční úrody a cen zemědělských plodin zmíněny také vlivy počasí na ovocnářskou úrodu, množství sklizeného ovoce, ale i ceny čerstvých a sušených jablek a švestek. Později, v roce 1914 byl v Žernově postaven obecní lis na ovoce.

Během konce první poloviny 20. století má místní ovocnářství stále extenzivní podobu. Aleje, ovocné stromy na mezích a v zahradách stále existují, oproti 19. století se se ale zvětšují plochy sadů mimo obec, především na západě od Žernova.

Od druhé poloviny 20. století se charakter místního ovocnářství značně mění. Staré ovocné aleje a sady v zahradách pomalu dožívají a malé extenzivní sady jsou dochovány pouze v těsné blízkosti obcí a samot (např. v Jivensku, Tatobitech a Křečovicích). V těsném sousedství Žernova, Přední Proseče a Tatobit vznikají velkoplošné intenzivní sady, které ovlivňují ráz zdejší krajiny významným způsobem. Jsou doplněny sítí obslužných cest a infrastrukturou v podobě skladovacích a zpracovatelských hal. Sady jsou oploceny a v době plodů překryty velkými sítěmi. Vzniká tak jednotvárná krajina, ve které v dnešní době hospodaří primárně tři ovocnářské podniky, která s původním maloplošným hospodařením nemá mnoho společného. Sady v dnešní intenzivní velkoplošné podobě pokrývají současnou ovocnářskou krajinu, která se přerodila z tradičního extenzivního ovocnářství.

Literatura

Krajňák, M., Krchavá, I., Ondrášková, M. (2020): *Semilsko z nebe*, CBS Nakladatelství, Zlín

Kroniky obce Žernov, Kronika I, II a III, <https://zernov.info/obec/kroniky-obce/>
 Letecké měřičské snímky z let 1938, 1946, 1953, 1966 a 2004, <https://ags.cuzk.cz/archiv/>
 Mapy 1. vojenského mapování - <http://oldmaps.geolab.cz> © 1st Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. © Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>. © Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.mzp.cz>
 Mapy 2. vojenského mapování - <http://oldmaps.geolab.cz> © 2nd Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna. © Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>. © Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.mzp.cz>
 Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru. Stabilní katastr 1:2 880 – Čechy © Český úřad zeměměřický a katastrální

Současné sady severozápadně od Žernova

Foto: T. Mertlík 2021

Sady u Přední Proseče

Foto: T. Mertlík 2021

CELEK HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY HRUBOSKALSKO – TROSECKO

Jedná se o území zahrnující sedm typologických jednotek historické kulturní krajiny: jednotku HiKK Valdštejsko – Hořensko (typ: 9 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů); jednotku HiKK Hruboskalsko – Trosecko (typ:19: Turistická krajina); jednotku HiKK Hruboskalsko - Trosecko (typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina); jednotku HiKK Podtrosecká údolí (typ 13: Krajina rybníků); jednotka HiKK Podtrosecko (typ 12: Krajina ovocných sadů); jednotku HiKK Sedmihorky (typ 4: Krajina lázní) a jednotku HiKK Semín (typ 16: Krajina hradišť). Jednotlivé jednotky se často navzájem překrývají, jejich čitelnost je různá a závisí na míře dochovanosti znaků dané jednotky. Celek se z velké části nachází v CHKO Český ráj. Geomorfologicky náleží do okrsku Karlovické části vrchoviny, Libuňské brázdy, Hruboskalské vrchoviny, severní části Troskovické vrchoviny a Žehrovské nivy.

Počátky kulturního vývoje území lze sledovat zhruba od 12. století, kdy docházelo k odlesňování okrajových a přístupnějších částí, od 13. století pak byly v území budovány četné hrady, v jejichž podhradí vznikaly vsi, a v okolí byla zakládána první města jako mocenská a správní centra. Během středověku pak bylo osídleno téměř celé řešené území (vyjma části skalních měst). Odlesňování pokračovalo i během následujících století, od 16. století byly navíc budovány četné rybníky. Na hospodářskou kultivaci krajiny postupně probíhající až do Bílé hory, navázalo významné období rozvoje v době vévodství Albrechta z Valdštejna, který si v Jičíně začal budovat své mocenské a strategické centrum. Za jeho vlády se mimo jiné významně rozvinulo lesní hospodaření, včetně řízení obnovy porostů. Po jeho zavraždění v r. 1634 nastává doba úpadku a následné stagnace. Po skončení válek byly hrady postupně opouštěny a některé z tvrzí přebudovávány na zámecké areály, jež se staly novými šlechtickými a správními centry území (Löw a kol. 2014).

Většina území spadala pod panství Hrubá Skála, území Žehrovské nivy spadalo pod rozsáhlé panství Rohanů⁸. Panství Hrubá skála získal v roce 1635 po Albrechtovi z Valdštejna Maxmilián z Valdštejna. Jeho potomci je drželi až do roku 1821, kdy panství koupil Jan Antonín Lexa z Aerenthalu (1733-1824), jehož rodu náleželo až do 20. století (Klimešová 2012). Za správy Aloise Adalberta Lexy z Aerenthalu (1854–1912) se na hruboskalském panství nacházelo osm vrchnostenských dvorů s ovčínou a jedním hřebčincem, stojícím na místě pozdějších lázní Sedmihorek. Alois Adalbert Lexa spravoval dva pivovary, palírnu a pilu a jeho panství zabíralo dvacet tisíc osm set třicet devět jiter zemědělské a lesní půdy. Smrt Aloise Adalberta v roce 1843 ztížila dokončení mnoha staveb. Zcela ustala přestavba hradu Valdštejna a zpomalila se i stavba kostela Narození Panny Marie v Turnově. Alois Lexa byl pohřben v rodinné hrobce v Doksanech (Klimešová 2012). Po smrti Aloise Adalberta Lexy převzal ochranu nad hruboskalským panstvím na krátkou dobu jeho o rok starší bratr Jan Antonín II. (1777-1845). Stal se předním českým pomologem a novinky v ovocnářství zaváděl na doksanském panství. Své poznatky o ovocnářství sepsal v atlasu pomologie jaderovin, který byl vydán v roce 18339. Majetek zdědil syn Jana Antonína II. a tedy synovec Aloise Adalberta Lexy (Klimešová 2012).

Během 18. a 19. století dochází k rozvoji lidové architektury, jejíž charakter se částečně dochoval dodnes a významně se tak spolupodílí na obrazu dnešní krajiny. Rozvoj průmyslu se v krajině řešeného území příliš neprojevil, začalo však docházet k prvním snahám o intenzifikaci zemědělství (odvodňování luk a jejich rozorávání). Do poloviny 19. století sahají počátky turistického využívání území, které postupem času stále nabývalo na intenzitě, a ojedinělá krajina získává i svůj romantický název Český ráj. (Löw a kol. 2014).

Trendy ve vývoji krajiny nastoupené v předcházejícím století pokračují i ve století dvacátém, ovšem k významnému zlomu dochází zhruba v jeho polovině. Zásadní změnou pro podobu krajiny byla kolektivizace zemědělského hospodaření po únorovém převratu 1948, která přerušila kontinuitu v zemědělském obhospodařování území. Velká většina historických plužin byla setřena při scelování pozemků. Dříve běžný typ zemědělského obhospodařování, tj. pole a louky s ovocnými stromy, byly

prakticky zlikvidovány a smíšené pěstování ovocných stromů a polních plodin zcela zaniklo. Místo nich vznikly rozsáhlé plochy polí bez dřevin, případně plantáže nízkokmenných ovocných stromů, které mají oproti původním vysokokmenným výsadbám zcela odlišný charakter. Dalším důsledkem kolektivizace zemědělství bylo opouštění obtížně obdělávatelných ploch. Na druhou stranu byla v roce 1955 jako první chráněná krajinná oblast v Československu vyhlášena právě CHKO Český ráj (Löw a kol. 2014).

Literatura:

Klimešová, J. (2012): *Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů* [online]. Olomouc, 2012 [cit. 2021-07-01]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/1d3nfg/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého Olomouc.

Löw, J. et al. (2014): *Preventivní hodnocení krajinného rázu na území CHKO Český ráj*, Löw a spol. Brno.

Zřícenina hradu Trosky – symbol Českého ráje

Foto: M. Weber 2010

⁸ Dle indikační skici stabilního katastru z 19. století.

⁹ Deutschlands Kernobstsorten dargestellt in Abbildungen nach der Natur von Johann Lexa Freiherr von Aehrenthal, Prag, Gedruckt bei Carl Wilhelm Medau, 1833

Jednotka historické kulturní krajiny Valdštejsko – Hořensko (typ: 9 Krajina vrchnostenských sídel a dvorů)

Jednotka historické kulturní krajiny, krajina vrchnostenských sídel a dvorů Valdštejsko – Hořensko, se nachází na severu krajinného celku Hruboskalsko - Trosecko. Geomorfologicky se jedná o území Karlovické části Libuňské brázdy. Jednotka se nachází podél silnice spojující Turnov a Jičín, vedoucí paralelně s železniční tratí. Podél této historické spojnice stojí barokní dvory Kyselovsko, Valdštejsko a Hořensko a bývalá Novoveská Hospoda. Jižně od silnice se nachází niva řeky Libuňky, severně, přes zvedající se terén, procházejí komunikace spojující jednotlivé dvory s údolím bezejmenného potoka směřujícím od Sekerových Louček. Bezejmenný potok napájí menší rybníky a poté ústí do vodního toku Stebenky. Zde se nacházely ovčiny, a to ovčín Končina ve svahu nad rybníkem Nohavice a ovčín Vystrkalov na úpatí svahu Na vrších. Ovčiny byly přímo spojeny komunikací s dvory, ovčín Končina s dvorem Valdštejsko, ovčín Vystrkalov s dvorem Hořensko. Ze dvora Valdštejsko a z Novoveské hospody vedly komunikace přímo k rybníkům. V jižní části jednotky se nachází niva toku Libuňky. V několika místech vede skrze nivu terénní val, na kterém se nachází cesta. Je tomu tak u dvora Valdštejsko a u dvora Hořensko. V místě nivy se nachází rybník Bažantník. Na mapě 1. vojenského mapování je dobře zachycen již zaniklý rybník pod dvorem Hořensko. Terénní val, po kterém vede cesta z Hořenska do lázní Sedmihorky, byl jeho hrází.

Z hlediska historického vývoje území je důležitá dnes již zaniklá vesnice Nová ves, která je na mapě 1. vojenského mapování zakreslena v místech dvora Hořensko, jako dvůr. Cesta, která dnes míří do lázní Sedmihorek, byla původně cestou z Nové vsi do osady Podháj a obecně do skal, které snad představovaly zdroj stavebního materiálu, možná dřeva a zvířiny. Osada Podháj zanikla v důsledku založení lázní Sedmihorky.

Vesnice Nová ves byla bezpochyby nejrozsáhlejší vesnice, která zmizela do poloviny 18. století z mapy Turnovska. Život prosperující vesnice narušila v první polovině roku 1640 přítomnost vojska. Sice nedošlo k hromadnému plenění, ale dle porovnání s berní rulou došlo k útlumu hospodářské činnosti, přesto potenciál vesnice zůstal silný a Nová Ves hledala po třicetileté válce mezi ostatními osadami panství jen těžko odpovídajícího konkurenta. Vesnice se posléze stala středobodem zájmu majitele panství, hraběte Arnošta Josefa z Valdštejna, který zde před koncem století buduje dva velkorysé hospodářské dvory – Valdštejsko a Hoření dvůr (Hořensko). Pozemky pro výstavbu dvora Hořensko byly z větší části na půdě sedláků z Radvánovic a válkou zpustlých novoveských gruntů. Výstavba Valdštejska si vynutila zahájení druhé etapy výkupu Nové Vsi. Nástupem 18. století je ke dvorům svedena většina vesnice. Definitivní tečku za existencí vesnice udělala až transakce z roku 1720. Dvůr Valdštejsko, představuje jeden z nejvelkolepějších příkladů počátků výstavby barokních dvorů (Žižka 2018).

Hospodářské dvory, založené Arnoštem Josefem z Valdštejna, jakož i starší dvůr Kyselovsko přestály zrušení patrimoniální správy, pozemkovou reformu i éru státního statku a slouží různým účelům dodnes (Šonská, Jakubec 2009). Z krajinářského hlediska se stále jedná o výrazné dominanty, především pak dvůr Valdštejsko. Ten je památkově chráněn a prošel částečnou rekonstrukcí.

Literatura

Šonská, Z., Jakubec, P. (2009): *Zanikání vesnic na Turnovsku následkem hospodaření vrchnosti*. In.: Durdík, T. (2009): Hradý Českého ráje. ve sborníku: Navrátil, I. ed. (2009): Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, Z Českého ráje a Podkrkonoší, suppl. 13.
Žižka, J. (2018): Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách.. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze. Praha.

Jednotka historické kulturní krajiny Hruboskalsko – Trosecko (typ:19: Turistická krajina)

Ústřední a nejrozsáhlejší část celku Hruboskalsko – Trosecko tvoří jednotka Turistická krajina Hruboskalsko. Nachází se v Hruboskalské vrchovině a částečně v Trosecké vrchovině. Jedná se o rozmanitou krajinu zahrnující skalní město Hruboskalsko, Podtrosecká údolí a okolní zemědělskou krajinu včetně malebných vesnic s dochovanou lidovou architekturou. V uvedené jednotce se nacházejí další jednotky, a to obecná organicky vyvinutá krajina Hruboskalsko – Trosecko, krajina lázní Sedmihorky, krajina ovocných sadů Podtrosecko, krajina hradišť Semín a krajina rybníků Podtrosecká údolí.

Hruboskalské skalní město je jedním z nejrozsáhlejších skalních měst v Českém ráji. Je tvořené kvádrovými pískovci svrchně turonského až spodně coniackého stáří. Ve fragmentech jsou zde zachovány reliktní bory na skalních věžích a masivech spolu s roztroušenými kyselými bučinami a borovými doubravami. Přírodní rezervace Hruboskalsko byla vyhlášena v roce 1998. Je součástí Geoparku Český ráj, který byl v říjnu 2005 zařazen do sítě evropských geoparků.

Hruboskalská vrchovina náleží k Vyskeřské vrchovině, která patří pod Turnovskou pahorkatinu. To vše je součástí Severočeské tabule. Hruboskalská vrchovina je tektonickou krou, která je ohraničena libuňským zlomem a zlomem v údolí řeky Jordánky a řeky Žehrovky. Základy skalního města vznikly v mladším pleistocénu, zatímco mikroformy voštin, skalních říms, dutin a oken byly vytvořeny během holocénu. Hruboskalské skalní město je tvořeno slabě litifikovanými křemennými pískovci, vyvíjelo se 18-20 milionů let. Mocnost pískovců je 120 m a některé skalní výchozy jsou vysoké až 60 m (Jenč, Šoltysová 2006). Původně se jedná o čisté přírodní krajinu, která se postupně proměňovala a zpřístupňovala díky vytváření stezek, vyhlídek a žebříků v krajinu kulturní – turistickou. Hruboskalské skalní město má dvojí tvář: jednu nastavuje světu, když se na něj hledíte shora z vyhlídek podél červené značky a tu druhou si skrývá a tají dole v šeru mezi věžemi.

Na území se nacházejí významné historické objekty (zámek Hrubá Skála, hrad Valdštejn s kaplí sv. Jana Nepomuckého a kaplí sv. Jana Křtitele, zřícenina hradu Trosky, křížová cesta, dřevěná zvonice, kostel Nanebevzetí Panny Marie a kaple sv. Anny ve Vyskeři), přírodní oblasti (PR Hruboskalsko, PR Podtrosecká údolí a další). Jako znaky turistické krajiny lze označit celé Hruboskalské skalní město, vyhlídky, tesané schody a tarasy, síť cest a pěšin včetně turistického značení. Skalní město, ale i okolní organická krajina má drobné měřítko a je výrazně členitá. Cesty, ale i silnice se klikatí podle možností terénu, který určuje ráz krajiny. Ten je dotvářen výše uvedenými objekty a znaky, ale i zachovalou lidovou architekturou osad i vsí (Mladostov, Čtvrt, Kouty, Vyskeř) a osamocených statků (např. Kopicův statek). Velká část území je obtížně přístupná, nebo nepřístupná pro motorovou dopravu.

Oblast se stala velmi oblíbenou mezi turisty již v 19. století. Proto také první popisy Českého ráje na aehrenthalském panství nalézáme v turistických průvodcích. Počátky turistiky na Turnovsku se pojí s tělocvičnou jednotou Sokol a se vznikem Klubu českých turistů v Turnově v roce 1892 (Jakl, Jakubec, Navrátil a kol. 2004). Klub českých turistů vydával velké množství průvodců, map a pohlednic, které měly za úkol tehdejší poutníky seznámit se zdejšími hrady a zámky, roztodivnými pískovcovými skalami, rybníky a lesy (Klimešová, 2012). Popis hruboskalského skalního města od Václava Durycha nám dnes může připadat jako ze současné fantasy literatury: „Skalní věže...některé deštěm vyhlodané a červeně zbarvenými lišejníky ozdobené vypadají přímo jak ementálský sýr, posypaný paprikou. V nesčetných děrách a dutinách hnízdí báječné množství kavek, jediných to a nepokojných obyvatel této rozkošné samoty...Kolem dračích skal zvedají se do strmé výše obrovské balvany skalní a nad jednou takovou skupinou, daleko mohutnější nad jiné stojí zámek hruboskalský, jehož vesele prohlédající zdi s věží a vížkami, zvedající se na strmém skalním ostrohu“ (Durych et. Nejedlý 1892).

Vůbec první místo, které je doporučeno v průvodci od J. V. Šimáka z roku 1906, je město Turnov (Šimák 1906). Z něj autor popisuje cestu přes hrad Valdštejn k Hrubé Skále a lázním Sedmihorkám. Podobnou cestu doporučovaly i jiné turistické průvodce (Pryl 1887). Tuto stezku nechali pro turisty upravit Aehrenthalové, zvelebili ji četnými vyhlídkami, lavičkami i dostatkem hostinců (Klimešová, 2012).

Již zmíněného Aloise Adalberta Lexu můžeme označit za výborného propagátora turistiky. Celé Hruboskalsko se snažil zpřístupnit budováním nových cest pro kočáry i pro pěší. Jedním z takových počínů bylo i proražení takzvané „Myší díry“, vedoucí od prostranství před zámek Hrubou Skálou do skalní úžlabiny v jejím podhradí. „Stupni skrz Myší díru na Hrubou Skálu nahoru dřív se sotva vylézt dalo,

obzvlášť v zimě, když bylo náledí. Naše vrchnost zřídila v roce 1838 krásné stupínky tam tudy, takže nyní každý nahoru pohodlně jíti může v každém čase.“ (Pamětní kniha obce Karlovice 2011). Na úskalí této umělé skalní soutěsky upozorňoval v roce 1886 spisovatel Václav Durych: „Cestou tou nemožno sejíti než jednomu jen chodci a leckterý pan sládek, jemuz dalo milostivé nebe důkladný fundament do jeho břicha, octnul by se v myši díře v nepříjemných rozpacích.“ (Durych et. Nejedlý 1892).

Přelomem pro rozvoj místní turistiky se stalo zavedení železnice mezi Prahou a Libercem. V létě do Českého ráje jezdily zvláštní vlaky, jejichž jízdní řád byl upravován podle počtu turistů. (Pryl 1887) Český ráj navštěvovalo v letních měsících mnoho lázeňských hostů, protože lázně Sedmihorky se po polovině 19. století staly oblíbeným módním místem. K rozšíření dobré pověsti lázní napomohla návštěva mnoha tehdejších osobností v čele s Eliškou Krásnohorskou, Janem Nerudou, Marií Hübnerovou, v pozdější době také historikem Josefem Šustou a Josefem Pekařem. Od dvacátých a třicátých let 20. století se stal Český ráj velkým lákadlem pro horolezce, což se nezměnilo až do současné doby (Klimešová 2012).

Z vyhlídek na horní cestě Valdštejn – Hrubá Skála otevírá se nám jeden z nejhezčích pohledů na Skalní město u tak zvané Kapely. Je to skupina věží, kterým vévodí Kapelník. Po levé straně ve stráni stojí štíhlá Taktovka, a v pozadí nejvýše pyšně hledí na tento krásný kout Českého ráje kupole Sfingy. Napravo od Sfingy vidíme mohutný skalní masív, porostlý starými borovicemi – zvaný Cikán. Středem této skupiny probíhá Angrova stezka a u Taktovky, za Vřesovou věží vlevo, odbočuje strmá Pašerácká stezka. Je to nejzajímavější skupina skal, horolezci nejvíce vyhledávaná (Vodháněl, Janků 1954). Skalní město Skalák je rozděleno do tří hlavních oblastí: Dračí skály a Zámecká rokle, Kapelník, Maják a Údolíčka. Tyto oblasti jsou propojeny sítí značených turistických cest. Nejznámější z nich je vrcholová cesta zvaná Zlatá stezka Českého ráje. Kromě významných dominant, zámku Hrubá Skála a hradu Valdštejna je zde mnoho zajímavých zákoutí, která dotvářejí atmosféru oblasti a váží se k nim četné historické příběhy a pověsti.

Skalní reliéf vytesaný do pískovce zvaný Adamovo lože nechal řídit František Adam z Valdštejna, bratr posledního valdštejnského majitele Hruboskalského panství. Adamovo lože mělo symbolizovat tři Adamy: Adama prvního člověka, Adama z Valdštejna, zakladatele rodové větve a posléze Františka Adama. Autorem díla je Jan Chládek. Do Jeskyně milenců vytesal pískovcový Oltář lásky, který se nedochoval. Zachoval se jen trojdílný rokokový sokl a naproti oltáři ve skalním výklenku široká pohovka. Pokud projdeme Adamovým ložem směrem dolů, mineme tzv. Myši díru, skalní průchod spojující Hrubou Skálu se Sedmihorkami. Dále se nacházejí Dračí skály. Zde se tyčí dvě vysoké skály, na které lze vystoupit po vytesaných schodech. Velký kapucín a Skála hraběte Adama Vratislava, dnes nazývána Malý kapucín. Kousek od nich je skála zvaná Řetězová, ta tvoří od silnice sluj, kde stojí socha sv. Prokopa. Když se návštěvník pozorně podívá, najde na stěnách vytesané draky, hady a další obludy. Na okraji skalního města se rozkládají Lázně Sedmihorky. Z Janovy vyhlídky lze shlédnout i skalní masiv Čertova ruka, nazvaný podle železité skvrny na jedné ze stěn, který připomíná otisk ruky. Čertova ruka je významnou pravěkou lokalitou, která byla obývána již v mladším neolitu. Ve 13. století zde dokonce stával menší dřevěný hrádek. Mimořádným nálezem jsou postříbřená bronzová kování koňských postrojů a další železné nebo skleněné předměty z doby stěhování národů (Nováková 2014). V Údolíčkách jsou pozůstatky hrádku Kavčina, který byl postaven koncem 14. století. Jediná písemná zmínka pochází z r. 1440, kdy byl společně s Valdštejnem dobyt zemskou hotovostí jako sídlo výbojných žvlů klonících se k tábořské jednotě a zničen (Nováková 2014). Popsané skalní útvary patří mezi nejkrásnější a nejrozměnitější kouty naší přírody. Vždy přitahovaly básníky, snílky, dobrodruhy, poskytovaly útočiště. Skalákem procházel K. H. Mácha, středověk využíval jejich útesů ke stavbě hradů (Valdštejn, Hrubá Skála, Kavčiny a dalších, jejichž jména již odvál čas a připomínají je pouze zbytky základů vytesaných ve skále). K oblíbeným místům patří skalní vyhlídky a arboretum Bukovina. Mezi nejkrásnější vyhlídky patří hlavně Janova, U Lvíčka, vyhlídka na Kapelu a nejznámější Mariánská vyhlídka, ze které se otevírá jeden z nejkrásnějších pohledů na panorama Českého ráje s výhledem na Dračí skály, zámek Hrubá Skála a Trosky, které jsou v pozadí.

Ve zdejší krajině si našli své místo i trampové, a to v údolí Žehrovky. Tento kout Českého ráje objevili ve druhé polovině dvacátých let trampové z Mladé Boleslavi semknutí kolem zlatníka Zahrádky a později i z dalších měst – Turnova, Jičína a Lomnice nad Popelkou. Postupně začaly vznikat první osady, mezi které patřilo Toronto, Jukatán, Ell Torro, Stříbrná liška a Dakota. První srub byl postaven v roce 1929 u Podsemínského mlýna a postavila ho osada Jukatán. V dalším roce si postavily sruby osada Dakota a Ell

Torro, později Durango, Iowa, Surabay a Mars. Těžištěm a centrem dění trampů se stalo okolí rybníka Nebákov, později téměř celé údolí Žehrovky.

Hnacím motorem byla hlavně osada El Torro. Osada si postavila se svolením pleskotského mlynáře srub v roce 1930. Ten stojí na bývalé louce u náhonu na mlýn při vstupu do Lažanských lomů. U srubu stojí totem, u něho je pietní místo, kde jsou symbolicky pochováni všichni zakládající členové osady. Trampové z osady Ell Torro vyhráli mistrovství republiky trampů na zamrzlé ploše rybníka Nebákov, po tomto vítězství dostalo mužstvo nabídku od B. K. Mladá Boleslav, aby vstoupilo do jejich družstva. Několik sezon tak hráli závodně lední hokej. V kaňonu za Nebákovským mlýnem se konaly o nedělním dopoledni sportovní akce v lehké atletice, volejbale. Trampové dobře vycházeli s mlynáři.

V roce 1846 byly založeny osady Bouřlivák a Toulaví vlci. Pořádali se kulturní večírky, turnaje ve stolním tenise, od roku 1976 se začali pořádat turistické pochody. V sedmdesátých letech se zrodilo hudební pěvecké těleso pod názvem Šmidli Boys.

Vyhlášením CHKO Český ráj v roce 1955 docházelo postupně k zákazu stavění nových chat s výjimkou míst k tomu určených. Stavět se mohlo na Dolech a v Zápolí. Do roku 1960 bylo postaveno celkem šest chat. Během šedesátých let bylo postaveno dalších šestnáct chat. V současné době stojí v tomto kouzelném údolí celkem 22 chat. V roce 1966 byla ustanovena dolská osada s názvem osada „Dola“, která byla později přejmenována na USTAK – údolí starých kamarádů (Egert 2011).

Pískovcové skály a Hruboskalsko hrály významnou a nezastupitelnou úlohu ve vývoji českého horolezectví. „Skalák“ je historicky jednou z nejvyužívanějších horolezeckých oblastí Čech, kde se vytvářela česká lezecká komunita a etika pískovcového lezení. (Hejtmánek, Homolka, Sochor 1996). V prvopočátcích bylo lezení součástí turistiky. Bylo chápáno jako romantické putování přírodou s cílem dosáhnout vrcholu nejllehčí cestou. Oblast byla lezecky zdomácněna nejprve německými horolezci. V roce 1906 je datován první prvovýstup na věž Dračí zub, který provedl Rudolf Kauschka spolu s Augustem Steinjanem cestou nazvanou Kauschkova spára. Byl jí přiřazen stupeň obtížnosti VII, který byl v té době nejvyšším možným. Kauschka dal tímto činem impuls k dalšímu objevování skal ve zdejších končinách. (Nováková 2014). ...,za nedlouho nás přilákal skalní svět na Hrubé Skále. Zde jsme v červnu 1906 vylezli na bájnou a jako nezlezitelně označenou Dračí skálu. Na vrcholu jsme pak na znamení našeho vítězství vztyčili plechovou vlajku. Český tisk se toho chytil a označil to za provokaci (o to nám vůbec nešlo)“ (Käuschka 1924). V roce 1925 byl založen Klub alpistů Českých, jehož pražští členové začali navštěvovat i lezecké oblasti Českého ráje. V r. 1926 se z podnětu turistických obcí rada Anger, ředitel velkostatku Hrubá Skála, přičinil o zřízení stezky středem skalních oblastí z Valdštejna do Sedmihorek. Tím byla otevřena brána ke všem krásám Českého ráje a tabulka u Kořenského pramene hlásající rozcestí „Na konci světa“ pozbyla významu. Cesta ke skalám uvnitř i na vyhlídky je otevřena (Nováková 2014). Pod vlivem německého pískovcového horolezectví se rozvíjelo v třicátých letech i horolezectví české. Čeští horolezci postupně přijali saské názory na lezení po skalách a začali je chápat jako samostatnou horolezeckou disciplínu. Přichází první místní horolezci - Turnováci. Materiál není, leze se mnohdy přímo za riskantních podmínek. Ve 30. letech přichází krásná doba průzkumu lezeckých cest, touha všech lezců po prvovýstupech. V roce 1932 byl uskutečněn první samostatný český prvovýstup na věž Anebo, který provedl Karel Čabelka se spolulezci Jaroslavem Baudysem a Ludvíkem Soldátem. Cesta nese kvůli tomuto prvenství název Průkopnická cesta. Vladimír ‚Chroust‘ Procházka st. o německých lezcích: „Byli pro nás stále mistry. Jednu letní neděli v roce 1936 jsme vylezli na Podmokelskou věž a z vrcholu jsme mohli pozorovat Funkeho při prvovýstupu novým směrem na Kapelníka, kterého jsme měli přímo proti sobě. Museli jsme ho obdivovat. Lezl nádherně uvolněně, očima neustále vybíral směr. A co bylo nejpodivuhodnější – pod vrcholovým vhloubením stál rozkročen snad půl hodiny a pozoroval trasu nad sebou. Potom následovalo pár přesných pohybů a byl na vrcholu.“ (Hejtmánek, Homolka, Sochor 1996). Z českých lezců lze zmínit dnes již legendárního Josefa Smítka, který se v jeskyních ve Skaláku ukrýval před nacisty. Za nuceného trvalého pobytu ve skalách uskutečnil Smítka během války mnoho prvovýstupů. Na podzim 1944 byl jeho úkryt vyžrazen. Dne 27. března 1945, několik týdnů před osvobozením Smítka s jeho přáteli Němci v Terezíně bez soudu popravili (Hejtmánek, Homolka, Sochor 1996). Za 2. světové války byla na Hrubé Skále ubytována Hitlerjugend (Hitlerova mládež) a věnovala se také horolezeckému výcviku. Klub alpistů českých fungoval i během války, po skončení bojů horolezci pokračovali jako Klub alpistů československých.

Ve zvláštní a jedinečné atmosféře Skaláku začínalo mnoho známých horolezců, kteří lezení na pískovci považovali za dobrou přípravu do velehor. Mezi nimi například i Josef Rakoncaj: „Dramatické scenérie skal bizarních tvarů roztroušených po lese na mne znovu a znovu bezprostředně působí. Pokaždé se mi okamžitě vybaví nekonečné množství zážitků, které jsem zde za ta léta se svými kamarády prožil. Zážitky plné pohody, ale někdy také plné vzruchu. Zážitky, které se mi nesmazatelně vryly do podvědomí. Vytvořil jsem si zde svůj druhý domov. I poté, co jsem se stal „tulákem ve větru Himaláje“ vedla vždy moje první cesta po návratu z hor do Skaláku. Pozdravit se s kamarády, probrat co nového se zde za mé nepřítomnosti událo, osahat si sluncem prohřáté skály. Na to všechno jsem se nesmírně těšil už tam někde nahoře ve studených bivacích.“

Součástí Hruboskalského skalního města je i Symbolický hřbitov horolezců (Cintorín). Myšlenku na jeho realizaci nosil v hlavě celá šedesátá léta sochař a horolezec, Valerián Rišík Karoušek. Než však stihl svou myšlenku uvést do reality, ukončila jeho život, s mnoha jinými, lavina pod Huascaránem v Peru 1970. Tato tragédie se poté paradoxně stala impulsem k realizaci symbolického hřbitova. K otevření hřbitova došlo v červenci 1971. Pro vybudování památníku byl tehdy vybrán zcela pustý, obtížně přístupný a náletovými dřevinami zarostlý, skalní amfiteátr pod severovýchodní stěnou Nekonečné věže. Návrh byl koncipován jako místo pro vzpomínku přátel a příbuzných a k uctění památky horolezců, jimž lavina a ledovcové trhliny ani nedopřály vlastní hrob. Zhotovení stavební dokumentace se ujali akademický sochař Jiří Seifert s ing. arch. Josefem Patrným. Zpětně byla na Cintorín umístěna jména lezců, zahynulých od 2. světové války, což představovalo jakousi startovní čáru. Na její začátek byla umístěna deska se jménem legendy a krále Skaláku Josky Smitky s bratry Chlumovými, jejichž život neukončila nehoda ve skalách, ale gestapo. Od zřízení Cintorína jsou na stěnu Nekonečné instalována jména osob, zahynulých při horolezectví. V roce 1986 prošel památník rozsáhlou rekonstrukcí, při které byly vyzlacený desky i symbol puklého slunce a zbudován nový přístup po železném schodišti. Husitský kněz Aleš Jaluška zde dopoledne na Štědrý den již 50 let slouží bohoslužbu za své kamarády, kteří zemřeli v roce 1970 v Peru pod Huascaránem.

V září 2019 byla v Muzeu Českého ráje v Turnově otevřena nová stálá expozice Horolezectví – Z Českého ráje na vrcholy světa. Expozice vznikla v rámci projektu Pro horolezce neexistují hranice / Für die Bergsteiger gibt es keine Grenzen, který byl podpořen Evropskou unií. Zájem o lezení v Čechách výrazně klesl po roce 1989, kdy se otevřely možnosti vycestování do zahraničí, dnes však opět stoupá. Mezi českým horolezeckým svazem a Správou Chráněné krajinné oblasti Český ráj je uzavřena dohoda, která zahrnuje podmínky lezení na pískovci (Plán péče, 2004).

Literatura

Durych, V. et. Nejedlý, A. (1892): *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V. Durych. Kolín.
Egert, J (2011): *Historie mlýnů na Žehrovce: [život a příroda kolem nich]*. Modřišice: Presstar, 141 s. ISBN 978-80-87141-14-4.

Hejtmánek, P., Homolka, M., Sochor, J. (1998): *HRUBOSKALSKO Skalák 2. díl KAPELNÍK, ČERTOVA RUKA, PŘEDNÍ SKALÁ, MAJÁK* horolezecký průvodce Český ráj, NH SAVANA.

Käuschka, R. (1924): *Wandern und klettern: Ein Heimatbuch für Bergfreunde*. Reichenberg

Klimešová, J. (2012): *Architektonická činnost šlechtického rodu Aehrenthalů* [online]. Olomouc, 2012 [cit. 2021-07-01]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/1d3nfg/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Plán péče [online]. Správa CHKO Český ráj, Turnov, 2004 [cit. 2013-11-18]. Dostupné v archivu pořízeném dne 2013-12-02.

Pryl, J, Z. (1887): *Průvodce Českým rájem* (Turnov, Valdštejn, Hrubá skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím). V Turnově: J.Z. Pryl.

Šimák, J. V. ed. (1906): *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova*. Turnov: Místní komitét pro universitní kursy.

Hruboskalské skalní město, vyhlídka na kapelu

Foto M. Weber 2005

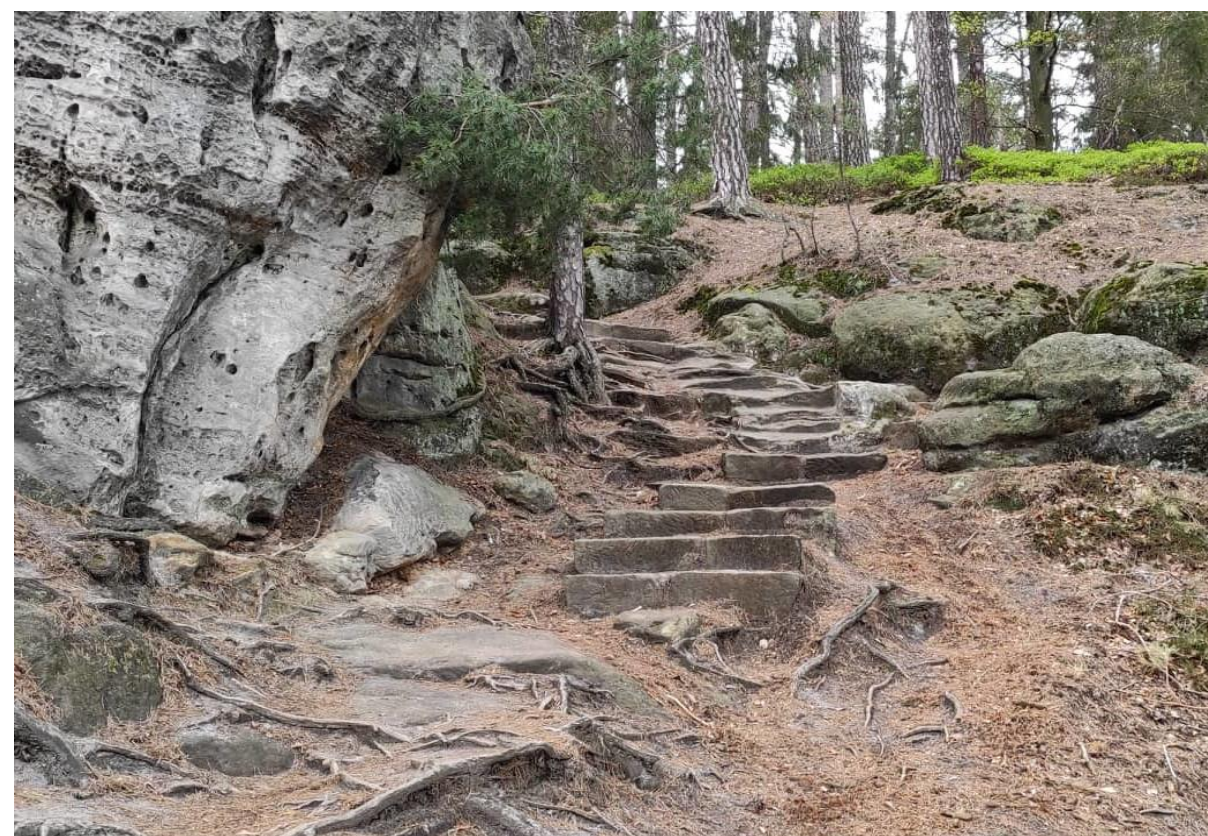

Hruboskalské skalní město, Mariánská vyhlídka.

Foto J. Šimánová Hušková 2021

Hruboskalské skalní město, Cintorín, symbolický horolezecký hřbitov. Foto J. Šimánová Hušková 2021

Hruboskalské skalní město, kamenné schody

Foto T. Veith 2022

Jednotka historické kulturní krajiny Hruboskalsko - Trosecko (typ 6: Obecná organicky vyvinutá krajina)

Krajina se nachází v poměrně dramatickém reliéfu Hruboskalské a Trosecké vrchoviny, a to na místech, která umožňovala osídlení a hospodaření. Klíčovou roli pro podobu dané jednotky hraje právě reliéf, který limitoval možnost zástavby a rozvoje, a to na většině území až do současné doby. Středobodem hruboskalské části je vesnice Vyskeř, trosecké části vesnice Trosovice. Na území se nacházejí kompaktní vesnice, osady a samoty. Historické osídlení jsou výrazně rostlá v terénu, značná část staveb je součástí lidové architektury, jedná se o nízké roubenky přirozeně usazené v terénu, mnohé z nich prakticky kopírují terén.

Dominantou hruboskalské části je kaple sv. Anny ve Vyskeři s křížovou cestou, Kalvárií se Svatými schody a Božím hrobem. Kaple byla vystavěna v roce 1830 na místě původního zchátralého objektu (Památkový katalog NPÚ 2021). Nachází na nejvyšším bodě území, na nedávno odlesněném, poměrně strmém kopci zvaném Hůra s kótou 466 m.n.m.. Ač se jedná o drobnou stavbu, je viditelná z mnoha míst v širokém okolí. Dominantou trosecké části je pak zřícenina hradu Trosky ze 14. století (Benešová, Kalferst, Prostředník 2003). Hradní dispozice je určena jedinečným skalním útvarem, který je tvořen dvěma věžovitými sopouchy a zvýšeným sedlem mezi nimi. Na vrcholcích obou sopouchů jsou zděné obytné věže.

V okolí zříceniny hradu Trosky se ve velké míře nacházejí ovocné sady založené v 2. polovině 20. století. Jedná se o intenzivní ovocné nerespektující tvary původních pozemků, jak je zřejmé z porovnání historických ortofotosnímků. Z ortofotosnímku z roku 1953 je zřejmé, že pěstování ovocných dřevin zde mělo určitou tradici. Ovocné stromy byly pěstovány podél cest a v sadech v zahradách podobně jako i jinde v okolí, ale i v liniích dělící jednotlivé pásy obdělávaných pozemků. Z těchto výsadeb se však téměř nic nezachovalo. Stávající ovocné sady nepůsobí vyloženě rušivě, z hlediska historického však nemají vypovídací hodnotu.

Celkově se jedná o malebnou krajinu, jakýkoli budoucí rozvoj by měl být citlivý, a to nejen s ohledem na architekturu samotných budov, ale i s ohledem na jejich umístění do terénu. Terénní úpravy, které jsou často nezbytné pro potřeby moderního stavění či bydlení, nebo pro potřeby dopravní infrastruktury, by měly být minimalizovány. Při pohledu na historickou zástavbu je zřejmé, že stavby byly do terénu usazeny na kamennou podezdívku. Okolní terén domu zůstával víceméně původní, krajina tak vstupuje prakticky až k domu. Novodobé stavby jsou naopak usazovány na uměle vytvořené terénní terasy vyrovnávající pozemek, krajina tak končí na hranici této terasy. S ohledem na geomorfologické podmínky území se lze domnívat, že všude, kde se mohlo stavět se již stavělo. Jakákoli další zástavba tak logicky vždy nějakou mírou naruší obraz zdejší krajiny a může působit nepřírozně.

Na území uvedené jednotky se dále nachází jednotky historické kulturní krajiny, turistické krajiny Hruboskalsko - Trosecko, krajina hradiště Semín, krajina ovocných sadů Podtrosecko a krajina rybníků Podtrosecká údolí.

Literatura

Benešová, J., Kalferst, J., Prostředník, J. (2003): *Trosovice, SH Trosky – výzkum předhradí v roce 2002*. Památkový ústav v Pardubicích. Výroční zpráva za rok 2002, 116-124.

Památkový katalog národního památkového ústavu, Kaple sv. Anny, 2.12.2021, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kaple-sv-anny-16289006>

Památkový katalog národního památkového ústavu, Kříž, 2.6.2022, dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kriz-15835530>

Kaple sv. Anny ve Vyskeři

Foto T. Veith 2022

Kopicův statek

Foto M. Weber 2005

Krucifix a dřevěná zvonička ve vesnici Mladostov

Foto T. Veith 2022

Skalní galerie u Kopicova statku

Foto M. Weber 2005

Jednotka historické kulturní krajiny Podtrosecká údolí (typ 13: Krajina rybníků)

Jednotku historické kulturní krajiny Podtrosecká údolí tvoří krajina vodnatých údolí, bývalých rybníků a mlýnů na Žehrovce a Jordánce.

Údolí Žehrovky je sevřené údolí, které se otevírá do Žehrovské nivy. Nacházela se zde celá řada rybníků zadržujících vodu pro mlýny. Na Žehrovce po soutok s Jordánkou se nachází celkem 10 starých mlýnů, a to Mlýn na Samšině, mlýn Všeliby, Maršovský mlýn, mlýn v Hubojedech, mlýn Mladějov zv. Trnský, mlýn a pila Pod pařízkem, mlýn Na Dolech, mlýn Nebákovský, mlýn na Rovni, Podsemínský mlýn, a zaniklý mlýn „U Přibyla“, jehož existence je spíš hypotetická. Od soutoku s Jordánkou směrem k Žehrovu pak 5 mlýnů, a to mlýn v Pleskotech, mlýn Podvyskeřský, mlýn Vysoké kolo, mlýn Mlýnice, mlýn na Žehrově a v 16. století zaniklý mlýn Žabokrtský. První mlýny se na území nacházely již ve 14. století. Jednotlivé mlýny, jejich historii, lokalizaci a stav popisuje (Egert 2011)

Do Žehrovky ústí Jordánka pod hradištěm Semín. Údolí Jordánky je výrazné údolí formované částečně potokem Jordánka směřující západním do Žehrovky na západě, částečně bezejmenným potokem směřujícím do Libuňky na východě. Rozvodnice uvedených toků se nachází v místě vtoku Jordánky do Podtroseckých údolí u rybníku Vidlák (Adamovič, Mikuláš, Čílek 2010). Rybník Vidlák není doložen na dostupných historických mapách. Rybníky v Podtroseckých údolích byly zakládány v 15. a 16. století a je s nimi spojena i výstavba mlýnů na Žehrovce, které voda z rybníků napájí. V údolí se nachází celkem 8 rybníků, a to Věžák, Nebák, Vidlák, Rokytnák, Krčák, Hrudka, Dolský a Podsemínský rybník.

Největší Rokytnický rybník byl původně větší a sahal do míst dnešní louky na východ. Původní hráz je v terénu stále patrná, nachází se na ní pěšina odbočující ze silnice vedoucí od Tachova do Borku. Kolem Rokytnického rybníka a rybníka Hrudka se nachází kanál, kterým byla vedena voda z levého ramene bezejmenné vodoteče z Libuňky u obce Nová ves kolem uvedených rybníků a pokračovala na mlýn v Rokytnici. Uvedený kanál je dobře zřetelný na císařských otiscích stabilního katastru, kde nese název mlýnský potok (Mühlbach). Pro pochopení, jakým způsobem celá soustava fungovala a jak byly jednotlivé rybníky a uvedený kanál propojen by bylo třeba detailnějšího průzkumu. V současné době je kanál z větší části zahliněný a nefunkční.

Území Podtroseckých údolí bylo roku 1999 vyhlášeno za Přírodní památku, nachází se zde naučná stezka, otevřená v roce 1980. Rybník Věžák tvořil kulisy ve filmu Jak dostat tatínka do polepšovny z roku 1978.

Literatura:

Adamovič, J., Mikuláš, R., Čílek, V. (2010): *Atlas pískovcových skalních měst České a Slovenské republiky: geologie a geomorfologie*. Academia. Praha.

Egert, J (2011): *Historie mlýnů na Žehrovce: [život a příroda kolem nich]*. Modřišice: Presstar, 141 s.

Rybník hrudka, vypuštěný Rokytnický rybník a napájecí kanál (Mlýnský potok) na indikační skice stabilního katastru z roku 1842

Barokní Nebákovský mlýn

Foto T. Veith 2022

Jednotka historické kulturní krajiny Podtrosecko (typ 12: Krajina ovocných sadů)

Jedná se o jednotku nacházející se v okolí obcí Troskovice, Tachov, Jivina. V oblasti se výrazně projevují plochy slivoňových sadů. Z mapy stabilního katastru je zřejmé, že ovocné sady se zde nacházely na podstatně menších plochách než dnes. Ovocné sady se rozkládaly pouze v zahradách v okolí sídel a v okolí hradu Trosky. Na leteckém snímku z roku 1953 je vidět zajímavá struktura členité krajiny, kde linie dřevin oddělují jednotlivé pásy zemědělských pozemků. Celkový počet těchto stromořadí je zde výrazně vyšší oproti okolní krajině. Rozsáhlejší sady se zde však nenacházejí, snad s výjimkou okolí hradu Trosky. Současné sady pocházející z 2. poloviny 20. století jsou tak poměrně novodobým vkladem do krajiny, nerespektujícím původní krajinnou strukturu. Z hlediska historického jsou tak paradoxně cennější místa, na kterých se plošné ovocné sady nenacházejí. Na těchto plochách se sporadicky zachovaly zbytky „původních“ slivoňových, či na hlavu seřezávaných vrbových stromořadí, oddělující jednotlivé pozemky. Jedná se o linie stromů na plochách v okolí Kopaniny a jižně od hradu Trosky.

Pohled ze zříceniny hradu Trosky směrem na severozápad

Foto T. Veith 2022

Interiér slivoňového sadu

Foto T. Veith 2022

Relikt stromořadí z hlavatých vrb mezi loukami

Foto T. Veith 2022

Jednotka historické kulturní krajiny Sedmihorky (typ 4: Krajina lázní)

Krajina lázní Sedmihorky se nachází v pramenné oblasti na severovýchodní straně Hruboskalského hřbetu. Jedná se o menší lázně. Lázeňské budovy soustředěné okolo upraveného centra s krytou kolonádou, doplňují vycházkové cesty vedoucí malebným údolím s prameny a drobnými stavbami. Vycházkové cesty jsou vkládány do místní lesnaté krajiny skalních měst, která nebyla příliš upravována. Hodnota této krajiny je především ve využití zdejších morfologických a hydrogeologických poměrů a jejich zapojení do ozdravných léčebných procesů. Vycházkové cesty okolní krajinou se stávaly doplňkem vlastní léčby.

Zakladatelem vodoléčebných lázní v Sedmihorkách byl MUDr. Antonín Šlechta, který se učil a čerpal ze zkušeností prostého lidového léčitele Vincence Priessnitze (1799-1851). Lidový léčitel Priessnitz založil v roce 1832 vodoléčebný ústav v Gräfenbergu u Frývaldova (nyní Lázně Jeseník), který se stal později proslulým svými léčebnými metodami. Výsledky léčby studenou vodou neunikly pozornosti odborných lékařských kruhů a koncem prvé poloviny 19. století se toto léčení počalo šířit. Když se mladý lékař navrátil z dlouhodobého studijního pobytu v lázních Gräfenberg, bylo mu dovoleno, aby si na hruboskalském panství vybral takové místo, které bude pro vybudování lázní nejvhodnější. Doktor Šlechta si byl velmi dobře vědom unikátních přírodních podmínek, které byly v okolí Turnova. Místní krajina byla tvořena pískovcovým podložím s jílovou vrstvou, smíšeným lesem a hlavně množstvím vydatných pramenů studené vody (Bubák 1999). A právě díky retenční a filtrační schopnosti zmíněných mohutných pískovcových vrstev dosahovaly místní prameny prvotřídní kvality, která založení lázní přála. Právě čistota a chlad hruboskalské vody byl stěžejní při výběru nejlepšího místa pro zřízení nového vodoléčebného ústavu. Volba proto padla na lesní revír známý jako Wartenberg, kde se nacházelo dostatečné množství lesních pramenů se zdravou pitnou vodou o průměrné teplotě 6,8 st. R, tj. 8,5 °C podle nyní používané stupnice. Byla zde i krásná příroda, čímž se dle mínění zakladatele splnila také důležitá podmínka kvalitních lázní, které mají být na zdravém a také příjemném místě. Významnou byla také blízkost nově vybudované císařské silnice Turnov – Jičín z roku 1832.

Protože byl kdysi na místě nového vodoléčebného ústavu lovecký revír, kam panstvo chodilo na čekanou, byl lázním ponechán původní německý název tohoto revíru - Bad Wartenberg. Český název dostaly lázně až později, a to po pramenu Sedmihorka, který své vody sbíral v podzemí ze sedmi skalnatých vršků a který byl tak vydatný, že dodával potřebnou vodu pro veškerý lázeňský provoz (Bubák 1999).

Na přelomu let 1840 a 1841 byly tamní budovy původní myslivny a hospodářské budovy přizpůsobeny pro zahájení lázeňské činnosti. Již během roku 1841 bylo vše potřebné dokončeno do té míry, že mohl MUDr. Šlechta 28. července přestěhovat z Turnova do Sedmihorek a zahájit činnost nového vodoléčebného ústavu (Halama 2001).

Samotné léčení vodou se skládalo z vnitřního i vnějšího užívání vody. Mezi nejčastěji uplatňované metody patřilo omývání, tření, částečné i poloviční sedací a sprchové lázně, ale také potní kúry s následnou studenou koupelí. Šlechtův systém vodní léčby začínal každodenně už v 5 hodin ranními zábaly do prostěradel namočených do pramenité sedmihorské vody. Kromě těchto procedur bylo v Sedmihorkách užíváno i nejrůznějších koupelí, například očí, uší, hlavy, rukou, nohou, vyplachování úst a podobně. Nemocným se tu připravovaly také lázně jehličnaté, solnaté, železnaté, sirnaté, sladové, jodové, uhličité, lázně slatinné z vlastních velkých rašelinišť, lázně aromatické, slunečné a mnohé další.

Poté, co se nemocný podrobil léčbě, následovaly procházky a pití vody z pramenů. A bylo-li to třeba, naordinoval některým hostům lázeňský lékař také zvláštní druh diety, hodiny tělesného cvičení a často i turistiku do překrásného okolí. K zajímavým alternativám vodoléčby patřily například střídavé koupele v horké a studené vodě, polévání studenou vodou, nebo procházky naboso v rose zdejších luk či palouků. Z moderních metod se pak uplatňovala léčba elektrickým proudem s nejnovějšími aparáty (Otmar 1941).

Dne 15. května se konalo slavnostní otevření lázní a od tohoto dne se na následující sezónu zapsalo padesát osm nemocných. Rok od roku se ale pověst o skvělých lázních, kde se pacienti léčí nejmodernějšími přírodními metodami, šířila do celého českého království. Dokonce přesáhla i jeho hranice a do Sedmihorek přijížděli hosté i z Rakouska, Německa, Turecka či Švédska. Tyto lázně se tedy díky každodenní práci Antonína Šlechty vypracovaly na pozici proslulého léčebného ústavu, do kterého jezdilo ve druhé polovině

19. století pravidelně více než čtyři sta hostů z celé Evropy, ale výjimečně i z Asie a Ameriky. Za prvních třicet let trvání navštívilo lázně tedy celkem 5728 hostů (Jenšovský 1994).

Z valné části financoval veškeré stavební úpravy a nákup vybavení Alois Lexa z Aehrenthalu, a Sedmihorky proto získaly to nejlepší zařízení, jaké bylo možné. Mobiliář lázní byl na svou dobu velmi moderní a inventář všech pavilonů byl prakticky jednotný. V rámci rekreace byly pro hosty připraveny zahradní sady a parčíky kolem všech domů. Návštěvníci se tedy ve volných chvílích mohli s pohárkem pramenité vody toulat po upravených pěšinkách, kde na ně čekala spousta laviček či jiných odpočívadel. Skvělý vizuální dojem doplňovala i dřevěná zasklená kolonáda, která byla vystavěna v letech 1858-1859. Před kolonádou byl vodotrysk a parkově upravené nádvoří (Bubák 1999).

Přímo v kolonádě byl uprostřed umístěn v podobě pomníčku Janský pramen, pojmenovaný po majiteli panství. U silnice pod starým lázeňským domem (nyní ubytovna Pramen) byl umístěn pomníček s tekoucí vodou, označený jako Elizabetina studna, pojmenovaná druhým jménem manželky majitele panství. Nad starým lázeňským domem bylo místo pro tělocvik a pro hry. Hruboskalské lesy byly v širokém pásmu kolem Hrubé Skály ohrazeny oborou, která procházela i nad lázeňskými budovami. Tam byla v oboře vrata, kterými se vcházelo do lesa na tzv. pramenní cestu (nyní turistická Angrova stezka) vedoucí k četným lesním pramenům. Prvním z nich je velmi silný pramen Sedmihorka, nazývaný též Aloisův po majiteli panství. Na tomto místě je dnes vybudováno prameniště napájející vodojem veřejného vodovodu pro osadu Sedmihorky a autokempink. Naproti tomuto byl pramen Hermínin, později přejmenován na Husův pramen (nezachoval se). Cestou dále je pramen Barbořin, pojmenovaný po manželce dr. Šlechty. Blízko něho je pramen Antonínův, nazvaný po zakladateli lázní. Je památný tím, že se u něho dohodl v roce 1839 dr. Šlechta s majitelem panství na založení lázní. Dále pak následují prameny Josefův, Felixův (prameniště vodovodu pro areál lázní Sedmihorky; kaskádová úprava provedena v roce 1996) a Vilém Vojtěchův, který byl v roce 1928 přejmenován na pramen Kořenského, u příležitosti osmdesátých narozenin slavného cestovatele a častého hosta Sedmihorek Josefa Kořenského (*1847 - +1938).

Za lázeňskými domy byly pak stáje, kůlny pro povozy, lednice a velká zelinářská zahrada (Bubák 1999). V lázních bylo také zřízeno pozoruhodné potrubí, které rozvádělo vodu od hlavního pramene do všech lázeňských pavilonů a dokonce i mimo ně. Ačkoli bylo vyrobeno ze dřeva, přivádělo vodu například i do dvora Hořensko, který byl od Sedmihorek vzdálen přibližně jeden kilometr. Samotné Sedmihorky byly i částečně hospodářsky samostatné. Pod vedením zahradníka zde fungovala zelinářská zahrada, velký skleník a řada pařenišť, která dodávala veškeré potřebné suroviny pro vyhlášenou lázeňskou kuchyni. Využito bylo i ovoce z rozměrného ovocného sadu.

Sedmihorky se zásluhou dr. Šlechty proslavily rovněž značně odvážnými vzduchovými lázněmi. Jednalo se o individuální relaxaci lázeňských hostů v oddělené části lesa, při které se využívalo působení čistého lesního vzduchu na celý povrch těla. Na svou dobu se však jednalo o odvážnou průkopnickou metodu, která se setkávala s nepochopením. Tehdejší společnost totiž zastávala názor, že ukazovat polonahé lidské tělo je velká nemravnost. Procedura probíhala tak, že se před samotnou vzdušnou lázní nemocní nejdříve podrobili opleskávání, nebo sprchování. Pak přes sebe přehodili prostěradlo a se slaměným kloboukem na hlavě se vydali na procházku do lesa. Předcházející vodní koupelí se otevřely všechny potnice nemocného těla a při procházce jimi vnikal zdravý lesní vzduch do celého těla (Kadava 1969).

Turnovský rodák Václav Durych, který se také léčil v sedmihorských lázních, vzduchovou lázeň popisuje takto: „Ti, kdož chtějí použití vzduchové lázně, odeberou se nejdříve pod spršku, anebo se podrobí proceduře opleskáním. Při této proceduře užilo se prostěradla docela vodou prosáklého. Lázeňský pak pleskal prostěradlo oběma rukama tak dlouho, až toto úplně k tělu přilehlo, načež pak přistoupil ku tření těla. Poté přehodí pacienti přes sebe prostěradlo, a jak je Pán Bůh stvořil, majíce pouze hlavu pokrytou slaměným širákem, odeberou se na procházku do lesa. Jest to prazvláštní způsob koupelí a v málokterých lázních se ho používá. Zvláštním pak dojmem působí na cestovatele, který nepoznav dříve této léčebné metody, zavítá v sedmihorský okršlek, a bloudě v lese někde na pramenní cestě, setká se s takovými moderními adamity. Každou chvílí sejdeš se s některým! Kráčí proti tobě vážně jako profesor klasické filologie, maje v ruce knihu, z níž neodvrací zraků svých. Hádáš, že se ten vzdělaný divoch zahloubal do nesmrtelných krás nějaké indické epopeje, když tu na tváři sedmihorského adamity zahřeje smích, který přechází znenadání v

nejnevázanější fortissimo. Úkradkem pohlédneš na záhadnou lekturu a z ozdobených desek se směje na tebe Kock, a nebo Boccacio.“

Aby nebyli nemocní vystaveni nebezpečí prochladnutí, byla předepisována vzdušná lázeň vždy jen za suchého a teplého počasí. Byla provozována vždy mezi desátou až dvanáctou hodinou dopoledne ve zvláštním, k tomuto účelu vymezeném kusu lesa. Její počátek byl ohlášen zvoncem a lázeňský pracovník před lesem vytyčil červený prapor na znamení „urozeným dámám,“ že zmíněná část lesa je pro ně nepřístupná. Brzy si tyto vzdušné lázně vymohly i dámy, ale dr. Šlechta je v krátké době zakázal, protože to „nedělalo dobrotu“ (Otmar 1941).

MUDr. A. Šlechta zemřel 2. ledna 1886 a byl pochován v rodinné hrobce v Lomnici nad Popelkou. Osudy sedmihorských lázní byly spojeny s jeho jménem po dobu 45 let. Byl znám nejen pro svůj lékařský věhlas, ale i pro svoji milou a dobrosrdečnou povahu, pro kterou byl všemi hosty ctěn. Na jeho památku mu dali jeho vděční přátelé a lázeňští hosté postavit v centru Sedmihorek bustu. Jejím autorem byl významný český sochař a autor sochy sv. Václava na náměstí téhož jména v Praze – Josef V. Myslbek. Pomník dr. Šlechtovi byl odhalen na svátek sv. Antonína 13. 6. 1890.

Po Šlechtově smrti si Lázně Sedmihorky pronajala rodina Šourkova, která byla se zemřelým lékařem v příbuzenském vztahu. Kromě ubytování lázeňských hostů se nově část kapacity začala využívat pro ubytování výletních hostů jako v běžném ubytovacím zařízení. Při porovnání seznamů hostů z každoročně vydávaných „Bade-Liste von Bad Wartenberg auf Gross-Skal“ je patrné, že za správy Jana Šourka k lázeňskému úpadku nedocházelo. Sedmihorky prosperovaly i nadále, stále zde působili dobří lékaři a bylo zde živo. Konec lázeňské činnosti souvisí až s vyhlášením mobilizace v roce 1914, kdy odchází poslední lékař vodoléčebného ústavu na frontu. Přesto Sedmihorky fungovaly alespoň jako ubytovací zařízení i dále. Změnilo se i jejich označení: z vodoléčebného zařízení se staly klimatické lázně. Sice přestaly být vodoléčebným ústavem, ale titul „lázně“ jim zůstal.

Po roce 1945 byly klimatické lázně jako součást hruboskalského panství znárodněny a staly se majetkem státu. Areál se dostal do správy Ústřední rady odborů, která zde zřídila zotavovnu Revolučního odborového hnutí. Většina dřevěných a hrázděných staveb byla odstraněna. Později sloužily původní lázeňské domy Zámeček, Pramen a Kolonáda jako hotel a kongresové centrum. V současné době jsou všechny budovy a objekty lázní trvale uzavřeny. Vlastníkem areálu Lázní Sedmihorek a přilehlých pozemků je akciová společnost Medea Home, která na svých stránkách informuje, že probíhá renovace areálu a jeho příprava k zprovoznění hotelových domů, restaurace, konferenčních a přednáškových prostor a wellness. V dotčeném areálu zatím není žádná obnova patrná.

V Sedmihorkách již 60 let funguje autocamp Sedmihorky, nyní je zaměřen především na pobyt rodin s dětmi. Kemp získal v posledních letech mnoho ocenění a je hojně navštěvován. Nedaleko kempu, v klidném prostředí uprostřed lesa vedle malého rybníku Židlíku je umístěn turistický penzion Podháj. V sezóně nabízí stravování a ubytování, které je vhodné pro turisty, školy v přírodě, rodiny s dětmi a různé zájmové skupiny. Budova penzionu je situována kousek od Josefova pramene na Angrově stezce, po které návštěvníci snadno dojdou do skalního města Hruboskalsko.

Literatura

Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348-1939, Karolinum, Praha 1993.

Bubák, J. (1999): *Panství Hrubá Skála v době působení rodu Aehrenthalů, aneb Vzpomínky na mé čtvrtstoleté působení u ředitelství panství Hrubá Skála náležejícího vlastnický Aehrentalům*, Turnov, Paměť Českého ráje a Podještědí.

Bad Wartenberg auf Gross-Skal und seine Umgebung, Prag, 1858

Čermák, K. (2008): *Stěhování ráje: kdo první užil termínu Český ráj pro Turnovsko?* In: Krkonoše. Jizerské hory, roč. 41, 2008, č. 3, s. 38–39.

Halama, M. (2001): *160 let lázní Sedmihorky*. Náš Turnov, č. 22, s. 2-3.

Jenšovský, V. (1994): *Přímo u brány do ráje*. Pojizerské listy, roč. 5, 1994, č. 26, s. 8.

Kopecký, V. (2006): *Vodoléčba 19. století pochází z Hruboskalska*, in: Dovolená pro Vás, roč. 1, 2006, č. 37-38, s. 18-21.

Kadava, L., (1969): *Sedmihorky*, Turnov: Městská knihovna.

Lánský, T. (2010): *Prameny, kterým vděčíme nejen za naše zdraví*, In: Hlasy a ohlasy Turnovska, roč. 13, 2010, č. únor, s. 18.

Mikule, V. (2002): *MUDr. Antonín Šlechta*, In: Lomnické noviny, roč. 10, 2002, č. 7, str. 11.

Müller, K (1892): *Týden ve vzduchové lázni*, M. Knapp, Praha 1892.

Navrátil, M. (1913): *Almanach českých lékařů s podobiznami a 1000 životopisy*, Nakladatel Michal Navrátil, Praha 1913.

Tauchman, A. (2003): *Do Sedmihorek*, In: Liberecký den, roč. 11, 2003, č. 138, s. 7.

Sedmihorky Barbořin pramen

Foto J. Šimáňová Hušková 2021

Sedmihorky Mariin pramen

Foto J. Šimáňová Hušková 2021

Sedmihorky pavilon a krytá kolonáda

Foto J. Šimáňová Hušková 2021

Sedmihorky velký dům

Foto J. Šimáňová Hušková 2021

Jednotka historické kulturní krajiny Semín (typ 16: Krajina hradišť)

V místě nad soutokem Žehrovky a Jordánky se nachází rozsáhlý pískovcový skalní blok ostrožnovité konfigurace, na kterém se nacházelo hradiště Semín. Jedná se o plochu po většině obvodu chráněnou příkrými skalními stěnami. Původní šijová fortifikace sestávala ze tří valů a vnějších příkopů. Vnitřní valy dosahují ještě dnes impozantních rozměrů. Střední val vede od dnešní cesty k severní rokli směrem severozápad-jihovýchod. Za ním se nachází druhý lépe dochovaný val. Od rokle vede paralelně s vnějším a poté je přerušen cestou, která se do něj hluboko zařezává. Jižně od cesty se stáčí k jihu až jihozápadu a podélně se napojuje k hraně kolmé skály. Nad soutokem Jordánky a Žehrovky, na nejzápadnějším cípu tohoto skalního bloku se nachází další fortifikace. Od šijového opevnění je vzdálená téměř 2 km, bez něho by však neměla smysl. Leží v lese na klesajícím výběžku a po hranách skalního bloku se vrací k severovýchodu a jihovýchodu. Jedná se patrně o obvodové opevnění, které se podél obvodu mělo napojit na šijové opevnění, ale nebylo dokončeno (další krátké úseky nad hranou skály se nalézají v jižní části). Val byl konstruován z hlíny a kamene, bez příkopu. Ani u jedné ze tří roklí, kterými se dá na skalní blok vystoupat z údolí říček, se žádné opevnění nenalézá.

Byly zde objeveny nálezy z laténské kultury, přiřazení celého opevnění laténskému období není jednoznačné. Nelze vyloučit, že tvar fortifikace má několik terénních a možná i stavebních úprav v průběhu pravěkých až středověkých dějin (Čtverák a kol. 2003). Opevnění uzavírá plochu 180 hektarů, proto se o lokalitě někdy uvažuje jako o nejrozsáhlejším opevnění v Čechách. Menší zjišťovací výzkum zde provedli v roce 1993. (Čtverák a kol. 2003; Waldhauser a Lutovský 1998).

Název Semín je podle zdejšího bývalého hospodářského dvora. Ve středověku stála na Semíně tvrz s vesnicí. Sídlił zde starý vladický rod Semínů, poprvé zmiňovaný roku 1356. Ke statku patřila tvrz a celá ves Semín, krčmou a mlýnem pod tvrzí, dvory ve Ktové, ves Želejov s krčmou (Egert 2011). V roce 1621 převzal dvůr Albrecht z Valdštejna, prodal Semín s majetky Michnovi z Vacínova. Po třicetileté válce ves zanikla a existoval už jen dvůr. Majetek se vrátil do rukou Valdštejnů, kteří v roce 1821 prodali celé hruboskalské panství Aehrenthalům. Dvůr byl zabrán v roce 1923, kdy nabyla účinnost pozemková reforma. Ke konci osmdesátých let původní statek z větší části vyhořel. V současné době je majetek vrácen dědicům původního majitele, kteří ho v roce 2000 prodali panu Malečkovi. Nový majitel velkým nákladem celý areál přestavuje (Egert 2011).

Literatura:

Čtverák, V. a kol. (2003): *Encyklopedie hradišť v Čechách*. 1. vyd. Praha: Libri.

Egert, J (2011): *Historie mlýnů na Žehrovce: [život a příroda kolem nich]*. Modřišice: Presstar, 141 s.

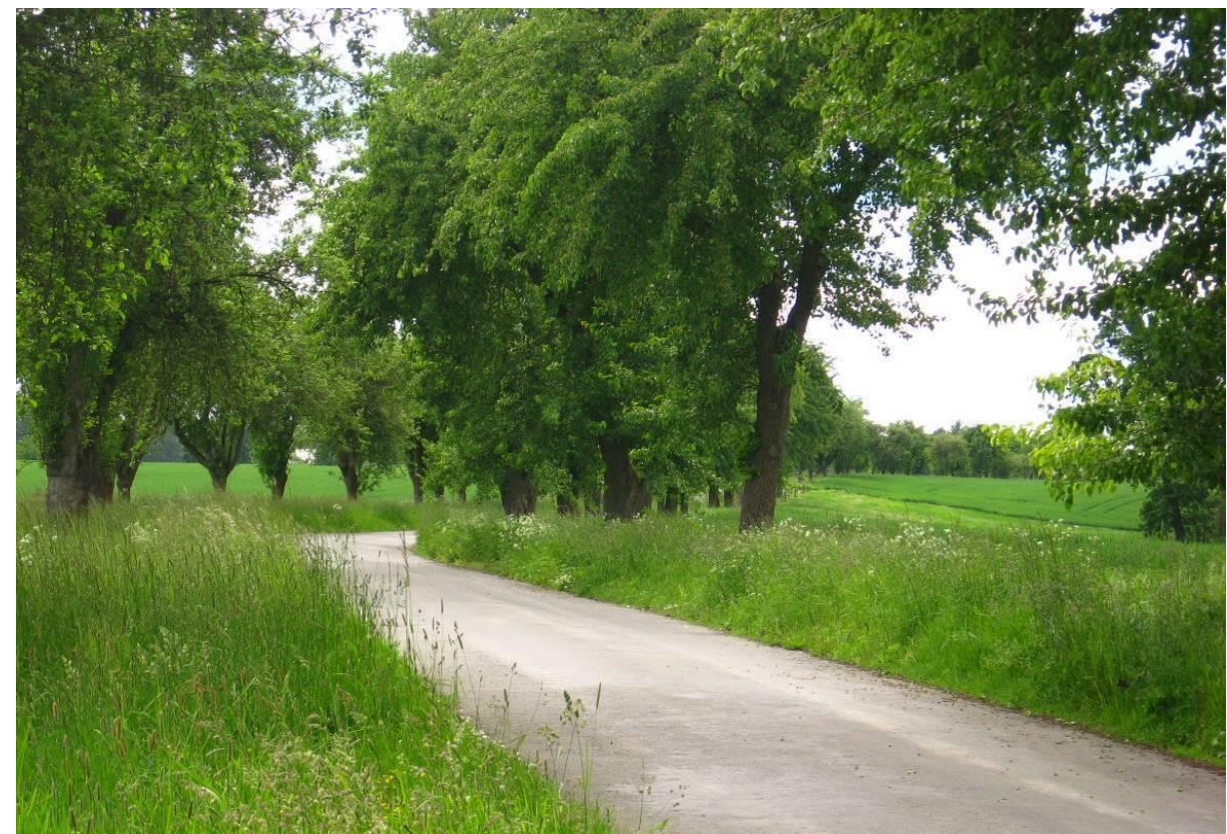
Waldhauser, J., Lutovský, M (2002): *Semín a Trosky. Problematika laténských struktur a lokalit*. In: *Archeologie ve středních Čechách* / Praha: Ústav archeologické památkové péče středních Čech 6/2, (2002) s. 325-350.

Waldhauser, J., Lutovský, M. (1998): *Zjišťovací archeologický výzkum laténského opevnění Semín roku 1993*. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník* Semily: Státní okresní archiv Semily 11, s. 133-158.

Semín, přístup přes terénní val na východní straně hradiště

Foto T. Veith 2022

Semín, ovocná alej podél cesty směřující k hradišti a dvoru Semín

Foto T. Veith 2022

Semínský dvůr, pohled od východu

Foto T. Veith 2022

Semín, replika keltského hradiště postavená v roce 2018

Foto T. Veith 2022